

845°C Ad Turre

Edited book / Urednička knjiga

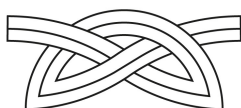
Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2016**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:291:052350>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

845°C
Ad Turres

MUZEJ GRADA CRIKVENICE

KATALOG

NAKLADNIK
Muzej Grada Crikvenice

ZA NAKLADNIKA
Silvija Huljina

UREDNIČE
Ana Konestra, Institut za arheologiju
Tea Rosić, Muzej Grada Crikvenice

AUTORI TEKSTOVA
Martina Blečić Kavur, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper
Ana Konestra, Institut za arheologiju, Zagreb
Goranka Lipovac Vrkljan, Institut za arheologiju, Zagreb
Ivana Ožanić Roguljić, Institut za arheologiju, Zagreb
Tea Rosić, Muzej Grada Crikvenice, Crikvenica
Bartul Šiljeg, Institut za arheologiju, Zagreb

AUTORI KATALOŠKIH JEDINICA
M.B.K. – Martina Blečić Kavur
M.I. – Mato Ilkić, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju
A.K. – Ana Konestra
G.L.V. – Goranka Lipovac Vrkljan
I.O.R. – Ivana Ožanić Roguljić
T.R. – Tea Rosić
B.Š. – Bartul Šiljeg

LEKTURA

Diana Greblički-Miculinić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Bojan Crnić

FOTOGRAFIJE

Miroslav Matejčić, Igor Krajcar, Dragan Pelić, Ana Konestra, Stjepan Špalj, Paolo Mofardin, Damir Doračić, Tea Rosić,
Arheološki Muzej u Zagrebu, Institut za arheologiju,
Muzej antičkog stakla u Zadru, Muzej Grada Crikvenice,
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

3D PRIKAZ

Studio Kušan, Zagreb

CRTEŽI

Suzana Čule, Kristina Turkalj, Miljenka Galić, Martina Blečić Kavur, Miljenko Gregl

ILUSTRACIJA

Marijan Mavrić

KARTOGRAFSKI PRIKAZI

Martina Blečić Kavur, Ivana Ožanić Roguljić
Nacionalna knjižnica u Beču, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

TISAK

Cibo Copy, Zagreb

NAKLADA

300 primjeraka

KATALOG JE FINANCIRAN SREDSTVIMA GRADA CRIKVENICE.

ISBN 978-953-56521-6-8

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 130921096.

IZLOŽBA

ORGANIZATORI

Muzej Grada Crikvenice i Institut za arheologiju

ZA ORGANIZATORE

Silvija Huljina, Marko Dizdar

AUTORICE SCENARIJA

Goranka Lipovac Vrkljan, Tea Rosić

AUTORI IZLOŽBE

Goranka Lipovac Vrkljan, Tea Rosić, Ana Konestra, Ivana Ožanić Roguljić, Bartul Šiljeg

STRUČNI SURADNICI / AUTORI TEKSTOVA

Siniša Bilić-Dujmušić, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb
Martina Blečić Kavur, Univerza na Primorskom, Fakulteta za humanistične studije, Koper
Mato Ilkić, Sveučilište u Zadru, Odsjek za arheologiju, Zadar
Ana Konestra, Institut za arheologiju, Zagreb
Goranka Lipovac Vrkljan, Institut za arheologiju, Zagreb
Kazimir Miculinić, Zagreb
Ivana Ožanić Roguljić, Institut za arheologiju, Zagreb
Tea Rosić, Muzej Grada Crikvenice, Crikvenica
Bartul Šiljeg, Institut za arheologiju, Zagreb

STRUČNA SURADNICA NA REALIZACIJI

Ana Konestra

OBLIKOVANJE POSTAVA

Tea Rosić

KONZERVACIJE I RESTAURACIJE

Simona Celcner, Damir Doračić, Josip Fluksi, Marina Gregl, Hrvoje Kalafatić,
Goran Mitrović, Jesenka Rici, Dalibor Svetić, Krešimir Šobat

REPLIKE

Marina Gregl, Miljenko Greg, Zdravko Ladiš, Nedeljko Vidović, Ivan Volarević

3D PRIKAZI

Studio Kušan, Mateo Gašparović

CRTEŽI

Martina Blečić Kavur, Suzana Čule, Miljenka Galić, Kristina Turkalj

ILUSTRACIJE

Dora Vukičević

KARTOGRAFSKI PRIKAZI

Martina Blečić Kavur, Ivana Ožanić Roguljić

FOTOGRAFIJE

Bojan Crnić, Ana Konestra, Miroslav Matejčić, Paolo Mofardin, Dragan Pelić,
Arheološki muzej u Zagrebu, Institut za arheologiju, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

REPRODUKCIJE

Nacionalna knjižnica u Beču, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Knjižnica i čitaonica Selce

VIDEO

Siniša Bilić-Dujmušić, Bojan Crnić, Goran Mitrović, Dragan Pelić, Krešimir Šobat, Art film, Arheološki muzej u Zagrebu

GLAZBA

Ludovico Einaudi

LEKTURA

Diana Greblički-Miculinić

PRIJEVOD

Sanjin Mihelić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Bojan Crnić

BANER I PLAKAT

Bojan Crnić

IZVEDBA POSTAVA

Bonsai, Elektroinstalacije, Goran Pilaš stolarija, Izrada reklama Pruša, Vektor grupa

PREDMETE USTUPILI

Drago Crnić, Zlatko Cvitković, Nikola Gašparović, Ivica Špalj,
Arheološki muzej u Zagrebu, Gradski muzej Senj, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka (zahvaljujemo)

PREDMETE DAROVALI MUZEJU GRADA CRIKVENICE

JANAF – terminal Omišalj, Kristijan Car, Drago Crnić (zahvaljujemo)

ZAHVALE

Natalija Bajs, Luka Bekić, Dora Bošković, Katarina Bukal, Jonatan Christiansen, Jasna Doričić, Ivo Fadić, Mario Fluksi, Danijel Frka, Damir Gašparović,
Zoran Gregl, Mato Ilkić, Kristina Jelinčić Vučković, Hrvoje Kalafatić, Željko Knez, Irena Jurić, Zvonimir Kuzmić, Daniela Lakotić, † Boško Lugović,
Miroslav Matejčić, Luka Modrić, Ivica Novosel, Irena Radić Rossi, Ivan Radman Livaja, Zrinka Serventi, Ranko Starac, Berislav Štefanac, Nedeljko Vidović,
Krešimir Zubčić, Kaminko d.o.o., Međunarodni centar za podvodnu arheologiju Zadar, Plesna skupina RiDance

Izložba je bila postavljena od 3. lipnja 2014. do 29. siječnja 2016.

IZLOŽBA JE FINANCIRANA SREDSTVIMA MINISTARSTVA KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE I GRADA CRIKVENICE.

845°C

Ad Turres

PREDGOVOR	<i>Silvija Huljina</i>	8
	<i>Marko Dizdar</i>	9
UVOD	<i>Ana Konestra, Tea Rosić</i>	11
VINODOL U BRONČANO I ŽELJEZNO DOBA	<i>Martina Blečić Kavur</i>	15
KVARNER I VINODOL U VRIJEME ROMANIZACIJE	<i>Ana Konestra</i>	25
POVIJEST ISTRAŽIVANJA AD TURRESA	<i>Tea Rosić</i>	33
OSNUTAK I DJELOVANJE KERAMIČARSKE RADIONICE	<i>Goranka Lipovac Vrkljan</i>	41
PROIZVODI KERAMIČARSKE RADIONICE		
AMFORE	<i>Goranka Lipovac Vrkljan</i>	53
KERAMIČKO POSUĐE	<i>Ivana Ožanić Roguljić</i>	59
RIMSKA GRAĐEVINSKA KERAMIKA	<i>Goranka Lipovac Vrkljan</i>	65
NALAZI RIMSKOGA STAKLA NA PODRUČJU CRKVENICE I VINODOLA	<i>Bartul Šiljeg</i>	73
KATALOG		
BRONČANO I ŽELJEZNO DOBA		80
ANTIKA		90
POSTAV IZLOŽBE		148
LITERATURA I IZVORI		156
ZAVRŠNA RIJEČ		167

PREDGOVOR

Muzej Grada Crikvenice otvorio je početkom lipnja 2014. godine izložbu zanimljiva naziva *845 °C* iza kojega se krije priča o arheološkome lokalitetu Crikvenica - *Igralište*. Izložba je predstavila rezultate arheoloških istraživanja lokaliteta i plod je dugogodišnje suradnje Instituta za arheologiju i Muzeja Grada Crikvenice. Brojni autori i suradnici sudjelovali su u realizaciji izložbe koja je, sudeći prema knjizi dojmova, komentarima brojnih posjetitelja, ali i stručne publike, polučila uspjeh. Katalog je naše nastojanje da trajno sačuvamo sjećanje na ovu izložbu.

Tragove antičke baštine u Crikvenici prvi je put zabilježio Pavao Ritter Vitezović još početkom 18. stoljeća. Brojni slučajni nalazi tijekom posljednjih stotinu godina upućivali su na to da je Crikvenica, naselje na ušću Dubračine, mnogo starija nego što se smatralo. Kada su na prostoru kraj nogometnoga igrališta u Crikvenici 2004. godine počela prva probna arheološka istraživanja, a dvije godine poslije i prva sustavna arheološka istraživanja, te su se pretpostavke potvrdile, no teško da je itko mogao predvidjeti do kojih će znanstvenih otkrića i rezultata arheolozi doći. Punih deset

godina trajala su kontinuirana arheološka istraživanja koja je provodio Institut za arheologiju iz Zagreba pod vodstvom dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan, uz financijsku podršku Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Grada Crikvenice.

Nije jednostavno u svega nekoliko riječi istaknuti važnost ovoga lokaliteta i njegovo značenje za lokalnu zajednicu. Za nas nije bio važan samo pronalazak antičke keramičarske radionice sa sačuvanim objektima, pećima i bogatim asortimanom keramičkih proizvoda, što predstavlja jedinstveni nalaz na istočnome Jadranu, nego i činjenica da je Grad Crikvenica na samome početku ovih istraživanja prepoznao važnost takva otkrića i to potvrdio upravo osnivanjem Muzeja Grada Crikvenice. Arheološka zbirka Muzeja Grada Crikvenice registrirana je kao kulturno dobro Republike Hrvatske pa je tako arheološki lokalitet Crikvenica - *Igralište* neraskidivo povezan s Muzejom Grada Crikvenice. Naš će budući zadatak biti predstavljanje lokaliteta javnosti, a time će priča stara dvije tisuće godina nastaviti živjeti i dalje.

Silvija Huljina

Institut za arheologiju već gotovo desetljeće uspješno surađuje s Muzejom Grada Crikvenice na istraživanjima keramičarskoga proizvodnog središta koje se nalazilo na prostoru antičkoga naselja *Ad Turres*. Iznimni rezultati sustavnih istraživanja, koja su započela 2004. godine i kontinuirano se provode do danas pod vodstvom dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan, upravo su bili poticaj za nastanak muzejske ustanove koja danas aktivno predstavlja bogatu arheološku baštinu crikveničkoga kraja. Dosadašnji su rezultati predstavljeni javnosti brojnim izložbenim i popularizacijskim projektima. Otkriće keramičarske radionice s ostacima sačuvanih keramičarskih peći te izdvajanje eponimnoga tipa amfore – crikveničke amfore – zaslužilo je, ipak, predstavljanje velikim izložbenim projektom *845 °C* koji je realiziran 2014. godine i u sklopu kojega su javnosti, a posebno brojnim skupinama turističkih posjetitelja, prikazana postignuća dosadašnjih istraživanja. O njihovoj važnosti svjedoči i uspješna organizacija triju međunarodnih kolokvija koji su okupili brojne znanstvenike da bi razmijenili spoznaje o tehnologiji, proizvodnji i distribuciji keramičkih predmeta na širem jadranskom prostoru u antici.

Izložena bogata arheološka građa prikupljena tijekom istraživanja u Crikvenici, ali i s drugih nalazišta na kojima su otkrivena dobra koja su proizvod crikveničke radionice Seksta Metilija Maksima, uvelike je rasvijetlila antičku prošlost današnjega prostora Crikvenice te cijeloga Vinodola.

VINODOLSKA DOLINA – zapadni dio
(snimio: M. Matejčić)

UVOD

Izložbom 845 °C nastojala se prikazati arheološka baština Crikvenice i njezina zaleđa Vinodola od kasnoga brončanog doba, kroz antičko razdoblje, odnosno od prijelaza 2. u 1. tisućljeće prije Krista pa sve do prvih stoljeća nove ere.

Vinodol je zemljopisni naziv za područje plodne Vinodolske doline koja se proteže usporedno s morskom obalom od Križišća na sjeverozapadu do Novoga Vinodolskog na jugoistoku. Dolina je omeđena brdima sa sjeverne (kontinentalne) i južne (primorske) strane, a njezinu unutrašnjost razdjeljuju brežuljci i kraći vodotoci – Dubračina i Suha Ričina, koji ujedno oblikuju prirodne prolaze prema moru. U uži prostor Vinodola ubrajamo i obalni pojas Vinodolskoga kanala nasuprot kojemu je otok Krk. Zahvaljujući svojem geostrateškom položaju i blizini nekoliko prirodno-geografskih cjelina: sredozemne, dinarske, alpske i panonske, Vinodol je oduvijek bio prostor komunikacije i kulturnih doticaja. Veze su se odvijale dvama glavnim smjerovima – dužobalnim, odnosno dolinom, te između otoka i obale i unutrašnjosti.

Okosnicu izložbe i kataloga čini priča antičkoga *Ad Turresa* unutar kojega djeluje keramičarska radionica Seksta Metilija Maksima. Njezini ostaci otkriveni su na prostoru današnje Crikvenice, na lokalitetu Igralište, i predmetom su arheoloških istraživanja proteklih deset godina.

Djelovanje radionice pratimo od posljednjih desetljeća 1. st. pr. Kr. do 2. st. po Kr. Razdoblje je to klasične rimske antike, vladavine cara Augusta i njegovih nasljednika, vrijeme osnutku rimske provincije Dalmacije te razdoblje postupne romanizacije i uklapanja osvojenoga prostora u povijesni i kulturni kontekst Rimskoga Carstva. Mir i stabilnost bili su preduvjeti za intenzivniji razvoj gospodarskih djelatnosti i u provincijama Carstva. To prepoznaje rimski građanin Sekst Metilije Maksim pa na prostoru *Ad Turresa* osniva veliku keramičarsku radionicu u kojoj započinje s proizvodnjom cijeloga asortimana predmeta potrebnih za svakodnevni život, gradnju i trgovinu u posve rimskome kulturnom okružju. Odabir lokacije nije bio slučajan. Tomu su doprinijele geografske i prirodne značajke Vinodola i njegova priobalja.

Upravo su te prirodne značajke utjecale na ljudsko naseljavanje ovoga prostora i u ranijim razdobljima. Tragovi prapovijesti u Vinodolu i danas su prisutni u prostoru. Riječ je ostacima gradinskih naselja na uzvisinama koja su nadzirala morske kanale, pristaništa, putove, izvore pitke vode i plodna polja te su međusobno vizualno komunicirala. U okolici Crikvenice na vrhovima brda što dijele Vinodolsku dolinu od priobalja nalazi se niz gradinskih naselja koja, na temelju manjega broja dosad provedenih istraživanja, možemo okvirno datirati u brončano doba. U okolici većine gradina nalaze se kameni grobni humci – tumuli. U nekima od njih pronađeni su grobni prilozi – nakit i dijelovi nošnje koji svjedoče o materijalnoj i duhovnoj kulturi stanovnika Vinodola na prijelazu iz 2. u 1. tisućljeće prije Krista. Kasno brončano doba dinamično je razdoblje prapovijesti obilježeno doticajima različitih kultura na prostoru između zapadne Panonije, Alpa i Jadrana. U tome se razdoblju formiraju začeci budućih željeznodobnih etničkih skupina kao što su Japodi, Liburni i Histri.

Tijekom prvoga tisućljeća prije Krista, odnosno tijekom željeznoga doba, dio gradinskih brončanodobnih naselja i dalje je u funkciji. Neka od njih dobivaju svoju protourbanu strukturu te su u kontinuitetu naseljena do antike, kao što je slučaj s Bribirom i Bakrom te nešto udaljenijim Grobnikom i Kastvom ili otočnim Krkom. Duž obale Vinodolskoga kanala tijekom mlađega željeznog doba (od 4. do 1. st. pr. Kr.) uspostavljaju se pristaništa i manje luke. Jedna je od njih uvala Lokvišće pokraj Jadranova gdje su ispod kasnijih rimskih ostataka arhitekture otkriveni predmeti s kraja 2. i početka 1. st. pr. Kr. Nalazi malobrojnih ulomaka prapovijesne keramike ispod slojeva rimskodobne keramičarske radionice u Crikvenici daju naslutiti kako se i na ušću Dubračine tijekom posljednjih stoljeća prije Krista nalazilo pristanište protourbanoga naselja na brdu Kotor. Stoga rimskodobna

urbanizacija središta suvremene Crikvenice i osnutak keramičarske radionice nisu slučajnost, već kontinuitet korištenja prostora i prapovijesnih komunikacija.

Unutar ovako definirane povijesne slike smještaju se arheološki nalazi predstavljeni izložbom 845 °C čiju smo priču zaključili s razdobljem kasne antike (od 4. do 6. st.), koje je obilježilo ponovno korištenje visinskih položaja, kao što su Badanj i Godač, dok na samome lokalitetu Igralište nalaz dvaju grobova upućuje na kontinuitet korištenja ovoga prostora i nakon prestanka rada radionice. Stoljeća koja slijede donose nove kulture i nove stanovnike u vinodolsko područje, što obilježava definitivni kraj antike i početak novoga razdoblja – srednjega vijeka.

Ana Konestra, Tea Rosić

845°C

Ad Turres

VINODOLSKA DOLINA
(snimio: M. Matejčić)

VINODOL U BRONČANO I ŽELJEZNO DOBA

Kvarner je dio sjevernoga hrvatskog primorskog pojasa u čijoj cjelini i ekosustavu ima vrlo istaknutu poziciju. Na tome se prostoru prožimaju i isprepleću dva potpuno različita zemljopisna miljea: jadransko-sredozemni i kontinentalni, alpsko-panonski. Upravo se tu Jadransko more najviše uvuklo u europski kopneni prostor, prijelazi od istoka prema zapadu najlakši su, a putovi od sjevera prema jugu najkraći.¹

Sjeverni dio razvedene istočne strane Kvarnera obilježava vinodolska obala uz čiji se rub pruža otok Krk, gotovo povezan s obalnim pojaskom. Raznolikost obale, brojne uvale i

drage, bogatstvo pitke vode i plodno zaleđe pružali su blagotvorne preduvjete za kulturno uređivanje prostora u cjelini. Privlačnost plodnoga Vinodola bila je stoga pouzdano prepoznata već u najranijoj prapovijesti. Međutim, tijekom 2. i 1. tisućljeća stare ere, tj. za njezina mlađeg razdoblja, područje se živo naseljava povećanim brojem populacija koje će prilagodbom i asimilacijom u stoljećima koja su uslijedila postati starosjediocima.²

Stanovništvo, uređeno u manje društvene zajednice, živjelo je tada u utvrđenim visinskim naseljima, tzv. gradinama.

Gradina Gračišće (snimio: D. Pelić)

Tumul Stolnič, uništen prilikom postavljanja dalekovodnoga stupa
(snimio: S. Špalj)

Unatoč činjenici da su zabilježene na čitavome vinodolskom području njihov karakter, funkcija i kontinuitet postojanja zapravo su i dalje svojevrsna nepoznanica. Smještene na istaknutim uzvišenjima (Kotor, Obla i Drenin kod Crikvenice, Čelo kod Jadranova, Gračišće iznad Drivenika s tumulom Vela Stražnica, Sopalj iznad Dramlja te gradina Sv. Juraj iznad Selca, zatim uvala Stari porat kod poluotoka Kačjaka, gradina Osap kod Novog Vinodolskog i dr.)³ pokazuju prostornu dosljednost, a svakako razvijenu mogućnost brze i jednostavne međusobne komunikacije. Sve to slijedi opravdanoj pretpostavci kako je na ušću Dubračine trebalo biti formirano naselje s pristaništem i prije osnivanja *Ad Turres* (Crikvenice), preko kojeg se odvijala pomorska plovidba, ali i izravna i intenzivna komunikacija s istočnim, gradinama vrlo napučenim predjelom otoka Krka.⁴ U tim posljednjim stoljećima drugoga tisućljeća stare ere u Vinodolu je, a i u

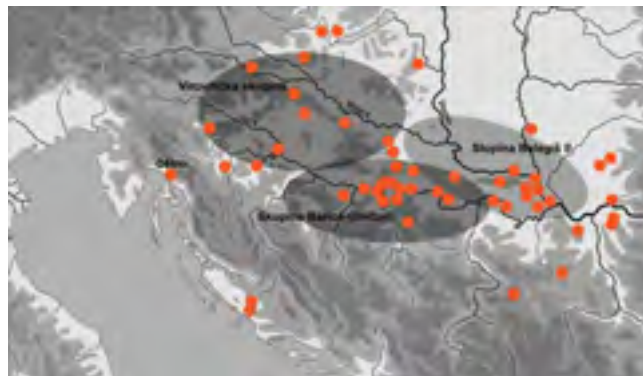
Tumul Stolnič, dijelovi očuvane arhitekture grobne konstrukcije
(snimio: S. Špalj)

široj regiji, prevladavao način pokopavanja pod velikim kamenim gomilama – tumulima. Pokopavalo se u blizini gradina, uz obližnje putove i prilaze. Većina danas poznatih tumula (Tribalj-Grižane, Stolnič, Vela Gromača kod Ladvića, tumuli kod Gračišća i Drenina i dr.), tj. grobova upućuje na istodobnu primjenu dvaju različitih rituala: paljevinski i kosturni.⁵ U grobovima su mogli biti pokopani pojedinac ili više osoba, ovisno o njihovim bližim vezama, statusu i obrednoj praksi. Za oba je primjera važno da se prilikom posmrtnih ceremonija provodio karakterističan obred prilaganja različitih popudbina i/ili predmeta osobne opreme u grobove pokojnika. Najveći broj nalaza nošnje i osobne opreme, kojima se djelomično mogu rekonstruirati pojedini društveni obrasci onog vremena, predstavljaju nam se upravo iz tih grobova.

S obzirom na izbor sačuvanih, ponajprije brončanih predmeta ispostavlja se i dobavljanje sirovina za preradu bronce koje na Kvarneru nije bilo. Sve veći broj takvih, u lokalnome stvaralaštvu izdvojenih predmeta potvrđuje kako je stanovništvo moralo biti uređeno i organizirano. Zasigurno stoga znamo da je bilo uključeno u istodobnu široku mrežu trgovine i razmjene na manjim i većim udaljenostima kako bi se neophodne sirovine sustavno pribavljale. Isto je tako moralo biti znalački i obrtnički osposobljeno da bi moglo stvarati pojedine predmete nošnje, nakita ili oružja prema vlastitome odabiru i izričaju.⁶

Zahvaljujući istraživanjima, nalazi materijalne kulture do nas su u pravilu prispjeli reduciranim brojem i omjerom. Zbog toga nam njihovo pomno analiziranje i ispravno tumačenje svjedoči o svakodnevnome i o posmrtnom životu tih ljudi, o njihovom standardu, o običajima i ritualima, o iznimnom spektru društvenih vrednota u komunikacijskim, trgovačkim i kulturnim odnosima te posljedično o njihovim znanjima i vještinama. Prema arheološkim podacima znamo da je stanovništvo u kasnome brončanom i starijem željeznom dobu Vinodola pripadalo kulturnoj zajednici koja je u širem smislu obitavala na Kvarneru (tzv. kvarnerskoj skupini).⁷ Kroz mnoga je prapovijesna razdoblja bilo pod raznim kulturnim utjecajima i pritiscima, osobito susjednih Japoda i Liburna. No u užem je smislu ta najstarija kulturna povijest Vinodola uvijek imala svoju prepoznatljivost, što nam slikovito i rječito odražava sačuvana arheološka građa, dijelom predstavljena i u ovome izdanju.

U vrijeme starije faze kasnoga brončanog doba Kvarnera (13. – 12. st. pr. Kr.) područje Vinodola, podvelebitskoga primorja i nasuprotnoga otoka Krka bilo je u prisnim razmjerima s različitim skupinama tzv. kontinentalnoga kompleksa

Karta rasprostranjenosti igala s bikoničnom, na vrhu spljoštenom i kaneliranom glavicom te područje rasprostranjenosti kulturnih skupina kulture polja sa žarama (prema: M. Blečić Kavur)

kulture polja sa žarama. Kulturni je to fenomen koji je sezao od panonskoga i karpatskog područja sve do istočnih Alpa.⁸ Istraženo keramičko građivo iz gradina, nekropola, tumula i špilja odražava djeliće tih međuodnosa. Još se izrazitija povezanost, kada je riječ o neposrednome uvozu, prepoznaje kod reprezentativnih brončanih predmeta. Tako, primjerice, ulomak igle s bikoničnom, na vrhu spljoštenom i kaneliranom glavicom iz Oštra obilježava tip igle koji je bio općeprihvaćen na prostranom europskom teritoriju kulture polja sa žarama, osobito sjeverne Hrvatske u vrijeme 13. i 12. st. pr. Kr.⁹ U kulturi kasnobrončanodobnoga Vinodola i šire regije, nakit je bio izrazito cijenjen i popularan, što izuzev onoga izrađenog od bronce vrijedi i za druge, egzotične materijale kao što su jantar i staklo. Prilagan je i u muške i u ženske i dječje grobove, s pojedinačnim predmetima ili u raskošnu kompletu. Ponajbolje to odražavaju nalazi iz grobova u Stolničju kod Crikvenice i Triblja kod Grižana. Brojne fibule, igle i narukvice, zastupljene u točno određenim kombinacijama i/ili kompletima, obilježavaju bogatu nošnju važnu i za zajednice čitave kvarnerske skupine.¹⁰

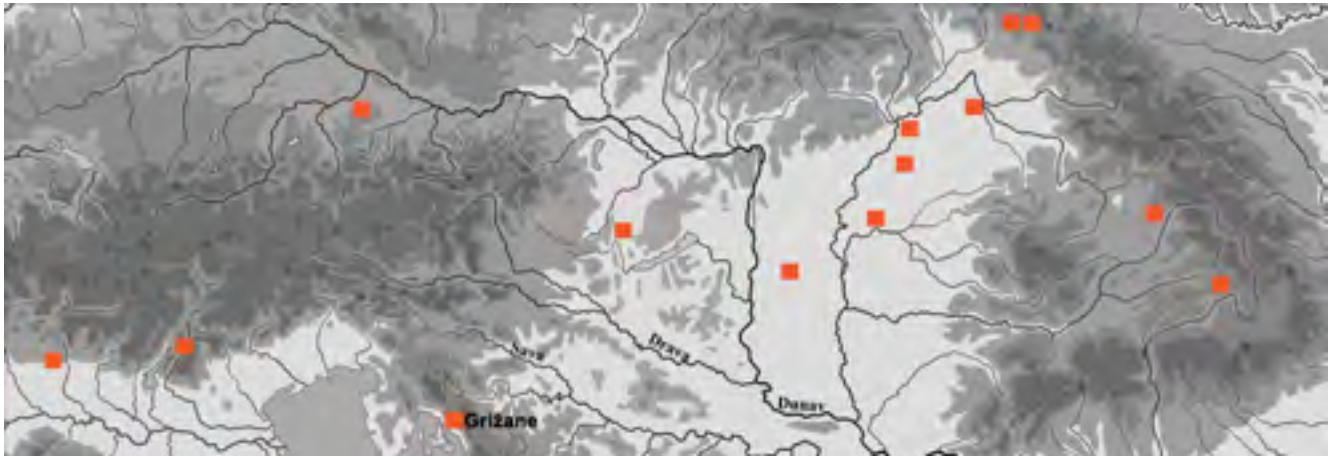

Mač iz Grižana, detalj (snimio: I. Krajcar)

O naoružanju ratnika i vojnim aktivnostima našega područja vrlo se malo zna. Oružje i oruđe, kao visokovrijedni predmeti, samo su u iznimnim prigodama prilagani u grobove. Najčešće ih stoga nalazimo u ostavama (mjestima gdje je pohranjen veći broj predmeta) ili kao pojedinačne nalaze ostavljene u prirodnom ambijentu, što nam potvrđuju i vinodolski primjerci. Tako se izrazito vitka, potpuno očuvana sjekira s kratkim zaliscima tipa Guntramsdorf iz Grižana mogla koristiti i kao oružje i kao oruđe. Sjekire toga tipa raspoređene su uglavnom od Donje Austrije do Transilvanije, a grižanski se primjerak povezuje uz jugoistočno-alspi prostor Slovenije starije faze kulture polja sa žarama gdje mu se nalazi i izvorno podrijetlo.¹¹

Slijede nalazi vrhova koplja iz Podbadnja koji vjerojatno potječu iz ostava. Riječ je o malim vrhovima lovorastoga oblika lista kojima se pridaje svakodnevna namjena, ponajprije lakih koplja za bacanje. Vrlo su čest nalaz na prostoru srednje Europe u različitim kontekstima i tijekom dužega vremenskog razdoblja, od najstarije faze kasnoga brončanog pa sve do prijelaza na željezno doba (13. – 10. st. pr. Kr.).¹²

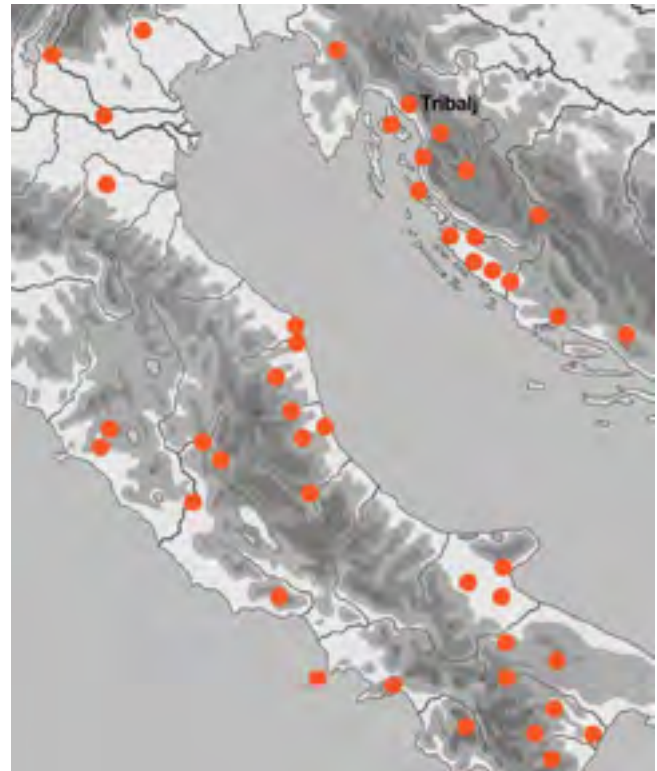
Napokon, u istaknute nalaze kraja kasnoga brončanog doba (kraj 11. i 10. st. pr. Kr.) ubraja se primjerak brončanoga mača iz Grižana.¹³ Definiran je kao mač s punom kovinskom ručkom balčaka oblika čaše, ornamentiran motivom borovih grančica i paralelno urezanim linijama. Nađen je pribijen u pukotinu matične stijene grižanskoga kamenoloma 1902. godine, zbog čega najvjerojatnije predstavlja zavjetni dar u prirodnome ambijentu. Grižanski, i njemu najbliži mač iz Kastva, obilježavaju najjužnije europske mačeva takvih tipova, čija se proizvodnja smješta u područje Karpatske kotline. Ipak, koristili su se na izrazito širokome području, od Karpatske kotline sve do sjeverne Italije. Tako

Karta rasprostranjenosti mačeva s balčakom oblika čaše i s trima ukrasnim horizontalnim rebrima (prema: M. Blečić Kavur 2014)

je i primjerkom iz Grižana dokazana njihova povezanost i jednakovrijedno razumijevanje njihove simboličke vrijednosti na izuzetnom prostoru. Vrijednosti su to privilegiranih društvenih struktura koje su takve predmete posjedovale i razmjenjivale. U svakome primjeru, kvarnerski mačevi predstavljaju iznimne nalaze s obzirom na kontekst njihova nalaženja, zatim u odnosu na koncentraciju na području „vrha“ Kvarnera te posebno zbog malobrojnosti nalaza vojničke opreme čitavoga sjevernojadranskog pojasa. Time se dobro uklapaju u okolnosti poznate u Italiji, odnosno u široj regiji, gdje su mačevi s balčakom u obliku čaše 11./10. st. pr. Kr. izrazito rijetki i time, naravno, stoje u suprotnosti s nalazima na prostoru čitave Karpatske kotline. Predmetne mačeve razumijevamo dakle kao prestižna dobra u međudnosu s panonsko-karpatskim utjecajima i transferima u tada već neprikosnoveno uhodanoj tradiciji.¹⁴

Tijekom željeznoga doba, od 10. pa sve do 2. st. pr. Kr., kvarnerski je prostor uključen u dinamična politička i gospodarska

Karta rasprostranjenosti zmijsatih fibula (prema: M. Blečić Kavur 2014)

zbivanja još čvršće povezanih jadranskih kultura i formiranih etničkih skupina.¹⁵ Prostor je Vinodola također pod snažnim utjecajem Japoda iz ličkog zaleđa, ali i iz sjevernijih, jugoistočno-alpskih kulturnih regija današnje Slovenije te rascvjetanih nasuprotnih kultura italskoga kopna. U tome smislu valja izdvojiti tzv. zmijastu, potpuno očuvanu brončanu fibulu iz jednoga od tumula u Triblju.¹⁶ Riječ je o tipu fibule koji je znatnije zastupljen na kvarnerskome kulturnom prostoru i učestalije raspoređen nalaz duž nalazišta italskoga i istočnojadranskog kopna. Grižanska fibula predstavlja uvezeni predmet italske provenijencije, gdje su smatrane elementom novoga doba i to u obilježavanju ekskluzivnih muških grobova posebnoga društveno-političko-gospodarskog statusa. Grižansku fibulu valja stoga vidjeti kao glasnika novoga, željeznog doba i na Kvarneru, s kraja 10. i početka 9. st. pr. Kr., i razumijevati ju kao izniman statusni simbol u posredništvu s kulturama Apeninskoga poluotoka.¹⁷

Nadalje, željezni vrhovi koplja različitih tipova iz Antova uže se povezuju s jugoistočno-alpskim prostorom. Vrh dugačkoga željeznoga koplja karakterističan je oblik navalnog naoružanja korišten na tim prostorima tijekom starijega željeznog doba, dok je vrh maloga koplja znakovit za kraj starijeg i u mlađem željeznom dobu (5. – 3. st. pr. Kr.).

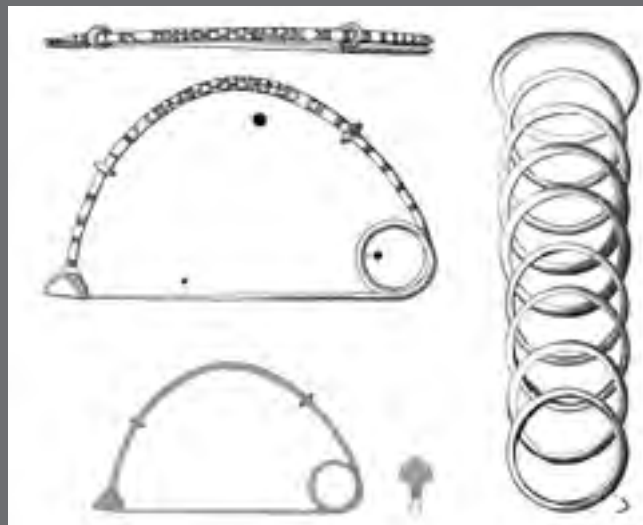
U taj vremenski kontekst može se ubrojiti i nalaz izgubljene fibule tipa Certosa, također iz jednoga od tribaljskih tumula, te brončana naušnica iz Triblja. Svojim tipološkim karakteristikama ubraja se u tzv. naušnice kvarnerskoga tipa, odražavajući samosvojnost kvarnerske regije toga vremena u izradbi gracilnoga i raskošnog ženskog nakita. Perle od stakla i jantara još jednom upućuju na posjedovanje skupocjenih sirovina i predmeta koji su krasili bogate nošnje ovdašnjih uglednica.¹⁸

Sve zajedno, predstavljena vrlo atraktivna građa predočuje nam iznimne vrijednosti ustroja tadašnjih društvenih zajednica Vinodola. Svojtveni lokalizmi, ponajprije odražavani u nakitu, postali su simboličke i identifikacijske oznake ili vrijednosti prepoznavanja potpuno izgrađenoga kulturnog identiteta čitave regije. Uvezeni i/ili egzotični predmeti potvrđuju naime kako je prostor bio uključen u istodobnu široku mrežu brončanodobnih i željeznodobnih kultura prapovijesne Europe u čijem je optjecanju tzv. „lancem prestiža“ ravnopravno sudjelovao.

TRIBALJ-GRIŽANE I STOLNIČ-CRIKVENICA

Kulturna povijest kasnoga brončanog doba Vinodola odavno je dobro predstavljena raskošnim inventarima grobnih nalaza iz tumula u Triblju kod Grižana. Riječ je o građi koju su posljednjih desetljeća 19. stoljeća iskopavali muzejski povjerenici, uz povremena iskopavanja i Šime Ljubića, ondašnjega ravnatelja Narodnoga muzeja u Zagrebu.¹⁹ Unatoč dobro dokumentiranim izvornim objavama, njihove neprimjerene interpretacije u novije su vrijeme uzrokovale mnoštvo nesuglasica i neodgovarajućih tumačenja u znanstvenoj literaturi. No arhivskim istraživanjem ustanovljen je i ponovno rekonstruiran inventar više grobova, od kojih nam je u ovome kontekstu posebno vrijedan onaj s lučnim fibulama s dva dugmeta na luku.²⁰ Upravo takav, vrlo se dobro uklapao uz ostale poznate nalaze s Kvarnera, osobito uz one iz Šule kod Dobrinja na otoku Krku.²¹ Međutim, izravnu potvrdu vjerodostojnosti takve nošnje kao identifikacijski jasnoga obilježja uvriježene mode toga kulturnog prostora dobio je u novije istraženom grobu tumula u nedalekom Stolničju kod Crikvenice.²² Riječ je o iznimno bogatom paljevinskome ukopu gdje se, zajedno s keramičkim priložima, našla karakteristična grupa nakitnih predmeta. Antropološkom analizom ustanovljen je dvojni ukop odrasloga muškarca i djeteta mlađe dobi.²³ Samim time otvorila se mogućnost opravdane pretpostavke kako je i u grobu tribaljskoga tumula moglo biti pokopano više pojedinaca, najvjerojatnije iz najužega srodstva.

Iz oba nam se primjera izdvajaju velike, masivne lučne fibule s dva dugmeta na luku u zadanoj asocijaciji s narukvicama dvoslivnoga presjeka i/ili manjšetastoga narebrenog tipa te s iglom lukovičaste glavice i tordiranoga vrata. Kombinacija tako ekstravagantnog nakita upućuje na utjecaje iz širega kulturnog prostora, ali i na njihovu transformaciju u lokalno formiranome izričaju. Veza sa sjevernim područjem kultura polja sa žarama ponajprije se odražava kod brončanih igala, o čemu je već bilo riječi. Određene su kao mjesna inačica, nazvana igle tipa Šula, europski inače šire rasprostranjenoga trenda igala s lukovičastim glavicama. Igle tipa Šula nalazimo za sada na Kvarneru i dalje, od krškoga prostora Škocjana sve do sjevernijega ruba

Predmeti nakita i nošnje iz uništenog tumula u Triblju
(crteži: M. Galić, M. Blečić Kavur).

Inventar dvojnog groba iz tumula u Stolničju
(prema: Blečić Kavur 2014)

slovenske Posavine.²⁴ Utjecaj, ili možda izravnu poveznicu, iz toga kulturnog miljea predstavljaju i keramički nalazi stolničkoga tumula; do sada prvi primjeri žare oblika kanelirane šalice i ulomak žare trbušastog tijela s visoko postavljenom trakastom ručkom u Vinodolu. I dok žare tipa kanelirane šalice možemo naći na više sjevernojadranskih nalazišta, velike trbušaste žare za sada ostaju bez bližih analogija u regiji.²⁵

Poput igala, i fibule s dva dugmeta na luku široko su rasprostranjene, ali ovaj put na južnom zemljopisu od istočnog Sredozemlja do sjevernog Jadrana i dalje sve do švicarskih Alpa. Zbog svoje su jednostavnosti i funkcionalnosti, s mnoštvom lokalnih varijanti, dugo opstale u tadašnjoj modi. Tako se i naše fibule iz Triblja i Stolniča predstavljaju odlikama regionalne, tzv. kvarnerske inačice.²⁶ Na prostoru obala Jadranskog mora znakovita im je uloga pripala u kombinaciji s narukvicama, bilo dvoslivnog presjeka bilo manšetastog tipa, baš kao i na našim primjerima, što

je ujedno bio svojstven repertoar nakita s Kvarnera u cjelini. Dakle, i vremenski i kulturno, sve predstavljene predmete pobliže povezujemo uz različite modne trendove koji su obilježili tijek 12. i 11. st. pr. Kr.²⁷

Kao zanimljivost pozornosti vrijedna ističe se i ritualiziranje, tj. namjerno fragmentiranje velikoga i dragocjenog nakita, simbola vlasti ili autoriteta, kako je to vidljivo posebno na onome iz Stolniča. To je raširena značajka kultura polja sa žarama i njezinih brojnih ostava brončanih predmeta, pa i po tome simboličko-semantičkom obrascu aristokratsko stanovništvo Vinodola uključuje u onodobna ideološko-konceptualna zbivanja, slijedeći suvremene ideje iz širokoga kulturnoga kruga zaleđa.²⁸ Tako je stolnički inventar, konkretno zatvorenoga arheološkog konteksta, uz onaj grižanski postao prava kulturno-povijesna riznica koja pruža obilje najrazličitijih podataka za bolje razumijevanje i rekonstruiranje onodobnoga elitnog stanovništva vinodolskoga kraja.

Karta rasprostranjenosti lučnih fibula s dva dugmeta na luku različitih varijanti (prema: M. Blečić Kavur 2014)

- 1 N. Stražičić (1996a), str. 38; Blečić Kavur (2014), str. 17-19. 21 R. Matejčić (1966); D. Glogović (1987), str. 73-76, T. I/2-3, 5;
2 M. Blečić Kavur (2014), str. 162-165. D. Glogović (2003), str. 9, T. 2/10-12;
3 N. Stražičić (1996b); R. Starac (2002), M. Blečić Kavur (2011), str. 52-56, sl. 4.
str. 190-192; R. Starac (2004), str. 165-172. 22 R. Starac (2004), str. 167-170, 183;
4 M. Blečić Kavur (2014), str. 39, sl. 15, sl. 86. M. Blečić Kavur (2011), str. 54-56, sl. 6.
5 M. Blečić Kavur (2014), str. 151-152, 168, 191-192. 23 M. Blečić Kavur (2014), str. 45.
6 M. Blečić Kavur (2014), str. 159-161. 24 M. Blečić Kavur (2011), str. 57-58, sl. 7, sl. 8;
7 M. Blečić Kavur (2014), str. 165. M. Blečić Kavur (2014), str. 76-78, sl. 39, sl. 40.
8 B. Teržan (1995); usp. B. Teržan, S. Karavanić (2013). 25 M. Blečić Kavur (2014), str. 87-88.
9 M. Blečić Kavur (2014), str. 72, 75, sl. 38; M. Blečić Kavur, 26 M. Blečić Kavur (2014), str. 45-49, 51, 55, sl. 22.
E. Podrug (2014), str. 39-40. 27 M. Blečić Kavur (2014), str. 51, 78, 82, 85, sl. 42.
10 M. Blečić Kavur (2011); M. Blečić Kavur (2014), 28 M. Blečić Kavur (2014), str. 157-158.
str. 154, sl. 19, sl. 87, 88, T. 2/174, T. 3.
11 Z. Žeravica (1993), str. 68, T. 18/226;
M. Blečić Kavur (2014), str. 93-94, T. 2/173.
12 M. Blečić Kavur (2014), str. 96, sl. 54/119.
13 K. Vinski-Gasparini (1970), str. 162-169, sl. 1a/b;
A. Harding (1995), str. 79, T. 32/249; M. Blečić Kavur (2014),
str. 96-101, 155, sl. 56, sl. 57, T. 2/172.
14 M. Blečić Kavur (2014), str. 100-101.
15 M. Blečić Kavur (2014), str. 160-161;
usp. M. Blečić Kavur (2015), str. 43-47, 63-64.
16 Š. Ljubić (1889), T. 10/36; D. Glogović (1988), str. 10-17, T. II/6.
17 M. Blečić Kavur (2014), str. 128-130, sl. 68/5, sl. 69, sl. 71,
T. 3/175.
18 M. Blečić Kavur (2015), str. 77-83, sl. 30.
19 Š. Ljubić (1889), str. 71-72, 166, T. X/35, 36, T. XXXIII/263;
usp. Š. Batović (1983), T. XLV/1-4; D. Glogović (1989), T. 14/3,
T. 19/1, T. 36; D. Glogović (2003), str. 9, 47, T. 1/8, T. 47/357;
M. Blečić Kavur (2014), str. 192-193, T. 2, T. 3.
20 D. Glogović (1987), str. 77-78, 80, T. II/3;
D. Glogović (2003), str. 9-11, T. 1/8;
M. Blečić Kavur (2014), str. 45-56, sl. 18, sl. 22.

ABRAHAM ORTELIUS, PANNONIAE ET ILLYRICI VETERIS TABULA, 1590., detalj
(ustupila Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu)

Insula Illyrica incognita positionis

Liburnicus sinus
Strabo. Illyrici
frequentatur.

KVARNER I VINODOL U VRIJEME ROMANIZACIJE

Starosjedioci Vinodola i crikveničkoga područja, s čijom smo se kulturom upoznali u prethodnim poglavljima, već se potkraj željeznoga doba susreću s novom civilizacijom – Rimskim Carstvom. Kao vrsni moreplovci prastanovnici Kvarnera održavali su stabilne dužobalne kontakte, prema nekima trgovačke, a prema drugima gusarske, no istinu bi vjerojatno trebalo potražiti negdje u sredini.¹ Osim kontakata sa zajednicama na istočnome Jadranu, oni su svoju trgovačku mrežu gradili i na susjednoj italskoj obali s narodima koji su ondje živjeli prije rimske okupacije. Možemo pretpostaviti da su se upravo tamo prvi put susreli i s rimskom kulturom i civilizacijom.

Odnos Liburna i Rimljana, kako ćemo vidjeti, specifičan je. Naime, Rimljani su u 2. st. pr. Kr. pokrenuli krvavi rat protiv Histra, prapovijesnih stanovnika istarskoga poluotoka, svladavši ih nakon brojnih bitki 177. g. pr. Kr. Slična je situacija i s drugim istočnojadranskim zajednicama kao što su Japodi i Delmati – Rim je i s njima uglavnom ratovao, a predaje o pojedinim bitkama sačuvale su se u povijesnim izvorima. U njima, međutim, gotovo da i nema podataka o sukobima s Liburnima (prema nekima jedini se zbio 129. g. pr. Kr.) pa je na Kvarneru vrijedna spomena bila jedino Bitka kod Krka. Ona se kao dio Rimskoga građanskog rata zbila 49. g. pr. Kr. između Cezarovih i Pompejevih snaga. Pretpostavlja se da bi poprište bitke trebalo smjestiti u zaljev između otočića sv. Marka, uvale Voz na otoku Krku i kopnene uvale Črišnjevo.² Domorodačke su se snage u ovome sukobu priklonile Cezaru, a ni kasnije se ne svrstavaju protiv Rima. Dapače, u pojedinim se izvorima navodi kako Liburni postaju njegovi *foederati* ili *dediticii* – saveznici. Time njihov teritorij postaje

ključnim za logistiku daljnjih rimskih osvajanja Dalmacije i Panonije.³

177. pr. Kr.

Rimljani pokoravaju Histre

49. pr. Kr.

bitka kod Krka

33. – 34. pr. Kr.

*Oktavijanov pohod na Ilirik;
pokoravanje Japoda;
osnivanje vojnog logora Burnum*

29. pr. Kr.

Oktavijan slavi trijumf nad Ilirikom

27. pr. Kr.

formiranje provincije Ilirik

6. – 9.

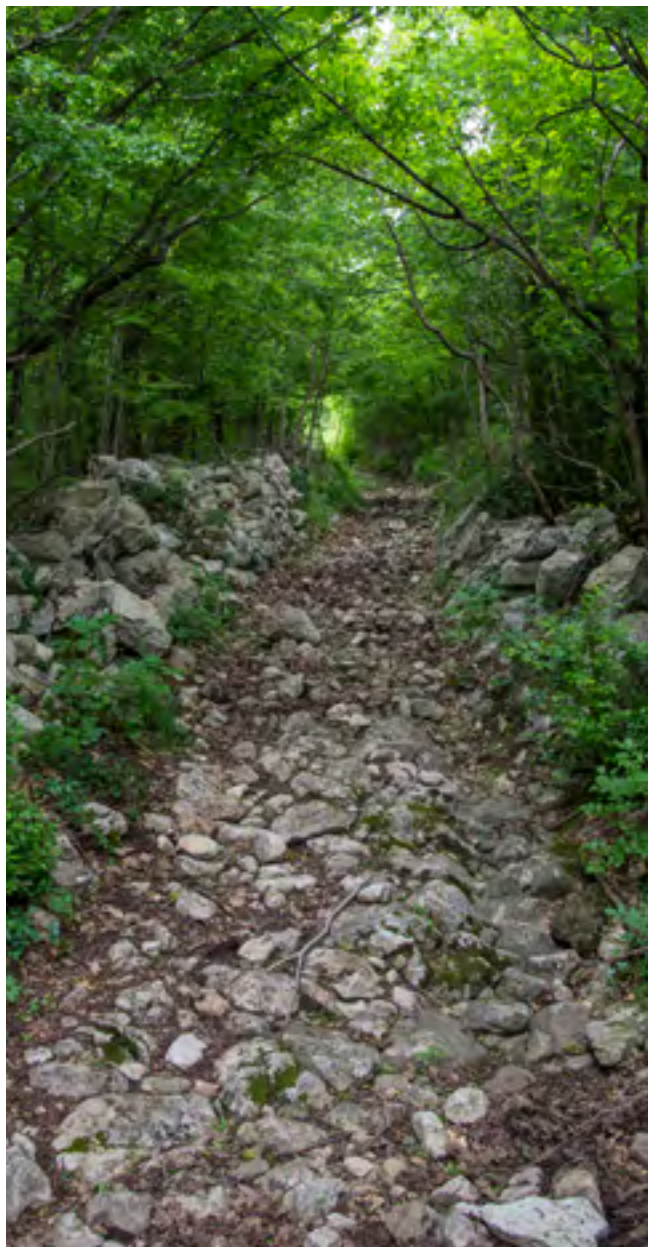
*Batoni vode Ilirski ustanak protiv Rima,
no bez uspjeha*

10. – 20.

*Ilirik je podijeljen na dvije provincije:
Dalmaciju i Panoniju*

14. – 35.

izgradnja cesta u Dalmaciji

Ostaci rimske ceste kod Triblja (snimio: M. Matejčić)

Opisani odnos s Rimom uvelike je zaslužan za miroljubiv tijek procesa romanizacije, odnosno za prihvaćanje rimskoga društvenog uređenja i načina života na području Kvarnera i Vinodola u 1. st. pr. Kr. Kulturne razlike i novosti najbolje pratimo prema arheološkim nalazima, koji pokazuju kako su se uvezeni predmeti rimskih kulturnih obilježja na Kvarneru počeli znatnije pojavljivati 50-ih godina 1. st. pr. Kr. Nisu rijetki ni raniji nalazi, koji se posebno odnose na vinske amfore grčko-italskoga ili tipa Lamboglia 2. Da je i uže crikveničko područje već u tome razdoblju na neki način sudjelovalo u prekomorskim trgovačkim kontaktima, svjedoči nam nalaz amfore tipa Lamboglia 2 iz crikveničke luke, koja datira u pol. 1. st. pr. Kr.

Miroljubivo prihvaćanje rimske vlasti omogućilo je Kvarneru prosperitet već od uspostave Rimskog Carstva u doba cara Oktavijana Augusta (27. pr. Kr. – 14. po. Kr.). Veća starosjedilačka naselja nastavljaju svoj život, no uz veliku graditeljsku preobrazbu koju nazivamo urbanizacijom: uvode se ključni sadržaji rimskoga gradskog života, a neki su od njih i danas osnovna obilježja grada.⁴ To su forum (glavni gradski trg), terme (kupališta), hramovi, vodovod, a jača i njihova osnovna infrastruktura obnovom gradskih zidina, gradnjom cesta i lučkih postrojenja.⁵

Upravo je uspostava cestovne mreže jedna od ključnih pretpostavki romanizacije, pa iako se pojedine trase, smještene na za to povoljnim zemljopisnim područjima, temelje na prapovijesnim pravcima komunikacije, organizaciju cjelokupne cestovne infrastrukture valja povezati uz rimsku redefiniciju prostora. Osim uređenja samih cestovnih trasa, organizira se i sustav putnih postaja i carinarnica, grade se mostovi i postavljaju miljokazi koji putnika obavještavaju o pojedinim udaljenostima. Uz njih se često prenose i suptilne

propagandne poruke. Da bi se putnici što lakše snašli, u antici su se sastavljali različiti itinereri, opisi cestovnih i morskih ruta. *Tabula Peutingeriana* (Peutingerov zemljovid) najpoznatiji je od njih, sačuvan u prijepisu iz 13. st. Na toj je karti prikazano cijelo Rimsko Carstvo, a smatra se da je original sastavljen u 5. st., temeljeći se na karti iz 1. st. pr. Kr. Na *Tabuli* je prikazano i područje Vinodola, karakterizirano dvjema cestovnim trasama koje povezuju *Tarsaticu* (Rijeka) i *Seniu* (Senj).⁶ Između njih se na udaljenostima od XX rimskih milja smjestila putna postaja *Ad Turres* – današnja Crikvenica. Potvrdu podataka s *Tabule Peutingeriane* pružaju tri miljokaza koji su pronađeni u Bakarcu krajem 19. st.⁷ i ostaci ceste koji su identificirani na više pozicija u Vinodolu.

Uz razvoj gradskih naselja u ruralnim se područjima u 1. st. počinju organizirati veća zemljoposjednička imanja i manja naselja koja, nastavljajući lokalnu poljoprivredno-stočarsku tradiciju, postaju sastavni dio rimskoga gospodarstva.

Ruralni gospodarski objekti obilježili su naseljavanje i na području Vinodola, gdje je ustanovljeno više lokaliteta antičke datacije. O njihovu karakteru, međutim, u ovome trenutku nije moguće iznositi detalje jer nisu sustavno istraženi.⁸

Značajne promjene u krajoliku i arhitekturi bile su, međutim, moguće tek nakon prihvaćanja rimskih zakona koji su uređivali sve aspekte života, od trgovine do proizvodnje, urbanističkih planova i društvenih odnosa. Priljev doseljenika iz Italije, koji su se potaknuti raznim pogodnostima doseljavali na osvojena područja, ubrzao je proces integracije domorodačkih zajednica s rimskom kulturom.

Jedan od naseljenih italika bio je i vlasnik crikveničke keramičarske radionice Sekst Metilije Maksim. Njegovo se podrijetlo veže uz italski poluotok jer je obitelj Metilija prisutna u sjevernoj i južnoj Italiji, odakle pojedini njezini pripadnici odlaze u brojne provincije Carstva.

Tabula Peutingeriana, detalj (ustupila Nacionalna biblioteka u Beču)

Primjer rimskoga ukopa s kamenom urnom, lokalitet Zadar – Relja
(ustupio Muzej antičkoga stakla u Zadru)

Suživot starosjedioca i pridošlica potaknuo je uvođenje brojnih novosti u život antičke Liburnije, a to su promjene u religiji i vjerovanjima, načinu ukopa, prehrani, kuhinji i posluživanju hrane, načinu odijevanja i drugim svakodnevnim aktivnostima. O nekima od tih promjena svjedoče nam povijesni izvori, no njihov utjecaj na svakodnevni život danas možemo pratiti prema arheološkim nalazima. O pogrebnim nam običajima svjedoče nalazi antičkih groblja – nekropola. Nekropole su bile smještene izvan grada, obično uz prometnice. U ranom carstvu pokojnik se spaljuje, a pepeo se polaže u zemljanu raku ili u posudu – urnu. Urne su mogle biti raskošne staklene posude, glineni lonci, škrinjice od skupocjenih materijala ili pak isklesane od kamena. Unutar urne i pored nje prilagali su se

predmeti povezani uz posmrtni banket i predmeti koji su služili kao pokojnikova popudbina, pa se u grobovima često nalazi posuđe, nakit, toaletni pribor, igraći predmeti, uljanice i slično.

Grob u koji se polagala urna mogla je biti zemljana raka ili grobnica građena od kamenih ploča ili opeka, a ponekad i od dijelova amfore. Iznad zemlje obično je stajao nadgrobni spomenik – stela s pokojnikovim epitafom ili neko skromnije obilježje groba.

U ovom dijelu Kvarnera rimske su nekropole pronađene u Senju, Novome Vinodolskom, Jadranovu, Bakru i Rijeci te na otoku Krku. Međutim, i u Crikvenici brojni nalazi upućuju na smještanje rimskoga groblja u okolici današnjeg hotela Kaštel (vrt Župan). Oni svjedoče o ponekim raskošnim grobnim priložima, a nalazi kamenih urni govori nam o načinu ukopa, stoga, premda su početkom 20. st. ovi grobovi uništeni, prikupljeni nalazi svjedoče o korištenju ovoga prostora od 1. pa sve do 4. st. Svakako je najvažnije svjedočanstvo koje vezemo uz antičku nekropolu u Crikvenici ono koje nam donosi danas izgubljeni nadgrobni natpis Lucija Ficilija Proklina:

L•FICILIO PROCLINO
PROC•QVI VIXI T
ANN•L•M•XI•D•
XVIII•POSTVMIA
VITALIS MAR•FEC•

L(ucio) Ficilio Proclino, proc(urator) i, quivixitann(os) L, m(enses) XI, d(ies) XVIII. Postumia Vitalis mar(ito) fec(it).

Žena Postumija Vitalis podiže mužu Luciju Ficiliju Proklinu, porezniku, koji je živio 50 godina, 9 mjeseci i 19 dana.⁹

Ana Konestra

MANJA RIMSKODOBNA NASELJA CRIKVENIČKOGA PODRUČJA: JADRANOVO I SELCE

Okolica Crikvenice bogata je rimskodobnim nalazištima koja svjedoče o intenzivnome korištenju ovoga prirodno pogodnog prostora kroz povijest.

Među najranije lokalitete smješta se onaj u uvali Lokvišća nedaleko od Jadranova, gdje niz nalaza upućuje na vrlo rani priljev predmeta italske proizvodnje.¹⁰ Na rtu koji zatvara uvalu prema otvorenome moru u antici se smjestila nekropola (groblje), dok je naselje po svoj prilici zauzelo

unutrašnjost uvale. Naime, ovdje su i danas vidljivi ostaci višefaznoga arhitektonskog objekta čije se preobrazbe prate od antičkoga do kasno srednjovjekovnog razdoblja. Ostaje upitno jesu li se ovdje u 1. st. pr. Kr. nastanili rimski doseljenici, ili su ovo područje koristili vojnici koji su sudjelovali u Bitci kod Krka, no moguće je i da je riječ o nekoj lokalnoj zajednici koja je uspostavila intenzivne kontakte s Rimom već u tome ranom razdoblju. Sličan je proces primijećen i na pojedinim lokalitetima na otocima (grad Krk, Osor, ali i na obali (Senj, Starigrad Senjski i dr.). Sigurno je, međutim, kako je ova lokacija vrlo pomno izabrana zbog svojih prirodnih obilježja i pomorskih komunikacijskih mogućnosti, o čemu svjedoči dugi kontinuitet korištenja.

Ostaci objekta u uvali Lokvišće pokraj Jadranova - arheološka istraživanja 2012. godine (snimila: T. Rosić)

Nešto kasniji lokalitet, datiran u razdoblje kada je Rimsko Carstvo u svom punom razvoju, obalni je gospodarski objekt koji se smjestio na širem središnjem području današnjeg Selca. Pojedini njegovi dijelovi dolazili su na vidjelo tijekom gradnje kuća i hotela od kraja 19. st., dok je 60-ih godina prošloga stoljeća dio arhitektonskih nalaza i stručno istražen.¹¹ Pretpostavlja se da je riječ o većemu stambeno-gospodarskom objektu čiji su podovi dijelom bili izvedeni u tehnici mozaika, a dijelom u tehnici *opus spicatum* (podne pločice složene u obliku riblje kosti) koju obično povežemo uz vodospreme ili prostore za preradu poljoprivrednih proizvoda (npr. maslina ili grožđa). Brojni slučajni nalazi keramike, metalnih i staklenih predmeta te dijelovi arhitekture koji su u središtu Selca nalaženi pri građevinskim radovima upućuju na dataciju u 1. i 2. st. po Kr.

Danas možemo samo pretpostaviti komu je mogao pripadati ovakav objekt kojeg karakteriziraju luksurniji stambeni i proizvodni dijelovi, no zasigurno je bila riječ o bogatome pripadniku rimske elite, koja je svoje bogatstvo temeljila na zemljoradnji, stočarstvu te preradi i trgovini poljoprivrednim proizvodima. Na području današnje Crikvenice tomu je rangu zasigurno pripadao Sekst Metilije Maksim, vlasnik keramičarske radionice na ušću Dubračine i zemlje u njezinu zaleđu.¹²

Arheološki ostaci antičkog objekta u Selcu (*ustupio Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka*)

- 1 S. Čače (2005).
- 2 S. Bilić Dujmušić (2014).
- 3 A. Starac (2000), str. 15.
- 4 A. Starac (2000), str. 10-11.
- 5 M. Suić (2003), str. 173-305.
- 6 *Tabula Peutingeriana*,
[http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/medium_zoom/
original_map_13_1.html](http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/medium_zoom/original_map_13_1.html)
- 7 J. Brunšmid (1895), str. 154-156.
- 8 R. Starac (2006), str.77-83.
- 9 J. Brunšmid (1900); str. 185-188, J. Brunšmid prema
P. R. Vitezoviću, pavlinski samostan u Crikvenici, izgubljeno
- 10 R. Starac (2002); R. Starac (2010).
- 11 R. Matejčić (1962).
- 12 G. Lipovav Vrkljan, R. Starac (2014), str. 99.

SELCE
1640

DNO STAKLENE BOGE pronađene u Selcu početkom 20. stoljeća,
(Arheološki muzej u Zagrebu, snimio: M. Matejčić)

POVIJEST ISTRAŽIVANJA AD TURRESA

Pismena predaja iz rimske dobe žalibože je takova, da se o topografiji hrvatskoga Primorja u ono doba ne može gotovo ništa stalna reći, dok kakov sretan slučaj neiznese spomenik, koji bi bio kadar razbistriti ovu tminu. Jedino se čini, da ćemo imati tražiti točku „Ad Turres”, koja je bila jednako udaljena i od Tharsatike i od Senije - od svake po prilici 30 kilometara - njegovdje oko Crikvenice.

Ovim je riječima Josip Brunđšmid davne 1895. godine u svojim *Arheološkim bilješkama iz Dalmacije i Panonije*¹ izrazio zabrinutost i nezadovoljstvo stupnjem istraženosti antike na području Vinodola i njegova priobalja. Osim malog broja slučajnih nalaza, o kojima su putem muzejskih povjerenika bili obaviješteni djelatnici Arheološkoga odjela Narodnoga muzeja u Zagrebu, malo je toga bilo poznato potkraj 19. stoljeća. Tminu, kako to slikovito navodi Brunđšmid, samo je djelomično rasvjetljavala i dodatno intrigirala *Tabula Peutingeriana*. Taj je čuveni zemljovid i danas prvorazredni povijesni izvor za proučavanje topografije čitavoga Rimskog Carstva. Naime, na njemu su ucrtani svi važniji geografski pojmovi – rijeke, mora, planine, naselja, ali i cestovne komunikacije te udaljenosti između pojedinih točaka na njihovoj trasi. Tako je poznato da se na prostoru između *Tarsatice* (Rijeke) i *Senie* (Senja) u antici nalazilo naselje i prometna postaja *Ad Turres* koju prema udaljenostima navedenim na spomenutom zemljovidu smještamo na šire područje Crikvenice. Tijekom sljedećih stotinu godina od Brunđšmidovih zabilježaka i dalje je bilo aktualno pitanje:

„Gdje se nalazio *Ad Turres*? Pokušaji njegova lociranja u Crikvenicu, Selce ili Novi Vinodolski desetljećima su ostajali bez jasnih tumačenja i čvrstih dokaza. Nije bio poznat ni karakter toponima – označava li on prometnu postaju, naselje ili pak širi prostor? Zanimljiv je i oblik naziva *Ad Turres*, zapisan u množini te doslovno znači Kod kula (Kod tornjeva ili promatračnica).²

Početno tumačenje ovoga topografskog problema dala je Radmila Matejčić smještajući *Ad Turres* unutar Vinodolske doline i uže ga locirajući na prostor između kula. U imenu srednjovjekovnoga naselja Kotor (Kod tor) pokraj Crikvenice istraživačica prepoznaje slaviziranu inačicu latinskoga *Ad Turres*.³ Kao mogućnost lokacije navodi i Selce gdje su od 19. stoljeća prilikom kopanja zemlje često bili pronalazeni ostaci antičke arhitekture, grobni inventar i ulomci keramike.⁴ O tim nalazima najviše podataka pružaju iscrpni izvještaji Ivana Lončarića Papića, povjerenika Narodnoga muzeja u Zagrebu.⁵ Papić je kao kroničar Selca neumorno prikupljao sve dokaze koji svjedoče o antičkome naselju za koje je vjerovao da je upravo *Ad Turres*.⁶ O svemu je redovito obavještavao arheologa Josipa Brunđšmida koji na njegov poziv dolazi u Selce. O svojim zapažanjima i spomenutim nalazima Brunđšmid piše u *Vjesniku Hrvatskoga arheološkog društva* pretpostavljajući i dalje da je *Ad Turres* u okolici Crikvenice.⁷ Premda selački nalazi, posebice arhitektonski ostaci pronađeni prilikom gradnje hotela Selce i susjednih kuća, upućuju na naselje datirano u ranu antiku, svojim položajem i izostankom promatračnica Selce teško možemo povezati s *Ad Turresom*.⁸

U susjednome Novom Vinodolskom također su se pronalazili rimskodobni nalazi što je izazvalo novu dvojbu – nije li prostor *Ad Turresa* povezan s utvrdom Lopar? Potvrda toj pretpostavci bili su arheološki nalazi otkriveni na potezu između hotela Lišanj i utvrde Lopar. Naime, krajem 19. stoljeća tu su otkriveni ostaci uništenoga rimskodobnoga groblja koje se najvjerojatnije prostiralo uz antičku komunikaciju.⁹ Kao i u slučaju Selca, izostanak zemljovidnih strateških pogodnosti Novoga Vinodolskog upozorio je da arheološke nalaze s tog prostora nije moguće čvršće povezati s *Ad Turresom*.¹⁰

Za razliku od Selca i Novoga Vinodolskog, Crikvenica zemljovidno najviše odgovara lokaciji koja je u prošlosti mogla biti branjena kulama. Crikvenička udolina, formirana vodotokom Dubračinom, prirodna je poveznica Vinodolske doline s morem te se u prapovijesti na njezinim obalama zasigurno nalazilo pristanište preko kojega se ostvarivala komunikacija sa susjednom obalom otoka Krka. Ova izvanredna lokacija unutar sigurne i zaštićene uvale bogate vodom prepoznata je i u antici. O tome nam svjedoče nalazi rimskih urni i grobnih priloga otkrivenih 1882. godine u špilji u neposrednoj blizini bivšega pavlinskog samostana, danas hotela Kaštel u Crikvenici. Na predmete je naišao Crikveničan Ivana Župana prilikom uređenja špilje ispod svoje kuće.¹¹ Prvi zapis o tome pronalasku donosi Dragutin Hirc u svojem djelu *Hrvatsko primorje* iz 1891. godine.¹² Posredstvom Josipa Brunšmida dio arheoloških nalaza završio je u Narodnome muzeju u Zagrebu, današnjemu Arheološkom muzeju, dok je dio odnijela, prema Brunšmidovu pisanju, nadvojvotkinja Štefanija u Beč. Ovaj pronalazak svjedoči o postojanju već tada uništenoga antičkog groblja uzduž cestovne komunikacije. Potvrda je tomu i zapis Pavla Rittera Vitezovića o pronalasku nadgrobne stele u vrtu pavlinskoga samostana. Nažalost, već u doba kad Brunšmid objavljuje crikveničke nalaze, kameni se

spomenik zagubio, no ostao je sačuvan prijepis koji spominje stanovitoga Lucija Ficilija Proklina.¹³

Tijekom idućih nekoliko desetljeća zavladała je tišina. *Ad Turres* je s odlaskom Brunšmida i muzejskih povjerenika pao u zaborav, sve do pojave inženjera Andrije Dračića. Kao voditelj brojnih građevinskih radova u crikveničkome polju od pedesetih godina 20. stoljeća, Dračić je pratio i bilježio podatke na temelju kojih je izvanredno precizno donio zaključke koje su potvrdila kasnija arheološka istraživanja. Naime, Dračić je na temelju slučajnih nalaza keramike i arhitekture otkrivenih prilikom nekoliko bagerskih iskopa na prostoru nogometnoga igrališta tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća te na temelju konfiguracije okolnoga reljefa odredio položaj keramičarske radionice.¹⁴ U međuvremenu su započela istraživanja gradine Badanj u crikveničkome zaleđu. Radmila Matejčić, voditeljica istraživanja, zaključila je da je Badanj jedna od kula kasnoantičkoga *Ad Turresa* stavljajući njegovu prvu fazu izgradnje u 4. stoljeće, u vrijeme učvršćivanja limesa – *claustra alpium iuliarium*. Utvrda je bila čuvar antičke cestovne komunikacije *Tarsatica* – *Senija* koja je tu skretala prema postaji i naselju *Ad Turres* na ušću Dubračine. U to se vrijeme smatralo da nalazi antičke građevinske keramike otkriveni 1968. godine na prostoru nogometnoga igrališta u Crikvenici pripadaju naselju iz 4. stoljeća.¹⁵

Do novih je spoznaja o crikveničkoj antici došlo 1983. godine kada je na prostoru pomoćnoga nogometnog igrališta iskopan kanal za drenažu. Tom je prilikom otkrivena velika količina ulomaka keramičkog posuđa, amfora i krovnih ploča. Ne nekim ulomcima krovnoga pokrova bio je sačuvan pečat proizvođača, zagonetnoga Seksta Metilija Maksima.¹⁶ Kanal je ubrzo zatrpan i sve je ponovno utonulo u zaborav, čekajući neka sretnija vremena.

Arheološka istraživanja 2007. godine
(snimio: D. Pelić)

Godine 2004. na inicijativu Ustanove u kulturi „Dr. Ivan Kostrenčić“ i uz financijsku potporu Grada Crikvenice napravljena je pokusna sonda na jugoistočnome rubu pomoćnoga nogometnog igrališta u Crikvenici. Istraživanja je vodila dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan iz Instituta za arheologiju u Zagrebu u suradnji s Rankom Starcem iz Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci. Bio je to početak arheoloških istraživanjima lokaliteta

Igralište.¹⁷ Od 2006. pa sve do 2015. godine trajala su sustavna arheološka istraživanja Instituta za arheologiju u kojima je otkriven i istražen veliki keramičarski proizvodni centar iz 1. stoljeća te je nedvojbeno potvrđeno da je Crikvenica antički *Ad Turres*.

Tea Rosić

ŠTO JE AD TURRES?

Toponim *Ad Turres* kod antičkih je kartografa zabilježen na položaju između *Tarsatike* i *Senije* te označava prostor koji je bio definiran kulama – promatračnicama. Prema dosadašnjim arheološkim saznanjima promatračnice na Badanju, Godaču i na položaju Kaštela kao i tek otkrivena postaja u Gašparovićima u Triblju dio su prostora koji se povezuje s *Ad Turresom*. Uloga ovih kula bila je nadzor rimske cestovne komunikacije *Tarsatica* – *Senija*. One su ujedno osiguravale zaštitu keramičarskoj radionici s mora i s kopna. U razdoblju kasne antike, kada se zbog nesigurnosti život premješta iz nizinskih naselja na uzvišene položaje, donedavni strateški položaji promatračnica postaju mjesta zbjega i novi prostori naseljenosti.

BADANJ

Utvrdna Badanj nalazi se na strateški važnome položaju – na samome spoju crikveničke udoline i Vinodolske doline. Ta kasnoantička utvrda na uzvisini imala je funkciju nadzora nad cestom *Tarsatika* – *Senija*. Premda dosadašnja istraživanjima na Badnju nisu zabilježila ranoantičku fazu, neki nalazi ipak upućuju na mogućnost postojanja utvrde na ovome mjestu već u 1. stoljeću.

Gradina Badanj
(snimio: M. Matejčić)

KAŠTEL

Na mjestu današnjega hotela Kaštel u Crikvenici u antičko se doba nalazila još jedna utvrđena promatračnica sa zadatkom kontrole prilaza antičkomu naselju i radionici s mora. Nalazi koji su početkom 20. stoljeća pronađeni na prostoru vrta Župan, uz vrt i zgradu hotela, pripadali su antičkome stanovništvu naselja, radionice i promatračnice *Ad Turresa*.

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije i hotel Kaštel
(snimio: P. Mofardin)

GODAČ

Rimske postaje Badanj i Kaštel izvrsno su komunicirale s manjom vojnom utvrdom na predjelu Godač na brdu Kotor s kojega su se kontrolirali crikvenička udolina i morski prilaz prema nekada dubokome crikveničkom zaljevu. Prema keramičkim i metalnim nalazima na ovome je prostoru naseljenost trajala od brončanoga i željeznog doba kroz ranu i kasnu antiku.

Lokalitet Godač na sjevernoj padini brda Kotor
(snimio: M. Matejčić)

- 1 J. Brunšmid (1895), str. 154.
- 2 G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 16.
- 3 R. Matejčić (1981), str. 314.
- 4 R. Matejčić (1962), str. 152, 153.
- 5 S. Antić (2011), str. 49-59.
- 6 Isti, str. 59.
- 7 J. Brunšmid (1901), str. 114-117.
- 8 G. Lipovac Vrkljan (2006), str. 88.
- 9 J. Brunšmid (1895), str. 152,153.
- 10 G. Lipovac Vrkljan (2006), str. 88.
- 11 J. Brunšmid (1901), str. 113.
- 12 D. Hirc (1891), str. 180.
- 13 J. Brunšmid (1900), str. 185, 186.
- 14 A. Dračić (1991), str. 235-245.
- 15 R. Matejčić (1978), str. 257-259.
- 16 R. Starac (1991), str. 221-233.
- 17 G. Lipovac Vrkljan (2005), str. 73-76.

3D REKONSTRUKCIJA KERAMIČARSKE RADIONICE U CRIKVENICI
(izradio: Studio Kušan)

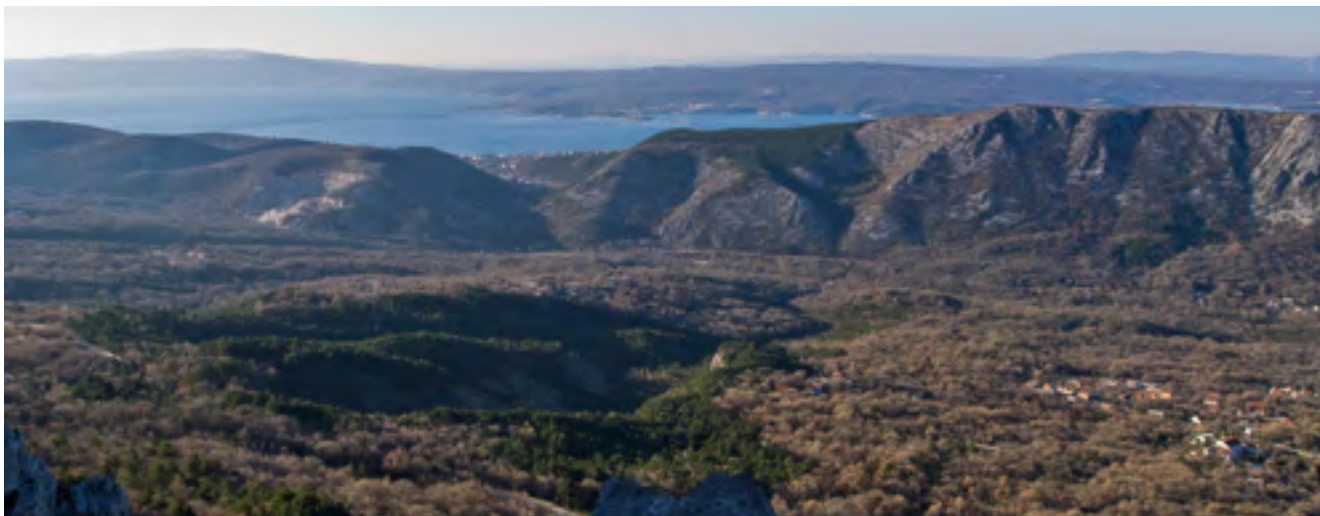

OSNUTAK I DJELOVANJE KERAMIČARSKE RADIONICE

U posljednjim desetljećima 1. stoljeća pr. Kr. kada se sjeverni dio Liburnije integrira u rimsko društvo, brojne promjene i prilagodbe novomu kulturnom krugu utječu na oblikovanje drukčijega kulturnoga krajolika od onoga koji su formirali starosjedioci Liburni. Novi prometni pravci (kopneni i morsk), izgradnja luka i pristaništa, organizacija novih naselja i gospodarskih djelatnosti te uspostava trgovačkih mreža osigurali su ekonomski prosperitet ovom prostoru tijekom sljedećih nekoliko stoljeća. Među mnogim aspektima gospodarskoga razvoja, keramičarska proizvodnja prožima gotovo sve njegove segmente. Stoga je ona bogat izvor raznovrsnih podataka za razumijevanje funkcioniranja antičkoga gospodarstva i društva u cjelini. U komunikaciji između proizvodnih keramičkih središta i tržišta iščitava se tako niz važnih informacija o procesu rimske integracije unutar provincije,

o stupnju urbanizacije, tržišnim potrebama za određenim proizvodnim asortimanom, mobilnosti majstora i njihovim zanatskim umijećima, ali i o prihvaćanju određenoga modernog stila (trends).

Na samome početku romanizacije sjeverne Liburnije uvedena je roba, pretežno iz sjeverne Italije, znatno utjecala na formiranje određenoga standarda kako u funkcionalnome, tako i u estetskom smislu. Zahvaljujući snažnom zamahu urbanizacije, koji se na prostoru Kvarnera odvijao tijekom 1. stoljeća po Kr., lokalni/regionalni proizvodni centri preuzimaju dio lokalnoga tržišta i postaju konkurenti uvozu, ali i indikatori razvoja provincije. Povećana potražnja za raznolikim asortimanom keramičke robe na određenome prostoru utječe na preusmjeravanje investiranja s uvoza u

Pogled iz Vinodola prema Crikvenici, Vinodolskome kanalu i otoku Krku (snimio: M. Matejčić)

Slani potok u Vinodolskoj dolini (snimio: M. Matejčić)

organiziranje novih regionalnih proizvodnih središta sa složenom organizacijskom strukturom¹, što doprinosi povećanom razvoju ekonomije toga prostora².

Prepoznavši potencijal novoga tržišta koje se početkom 1. st. po Kr. formira na prostoru sjeverne Liburnije, italski poduzetnik Sextus Metilije Maksim (*Sextus Metillius Maximus*)³ organizira keramičarsko proizvodno središte (*figlinu*)⁴ na ušću rijeke Dubračine, u dubokome zaljevu crikveničke udoline na prostoru *Ad Turresa*.⁵ Smještaj radionice u blizini flišnih sedimentnih bazena Slanog potoka⁶ u Vinodolskoj dolini pomno je izabran zbog bogatstva prirodnih resursa koji čine osnovne preduvjete za organizaciju keramičarske proizvodnje. Uz bogate taložne slojeve glina, ovaj je prirodni krajolik obilovao tekućom vodom i ogrjevnom građom. Dodatni, no ne i manje važan kriterij prostornog odabira za smještaj radionice u crikveničkoj udolini bila je neposredna blizina kopnene komunikacije i morske luke koje su imale važnu distribucijsku ulogu, ali i funkciju razvoja i povezivanja pojedinih antičkih gospodarskih grana na ovome prostoru. Magistralnom komunikacijom *Tarsatika* (Rijeka) – *Senija*

3D rekonstrukcija keramičarske radionice u Crikvenici (izradio: Studio Kušan)

(Senj) u crikveničku su se radionicu dopremali sirovina za izradu keramičkih predmeta te poljoprivredni proizvodi lokalnih ruralnih gospodarskih posjeda (*villae rusticae*) smještenih u Vinodolskoj dolini. Gotovi su se radionički proizvodi distribuirali na tržište morem, ali i kopnom. Dio tih keramičkih proizvoda koristio se kao ambalažna, transportna roba (amfore) kojom su se prenosili osnovni poljoprivredni proizvodi (vino, maslinovo ulje) i prehrambene namirnice (riblje prerađevine), dok je preostali materijal služio u svakodnevnome životu antičkoga kućanstva i graditeljstva.

Koristeći se prethodno navedenim pogodnostima prirodnoga krajolika i potrebama tržišta, crikvenička se keramičarska radionica tijekom svojega djelovanja (1. – 2. st. po Kr.) razvila u snažno proizvodno središte sjeverne Liburnije s obilježjima „protoindustrijskoga“ kompleksa.⁷ Ovaj oblik organiziranja proizvodnje uključivao je cijeli niz posebnosti koje se očituju u gospodarskoj snazi proizvodnih kapaciteta (broju radioničkih objekata, rasporedu i podjeli poslova, količini proizvoda), specijalizaciji proizvodnoga asortimana (vrstu robe određuje potreba određenog tržišta) te pravnoj regulativi između

3D rekonstrukcije keramičarske radionice u Crikvenici (izradio: Studio Kušan)

vlasnika radionice i zakupnika ili majstora.⁸ Specijalizirana proizvodnja velikih kapaciteta nastaje kao odgovor na gospodarski razvoj tržišta i ekonomsku snagu društva, dok lokalne, regionalne ili urbane radionice zadovoljavaju potrebe tržišta svakodnevnim predmetima u svojem okružju.

Prostorna organizacija rimskih keramičarskih radionica u osnovnim je načelima standardizirana bez obzira na njihovu lokaciju. Razlike između pojedinih proizvodnih središta ovise, osim o strukturi vlasništva, o njihovu proizvodnome kapacitetu, o lokaciji i veličini prostora u kojemu se organiziraju. Veliki proizvodni kompleksi smještaju se izvan urbanih te u sklopu agrarnih središta, u prostore koji, uz pretpostavku osiguranih prirodnih resursa, moraju zadovoljiti dva dodatna preduvjeta za efikasnost proizvodnje. Prvi je preduvjet veličina zemljišta o kojoj ovisi brojnost proizvodnih sadržaja. Drugi je preduvjet blizina prometnih komunikacija da bi se osigurala izravna distribucija proizvoda na tržište.

Unutar radionica, radni su prostori organizirani u skladu s tijekom proizvodnoga procesa koji počinje obradom sirovine

(gline). Nakon postupka pročišćavanja gline u bazenima na otvorenome prostoru, dodatnim se omekšavanjem i oplemenjivanjem (s kvarcnim ili vapnenačkim primjesama) dobiva homogenizirana glinasta smjesa od koje se u sljedećoj fazi oblikuju predmeti. Za ovaj dio proizvodnoga procesa koriste se natkriveni prostori ili zatvorene prostorije. Kombinacija obaju modela primjenjuje se u radionicama s velikim proizvodnim kapacitetima odnosno u proizvodnim središtima čija je proizvodnja, kao u slučaju crikveničke radionice, orijentirana na šire tržište, pa je kontinuitet proizvodnoga postupka zahtijevao neovisnost o vremenskim uvjetima.

Središnji je proces proizvodnje keramičkih predmeta njihovo pečenje. Ono predstavlja najsloženiji dio proizvodne tehnologije. Osim kvalitete gline, njezine pročišćenosti i postupka sušenja poluproizvoda, kvaliteta predmeta znatno ovisi o režimu pečenja. Tehnološki usavršene rimske peći s odvojenim prostorom za sagorijevanje ogrijeva i prostorom za pečenje predmeta (odvojeni perforiranom rešetkom) omogućile su pečenje (zapravo sušenje) predmeta u optimalnome, termički kontroliranome režimu. Sustav rada većeg broja peći u proizvodnim kompleksima „protoindustrijskoga“ tipa bio je, zbog velike količine predmeta, organiziran u neprekinutim vremenskim sljedovima da bi se optimalno iskoristila njihova funkcija tijekom jednogodišnjega proizvodnog ciklusa pečenja koji se odvijao od proljeća do jeseni.⁹ Rekonstrukcija tako organiziranoga rada peći bila bi sljedeća: dok se jedna peć punila, druga je već bila u procesu pečenja, a iz sljedeće, ohlađene peći vadili su se gotovi predmeti. Po završetku pečenja i hlađenja, gotovi su proizvodi skladišteni u zatvorene prostore (skladišta/magazine) uz lučka postrojenja ili cestovne komunikacije odakle su potom distribuirani na tržište.

Rekonstrukcija prostorne organizacije keramičarskoga kompleksa i tehnologija proizvodnoga procesa temelji se na iznimno malom broju cjelovito očuvanih radioničkih središta s proizvodnim sadržajima. Također, rijetkost su radionice unutar kojih se, u velikoj količini proizvodnoga otpada, pronalazi cijeli proizvodni asortiman na temelju čega se upoznaje domaća proizvodnje koja u određenome povoljnom ekonomskom trenutku postaje regionalno konkurentna uvezenoj robi.

Crikvenička radionica predstavlja primjer malobrojno očuvanih arheoloških lokaliteta na Sredozemlju koji su važan indikator provincijskoga gospodarskog razvoja. Ovaj se zaključak, osim na temelju arheoloških istraživanja crikveničke radionice, dodatno potvrđuje usporedbenim analizama sličnih radioničkih nalaza u Rimskome Carstvu. Zahvaljujući otkrićima očuvanih radionica, definiraju se relevantni kriteriji za atribuiranje proizvoda koji predstavljaju izolirane primjere ili im je dvojbena funkcija. Podaci i znanja prikupljena u istraživanjima crikveničke radionice stoga postaju dijelom referentnih svjetskih baza antičkih keramičarskih radionica. Kolika je važnost njezina otkrića, upućuje okupljenost domaće i svjetske struke na crikveničkim kolokvijima posvećenima radioničkim temama kao i velik interes za izložbu 845 ° C – *Ad Turres* koji je potaknuo izdavanje kataloga izložbe.

Keramičarski se kompleks u Crikvenici prostirao na oko 6000 m² što ga ubraja među antičke radionice prosječne veličine¹⁰ ili velike radionice¹¹, ovisno o tumačenjima pojma „radionički prostor“. Naime, pod užitim pojmom radioničkoga prostora osim samoga proizvodnog prostora uključuju se i prostori radioničkoga okružja koji služe za pohranu sirovine i ogrjevne građe. Šire tumačenje pridodaje radioničkomu

3D rekonstrukcija radionice i lučkoga postrojenja (izradio: Studio Kušan)

prostoru i skladišta i lučku infrastrukturu, i to u situaciji kada je radionica smještena u blizini pomorske ili riječne luke. Kako su na prostoru crikveničkoga nogometnog igrališta (južno od zone arheoloških istraživanja), otkriveni dodatni radionički sadržaji (skladišta?) i lučka postrojenja¹², zadovoljeni su svi kriteriji kojima se crikvenička radionica uvrštava u kategoriju velikih proizvodnih kompleksa.

Crikvenička je radionica bila organizirana u nekoliko proizvodnih sektora koji su s obzirom na povezanost tehnološkoga procesa međusobno komunicirali. Središtem radionice prolazila je lokalna prometna komunikacija. Njezina povezanost s magistralnom prometnicom *Tarsatika – Senija* na sjeveru i s lukom antičkog *Ad Turresa* na južnome dijelu kompleksa čini ovu komunikaciju okosnicom radioničkih zbivanja. Njome se

u radionicu dopremala sirovina iz Vinodolske doline, a gotovi su se proizvodi otpremali u lučka skladišta. Crikvenički je kompleks od samoga početka organiziranja radioničkog prostora bio ograđen zidovima da bi se osigurala sigurnost proizvodnje. Tijekom vremena osnovni se tlocrt radionice mijenjao i prilagođavao ovisno o proizvodnim potrebama koje je diktiralo tržište. Razmještali su se, skraćivali ili širili gotovo svi radionički sadržaji, čak i oni nefleksibilnoga karaktera kao što su peći ili zatvorene prostorije. Prema namjeni, radionički

se prostor dijeli na zatvorene, natkrivene i otvorene cjeline. Otvoreni su prostori služili za obradu sirovine i komunikaciju između radnih objekata. U zatvorenim ili natkrivenim prostorijama, ovisno o vremenskim uvjetima, odvijalo se oblikovanje predmeta, dok su prostori s nadstrešnicama bili namijenjeni za sušenje predmeta te njihovo privremeno odlaganje nakon pečenja. Osim navedenih objekata, u crikveničkoj su radionici otkrivene i zatvorene prostorije koje su mogle poslužiti u jednome od proizvodnih segmenata.

Velika keramičarska peć, lokalitet Crikvenica – Igralište (snimio: D. Pelić)

Unutar navedenoga velikog repertoara otkrivenih arheoloških nalaza¹³ koji su istraženi tijekom sustavnih arheoloških iskopavanja (2006. – 2015.)¹⁴ sjevernoga sektora crikveničkoga proizvodnog središta keramičarske peći predstavljaju najočuvanije radioničke objekte. One su često i jedini indikatori postojanja radionice ili lokalne proizvodnje, posebno u izostanku ostalih arheoloških dokaza, što je čest slučaj. Crikveničke se peći, prema tlocrtnim obilježjima i termodinamičkom procesu, uvrstavaju u standardni vertikalni tip pravokutnih rimskih peći (tip *Cuomo di Caprio II b*)¹⁵. Građene su od dvaju osnovnih dijelova, ložišnoga kanala (*prae-furnium*) i dviju komora: komore za akumulaciju zagrijanoga zraka i radnu komoru u kojoj se nalaze predmeti za pečenje. Ovim osnovnim dijelovima valja pridodati i rešetku (perforiranu pregradu s kružnim otvorima) između komora s obzirom na to da je ona važan doprinos procesu pečenja rimske keramike. Rešetka se oslanja na nekoliko parova nasuprotnih lukova između komora. Razmak između tih lukova dodatno je pogodovao ravnomjernoj protočnosti topline cijelim radnim prostorom komore, a time i kvaliteti pečenja keramike.

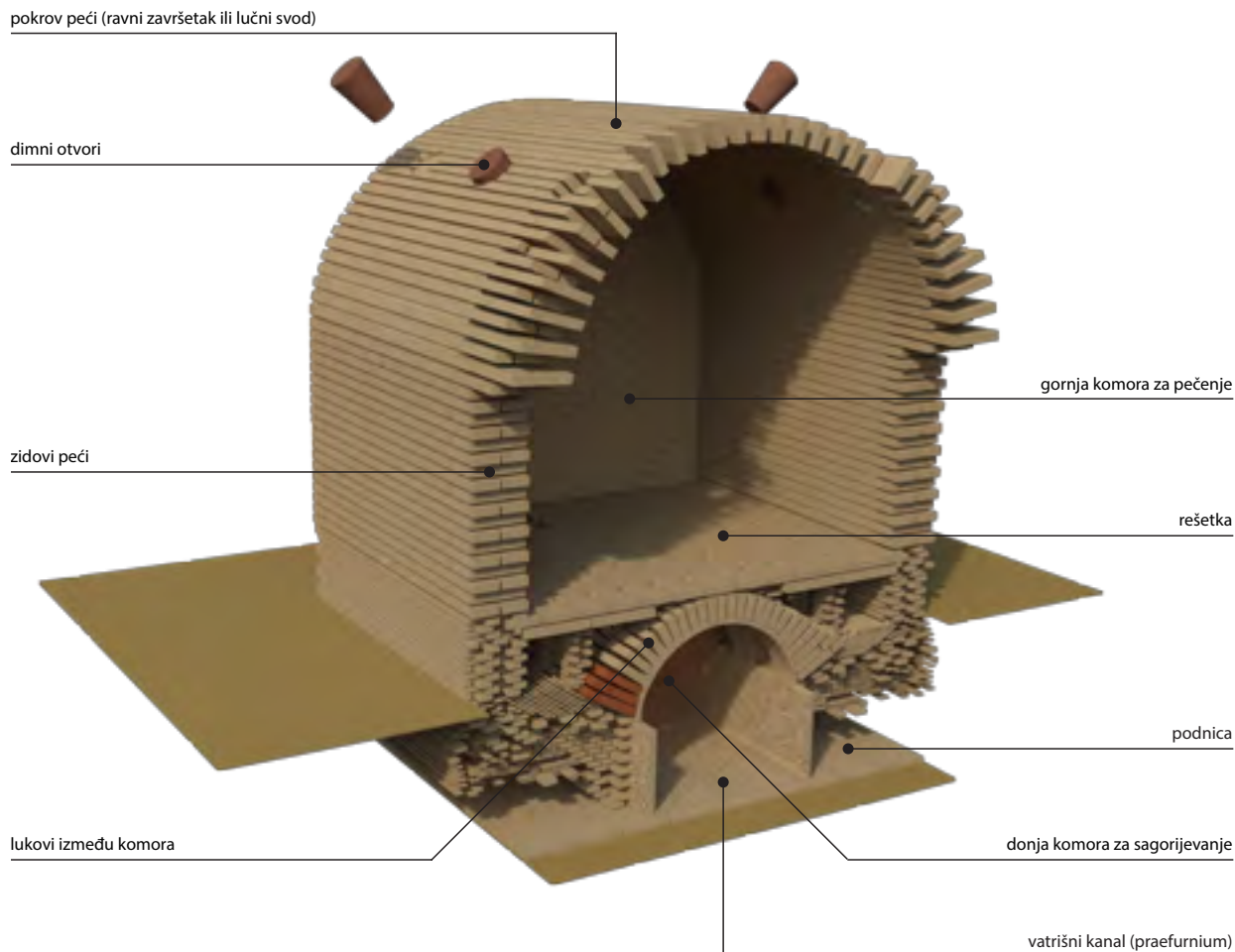
Uz navedena tehnološka obilježja peći kojima se osigurava optimum pečenja, kvaliteta rimske keramike ovisi i o ujednačenome termodinamičkom procesu (protoku zagrijanoga zraka) koji se postiže uravnoteženim režimom pečenja.

Proces rada peći i pečenje keramike započinju paljenjem veće količine ogrjevnog građevnog materijala u ložišnome kanalu. Potom se zagrijani zrak akumulira u donjoj komori i kroz kružne propusne otvore u pregradi (rešetki) prelazi u prostor gornje, radne komore. Tijekom procesa pečenja temperaturne se granice, kao i optimalno dosegnuta temperatura, postižu kontroliranim režimom pečenja, kako je prethodno već istaknuto. U

Replika rimske keramičarske peći u Crikvenici
(snimila: A. Konestra)

izostanku pisanih izvora o režimu radu antičkih peći i tehnologiji pečenja keramike eksperimentalna istraživanja i etnoarheološke studije jedini su dostupni izvori¹⁶. Zahvaljujući projektu izgradnje replike crikveničke peći „Ignacija“, tijekom nekoliko eksperimentalnih pečenja kombinirani su

Dijelovi keramičarske peći (izradio Studio Kušan prema nacrtu Z. Kuzmića)

razni parametri (količina ogrjevnog građevnog materijala, propusnost plinova i zraka kroz dimovodne otvore, količina popunjenosti radne komore) na temelju kojih su prikupljeni početni relevantni podaci za razumijevanje rada antičkih peći i režima pečenja rimske keramike.¹⁷ Zaključke o proizvodnji i kvaliteti

crikveničke keramike moguće je sažeti u nekoliko ključnih zapažanja. Za crikveničku se proizvodnju koristila sirovina iz lokalnih gliništa, primarno s prostora Vinodolske doline. Slabije pročišćena glina potom se upotrebljavala za građevinsku keramiku, dok je dodatno obrađena glina poslužila u

proizvodnji amfora i posuđa. Kvaliteta proizvoda ovisila je i o dodanim primjesama čija je veća količina mogla prouzročiti znatne probleme u procesu pečenja, odnosno mogla je prouzročiti „bubrenje“ i potom pucanje predmeta. Optimalna je temperatura pečenja crikveničke keramike iznosila 845 °C što su dodatno potvrdile i arheometrijske analize.

Crikvenički je proizvodni kompleks bio smješten na području gdje su se tisućljećima prije njegova osnutka akumulirali znatni slojevi aluvijalno nanese gline. Ta je činjenica predstavljala prednost, ali i problem. Naime, radionica je tako imala dugotrajnu izravnu dostupnost sirovine, što je smanjivalo potrebu za dopremanje iz drugih gliništa. Međutim, slojevi gline nisu propuštali oborinsku vodu, već se ona zadržavala na hodnoj razini. Unutar radionice ovaj se problem rješavao nivelirajućim drenažnim slojem otpadnoga keramičkog materijala. Neki su dijelovi i dodatno drenirani slojem amfora. Slična se rješenja primjenjuju unutar niza antičkih objekata koji su bili suočeni s istim ili sličnim problemima rješavanja podzemnih, kapilarnih ili oborinskih voda. Zahvaljujući upravo drenažnom sloju radioničke hodne površine (uz nalaze unutar peći), prikupljen je raznolik asortiman keramičkih nalaza koji je omogućio rekonstrukciju tipologije crikveničke proizvodnje odnosno rekonstrukciju predmeta koji su se bili proizvodili u radionici Seksta Metilija Maksima u prostoru *Ad Turres*.

U dosadašnjim istraživanjima na prostoru od 1880 m² koja su obuhvatila tek trećinu radioničkoga prostora, prikupljeno je više od 50 tona otpadnoga keramičkog materijala. Ovaj je podatak još jedan u nizu argumenata o značenju crikveničkoga proizvodnog kompleksa i njegove proizvodnje za gospodarski razvoj sjeverne Liburnije u prvim stoljećima po Kr. kada se na ovome prostoru uspostavljaju intenzivni trgovački i društveni kontakti s rimskom kulturom.

Ulomak krovne ploče (tegule) s pečatom Seksta Metilija Maksima (snimio i nacrtao M. Gregl)

Osnutak radionice, njezin kompleksni organizacijski ustroj s proizvodnjom ciljano usmjerenom potrebama tržišta i razgranatom mrežom lokalne distribucije djelo su Seksta Metilija Maksima, osobe italskoga podrijetla i, zasigurno, iznimnih gospodarskih i organizacijskih sposobnosti. Podrijetlo obitelji *Metilii* u izvorima se prati od razdoblja Republike kada započinje njezin društveni i politički uspon.¹⁸ Tijekom ranoga Carstva, posjedi ove aristokratske obitelji vezane uz julijevsko-klaudijevski carski dvor koncentrirani su na prostoru sjeverne Italije. Pojedini njezini članovi pripadaju senatorskomu staležu, dio članova iste obitelji obnaša i konzulsku dužnost. Moćna aristokratska obitelj, Metiliji posjeduju velike agrarne posjede u blizini današnje talijanske regije Puglie, u sklopu kojih su bili organizirani raznovrsni proizvodni pogoni. Uz proizvodnju maslinova ulja, vina i vune, otkrivene su i keramičarske radionice (unutar *villae rusticae*, gospodarsko-stambenoga kompleksa S. Pietro) orijentirane na proizvodnju dolija, velikih spremišnih keramičkih posuda za čuvanje poljoprivrednih proizvoda. Dio pečata odnosi se na Metilije, vlasnike posjeda i keramičarskih radionica.¹⁹ Osnivaču i vlasniku crikveničke radionice Sekstu Metiliju Maksimu, članu ove obitelji, bila je stoga dostupna ekonomska i politička podrška rimskoga Senata i samoga carskog dvora za organiziranje keramičarskoga kompleksa u sjevernoj Liburniji, prostoru koji je tek zakoračio u procese integracije u rimsko društvo. Da bi osigurao potrebnu sirovinu za pokretanje snažnoga regionalnog proizvodnog središta, u svoje je vlasništvo, osim radionice, uključio veliku neobrađivu zemlju (*saltus*)²⁰ s gliništima i šumom, o čemu svjedoči tekst na pečatima crikveničke radionice: *De salt(u) Sex(ti) M(e)tilli Max(imi)*. Pečatom je označeno proizvodno ishodište keramičke robe, ali i potvrda (atest) njezine

kvalitete. Moguće su to i razlozi korištenja istog pečata tijekom trajanja crikveničke proizvodnje. Zahvaljujući praćenju njihove pojave (uz crikveničko posuđe i amfore) na širem prostoru istočnojadranskoga priobalja i njegova zaleđa te na susjednim otocima, otkrivaju se tržišta kojima je ta roba bila namijenjena te se rekonstruiraju prometni pravci distribucije crikveničkih proizvoda. Nalazi rasutih tereta i pomorskih havarija s potonulim brodovima i teretom koji su prevozili definiraju, zasad, široku distribuciju predmeta izrađenih u crikveničkoj *figlini* na lokalnome tržištu između Tarsatike na sjeveru i Šibenika na jugu.²¹ U proteklih nekoliko godina mnogobrojnim nalazima u muzejskim zbirnama ili njihovim čuvaonicama, a kojima je proizvodno ishodište bilo dvojbeno, potvrđuje se crikvenički identitet proizvodnje.

Otkrićem keramičarskoga proizvodnog kompleksa u Crikvenici, na prostoru antičkog *Ad Turresa*, započinje novo razdoblje poznavanja i razumijevanja lokalne/regionalne keramičarske proizvodnje u širem kontekstu antičkoga gospodarstva sjeverne Liburnije (i provincije Dalmacije) u trenutku kada se ovaj prostor snažno uključuje u rimsko društvo.

- 1 G. Pucci (1986), str. 704-710.
- 2 A. Bowman, A. Wilson (2009), str. 30-32.
- 3 K. Patsch (1900), str. 93, 98; J. J. Wilks (1979), str. 70;
R. Starac (1991), 221-223.
- 4 *Figlina* je latinski izraz za keramičarsko proizvodno središte
ili keramičarsku radionicu.
- 5 M. Suić (1976), str. 301; A. Starac (2000), str. 84.
- 6 D. Aljinović et all. (2010), str. 316-318.
- 7 A. I. Wilson (2008), str. 393-418; Whittaker (2002), str. 11-25.
- 8 M. Steinby (1993), str. 139-145; G. Pucci (1986), str. 706-710.
- 9 *Vitruvius, Lib. III, c. 2.*
- 10 F. Laubenheimer (1985); Ista (1990), str.19-21.
- 11 E. Hasaki (2011), str. 15-16, 25.
- 12 A. Dračić (1991), 235-247.
- 13 O rezultatima istraživanja: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 83-87,
G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg (2008), str. 88-92, Isti (2009) str.
108-112, G. Lipovac Vrkljan (2009a), str. 309-315, G. Lipovac
Vrkljan, B. Šiljeg (2010), str. 70-75, G. Lipovac Vrkljan (2011a),
str. 88-92, Ista (2011), str. 3-11, G. Lipovac Vrkljan, A. Konestra
(2012a), str. 70-75, G. Lipovac Vrkljan et all., (2013), str. 129-
136, Isti (2014), Isti str. 144-147.
- 14 Tijekom proteklog razdoblja, u suradnji s Muzejom Grada
Crikvenice, istraživanja je provodio Institut za arheologiju
unutar dva znanstvena projekta Ministarstva znanosti, obra-
zovanja i sporta te projekta RED (IP-11-2013-3973) Hrvatske
zaklade za znanost. Financijsku podršku istraživanjima pružio je
Grad Crikvenica, Ministarstvo kulture RH, Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i sporta RH te Hrvatska zaklada za znanost kojima
zahvaljujemo. Uz voditeljicu dr. sc. Goranku Lipovac Vrkljan u
istraživanjima su sudjelovali kolege iz Instituta dr. sc. Bartul Šil-
jeg, dr. sc. Ivana Ožanić Roguljić i Ana Konestra, mag. arheol., dr.
sc. Kristina Jelinčić i Kristina Turkalj, dipl. arheol. te brojni kolege
arheolozi i studenti arheologije. Uspješnim iskopavanjima i
obradi građe tijekom proteklih arheoloških kampanji velik je
doprinos brojnih studenata, srednjoškolaca i radnika iz Crikven-
ice i ostalih mjesta Hrvatskog primorja. Svima od srca zahval-
jujemo. Posebnu zahvalu upućujemo lokalnim udrugama na
podršci i pomoći našim istraživanjima i novim prijateljstvima.
Hvala.
- 15 N. Cuomo di Caprio (1972), str. 372-376.
- 16 E. Hasaki (2011), str. 11-29; J. T. Peña (2011), str. 135-139.
- 17 G. Lipovac Vrkljan et all., (2012), str. 149-154;
Isti (2014), str. 41-58.
- 18 M. Silvestrini (1994), str. 90-94.
- 19 H. Di Giuseppe (2010), str. 171-180.
- 20 G. Soricelli (2004), str. 97-123; M. Chelotti (1996), str. 7-30.
- 21 G. Lipovac Vrkljan, I. Ožanić Roguljić (2013), str. 255-270.

PROIZVODI KERAMIČARSKE RADIONICE U OTPADNOM SLOJU, istraživanja 2007. godine
(snimio: D. Pelič)

PROIZVODI RADIONICE

AMFORE

Ekonomska se snaga Rimskoga Carstva ogledala u raznim dimenzijama proizvodnje i trgovine, dinamičnoj povezanosti tržišta i razumijevanju svih njegovih sudionika. Preko razgranatih komunikacijskih mreža uspostavljala se lokalna, regionalna i nadregionalna trgovina proizvodima različitoga zemljopisnog podrijetla. U globalnome tržištu, bez obzira na to radi li se o monopoliziranome državnom tržištu ili „slobodnim tržištima“¹, lokalni proizvodi, ovisno o njihovoj kvaliteti i konkurentnosti, postaju robom široke potrošnje neovisno o tome je li riječ o poljoprivrednim i zanatskim proizvodima ili se radilo o trgovini osnovnim sirovinama. U tome kontekstu histarsko maslinovo ulje² postaje, uz kampansko i hispansko ulje, traženom namirnicom sjevernih provincija,³ dok se popularnost uporabe hispanskih ribljih prerađevina (*garum*, *muria*, *liquamen*)⁴ širi diljem Rimskog Carstva.⁵ Razgranata antička regionalna vinogradarstva na svoja su tržišta isporučivala znatne količine vina među kojima su neka, poput kampanskih ili lacijskih, svojom kvalitetom postala proizvodom nadregionalne, opće potražnje.⁶ Međutim, širokoj distribuciji pojedinih proizvoda kvaliteta ponekad nije bila jedini kriterij. Ekonomske krize, ratna zbivanja ili prirodne katastrofe, kao što je bila erupcija Vezuva 79. god. po Kr., utjecali su, osim zbog uništenih proizvodnih središta,⁷ i na smanjenje kupovne moći čime je otvorena mogućnost širokom plasmanu jeftinije robe.

Antičku trgovinu i distribuciju robe gotovo je nemoguće razumjeti bez poznavanja amfora, najpoznatijih keramičkih posuda s dvjema ručkama koje su bile korištene kao

spremnici odnosno ambalaža za prijevoz i čuvanje raznih gospodarskih proizvoda. Amfore se prema vrsti namirnice koju prevoze dijela na dva osnovna tipa: amfore za vino (*amphoraevinariae*) i amfore za maslinovo ulje (*amphoraoleariae*) kojima pridodajemo i amfore za riblje prerađevine.

Tijekom polovice drugog tisućljeća pr. Kr. masovna proizvodnja i uporaba ovih transportnih posuda s dvjema ručkama povezana je s tzv. „kanaanskim vrčevima“ na istočnome Sredozemlju. Zahvaljujući Grcima i procvatu pomorske trgovine, razvijaju se novi oblici amfora, „grčko-italske“ amfore koje se posredstvom njihovih kolonija na Siciliji i južnoj Italiji šire cijelim Sredozemljem.⁸ Ove su amfore bile polazište u razvoju mnogih ranih rimskih amfora, u njihovoj razgranatoj proizvodnji i distribuciji.

Tipologija rimskih amfora predstavlja bogat izvor za rekonstrukciju antičke trgovine u širem gospodarskom kontekstu. Njezine karakteristike pružaju informacije o identifikaciji njihova proizvodnoga središta, sadržajima koje prevoze, tržištima na koja su bile upućene i razdoblju u kojem su se bile koristile. S druge strane, identificiranje sadržaja amfora prema tipološkim podjelama nije uvijek pouzdana metoda. Promjene u tržišnim odnosima ponude i potražnje odražavaju se na sve sudionike trgovine. Prilagođavanja su bila nužnost za ekonomski opstanak. U situacijama novih trgovačkih potreba ili ekonomskih kriza mijenjali su se sadržaji određenih tipova amfora. Zamjena sadržaja ekonomski je opravdanija odluka od dopreme odgovarajućega tipa ambalaže iz raznih provincijskih središta ili proizvodnje novih tipova.⁹ Premda

spomenuti primjeri nisu predstavljali učestalu pojavu, valja ih imati u vidu prilikom definiranja tipologija amfora i njihova sadržaja te praćenja trgovine određenom robom.

Pomoć u prepoznavanju i povezivanju proizvodnoga središta pojedinoga tipa amfora i njezina sadržaja pružaju epigrafski zapisi i razne oznake na amforama kao što su otisnuti pečati, urezani grafiti ili obojeni natpisi te natpisi na njihovim čepovima.¹⁰ Dok se pečati utiskuju u postupku proizvodnje, ostale se oznake stavljaju na amfore u trenutku upućivanja na tržište.¹¹ Ovaj je podatak važno polazište za razumijevanje poslovnih odnosa (i prava i zaduženja) između trgovaca i prijevoznika.¹² Iz sadržaja pečata saznajemo informacije o vlasnicima proizvoda, majstorima keramičarima i ishodišnim radionicama bez obzira na određene nepoznanice i neujednačene interpretacije. Za razliku od građevinske keramike, većina je amfora pečatirana (najčešće na ručkama ili obodu) što upućuje na važnost koja se pridavala kvaliteti proizvoda, ali i osiguranju

od mogućih krivotvorina ili imitacija. *Tituli picti*, oslikane oznake na vratu, između ručka ili ramena amfora,¹³ svojim su informacijama primarno namijenjene tržištu pružajući podatke o vrsti sadržaja i njegovoj težini.¹⁴ Za razliku od prethodnih oznaka, grafiti (u obliku skraćenih podataka) su zabilježbe koje se odnose na sâm proizvodni proces.¹⁵ Uobičajeni su to podaci o majstorima i njihovim specijalizacijama, broju proizvedenih predmeta i vremenskom razdoblju proizvodnje.¹⁶ Na sigilatnome posudu keramičarskoga kompleksa La Graufesenque u Francuskoj grafitima su zabilježeni i pravni odnosi sudionika.¹⁷ Ovim otisnutim i ucrtanim oznakama na amforama valja pridodati i različite oznake na njihovim čepovima koje dopunjuju prethodno spomenute podatke.¹⁸

Kako je na početku spomenuto, s „grčko-italskim“ amforama u doba Republike započinje razvoj rimskih amfora. Standardni kapacitet amfora u rimskome mjernom sustavu iznosi 26,2 litre koji ujedno određuje i njezinu visinu koja je

Urezani grafit s natpisom PRIM (prvi) na crikveničkoj amfori Dressel 2-4 (snimio: M. Matejčić, crtež: Miljenka Galić)

varirala između 50 i 60 cm. Snažan trgovački zamah u kasno-republikansko doba imao je potrebu za velikom količinom prijevozne ambalaže veće zapremnine. Stoga od polovice 1. st. pr. Kr. „grčko-italske“ amfore zamjenjuje novi italski tip vinskih/uljnih amfora Lamboglia 2,¹⁹ široko rasprostranjen na jadranskome prostoru, o čemu svjedoče mnogobrojne brodske havarije s teretom ovih amfora.

Prilikom nedavnoga uređenja crikveničkoga Trga Stjepana Radića, u podmorju rekonstruirane obale gradske luke, pronađeno je više ulomaka amfora među kojima i ulomak amfore Lamboglia 2 (druga pol. 1. st. pr. Kr.). Pridružimo li ovomu nalazu podatke dobivene geološkim bušotinama koje su rađene za potrebe gradnje crikveničkoga vijadukta i nacрте A. Dračića²⁰ o nalazima antičke arhitekture na nogometnome igralištu (između Kotorske i Vinodolske ulice), jasno se iscrta linija antičke luke *Ad Turresa* i vanjskoga privezišta. Antička luka nalazila se u dubokome zaljevu na utoku Dubračine u more. Njezine dvije nasuprotne obale (zapadna i istočna) bile su definirane krajolikom, odnosno spojem litice stijene s morskome obalom. Stoga možemo pretpostaviti da su se lučke strukture na zapadu prostirale do prostora današnjega spoja Vinodolske s Ulicom kralja Tomislava, gdje se nalazilo vanjsko privezište, te na istoku do hotela Kaštel, dok su lučki gatovi zauzimali unutarnji prostor uvale. O intenzivnoj, premda lokalnoj pomorskoj komunikaciji između antičkih naselja i pristaništa crikveničkoga, selačkog i vinodolskog prostora svjedoči niz priobalnih i podmorskih nalaza među kojima se posebno izdvajaju nalazi dviju amfora crikveničke proizvodnje iz podmorja Selca i Smokvice.²¹

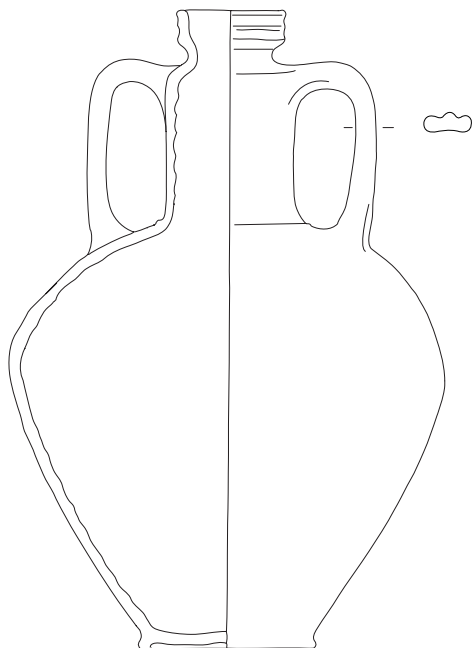
Krajem 1. st. pr. Kr. i početkom novoga vijeka amfore Lamboglia 2 zamjenjuju italske amfore Dressel 6A koje su, prevozeći vino i riblje prerađevine (*garum*), imale vrlo

razgranatu distribuciju.²² Ubrzo se potom na tržištu javljaju i amfore Dressel 6B koje su prevozile maslinovo ulje u jadranska trgovačka središta i na tržišta provincija Panonije, Norika i Recije.²³ Najraširenijim vinskim amforama koje su od kraja 1. st. pr. Kr. i tijekom sljedećih stoljeća posebno obilježile rimsku trgovačku ekspanziju zapadnim i istočnim Sredozemljem, pripadaju italske amfore Dressel 2-4 s mnoštvom regionalnih inačica.²⁴

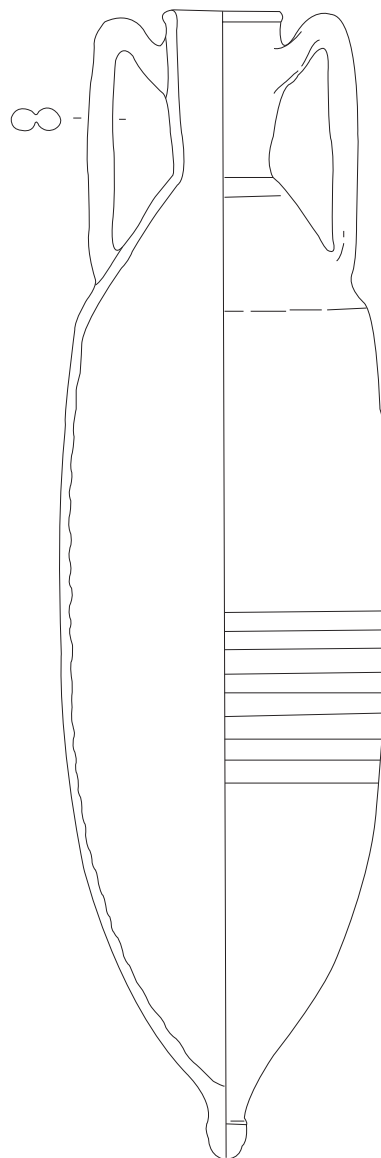
Snažan gospodarski zamah u proizvodnji i trgovini poljoprivrednih kultura, posebno vina i maslinova ulja na širem prostoru Sredozemlja od 1. st. pr. Kr. nadalje potaknuo je osnivanje mnogih antičkih proizvodnih središta za amfore ne samo na italskome tlu već i u mnogim rimskim provincijama, pa tako i u provinciji Dalmaciji, u Crikvenici.

Znatan dio proizvodnoga asortimana crikveničke keramičarske radionice, kao odgovor na potrebe tržišta, predstavlja proizvodnja amfora. Ranije je istaknuto bogatstvo prirodnih resursa kao bitno obilježje krajolika za osnutak radionice. Međutim, za proizvodnju amfora, ambalaže za poljoprivredne i slične proizvode, unutar istoga su krajolika morali postojati i posjedi s poljoprivrednim zemljištima, fundusi ili latifundije sa specijaliziranom proizvodnjom odnosno preradom određenih proizvoda kojima su se punile crikveničke amfore. Nažalost, o tome važnom segmentu antičkoga gospodarstva sjevernoliburnskoga prostora, Kvarnera, izostaju podaci iz antičkih izvora. Postojanje poljoprivrednih imanja stoga možemo samo pretpostaviti na temelju obilježja toga prirodnoga krajolika (također izostaju georheološke i palinološke studije), prema srednjovjekovnim podacima o kulturama koje su se na istome prostora uzgajale, prema etnografskoj tradiciji te, ponajvažnije, na temelju tipologije amfora koje su se bile proizvodile u crikveničkoj radionici.

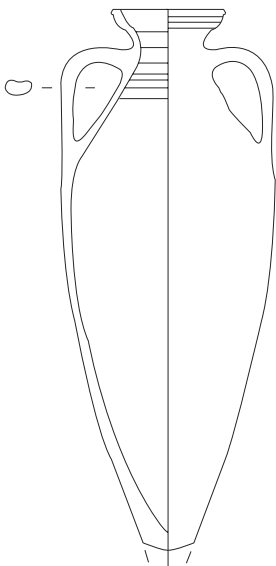
Tip 1

Tip 2

Tip 10

Tipologija crikveničkih amfora (crteži: Suzana Čule, Miljenka Galić)

U dosadašnjim arheološkim istraživanjima crikveničkoga keramičarskoga kompleksa otkriveno je i definirano jedanaest novih tipova amfora. Svima je njima zajedničko obilježje izvornost crikveničke proizvodnje te specifične tipološke značajke koje ih razlikuju od amfora proizvedenih u drugim središtima. Time je uspostavljena tipologija crikveničkih amfora kao dio antičke tipologije amfora.²⁵ Među navedenim tipovima izdvajaju se dva oblika amfora kojima je na temelju postojećih tipologija moguće iznaći slične oblikovne primjere pomoću kojih se definiraju kriteriji morfoloških razlikovnosti crikveničke proizvodnje.

Prvomu tipu pripada amfora **Crikvenica 1** – *Jadranska amfora ravnog dna*.²⁶ Crikveničke se amfore ravnoga dna proizvode u nekoliko inačica s manjim morfološkim razlikama. Prema visini, amfore tipa Crikvenica 1 variraju između 42 i 52 cm visine o čemu ovisi i njihova zapremina: volumen manjih amfora iznosi 9,3 – 10,5 litara, a volumen većih 15 – 16 litara. Nastaju prema predlošku jadranskih amfora ravnoga dna, Forlimpopoli i Santarcangelo koje su bile namijenjene prijevozu vina.²⁷ Uzimajući oblik kao indikator namjene, možemo pretpostaviti da su se i amfore tip Crikvenica 1 koristile u prijevozu istoga sadržaja. Ovaj je tip crikveničkih amfora dosada pronađen na nekoliko različitih kopnenih i podmorskih lokaliteta. U pogrebnome kontekstu otkrivene su unutar nekropola u Bakru (*Volcera*) i Omišlju (*Fulfinum*)²⁸. Veći je broj pronađen na podmorskim lokalitetima: u Smokvici pokraj Novog Vinodolskog i kanalu Sv. Ante – Šibenik (slučajni nalazi)²⁹ te Zadar Kolovare i Pakoštane (antičke luke)³⁰. Prema iznesenim podacima, njihova se distribucija, na različitim vrstama lokaliteta, rasprostire duž sjevernoga dijela istočnojadranske obale, od Tarsatike (Rijeke) na sjeveru do Šibenika na jugu, i na pripadajućim otocima.

U drugi se tip crikveničkih amfora, **Crikvenica 2** – *Dressel 2-4*, uvrštavaju amfore cilindrično izduženoga trbuha, koljenasto savijenih bifidnih ručki i tankoga prstenastog oboda. Izvorište odnosno prototip svim kasnijim regionalnim varijantama, tako i crikveničkoj, jesu koske amfore (s grčkog otoka Kosa). Crikvenička se varijanta razlikuje od koskoga prototipa u nekoliko morfoloških detalja. Razmišljajući o sadržaju kojemu je namijenjena ova crikvenička regionalna varijanta Dressel 2-4, iznova nam se kao jedini kriterij nameće oblik amfore. S obzirom na to da su sve regionalne varijante Dressel 2-4 vinske amfore, pretpostavljamo da se istim sadržajem punila i crikvenička varijanta. Distribuciju amfora tipa Crikvenica 2 zasada nije moguće pratiti s obzirom na to da je pronađen tek jedan (slučajni) nalaz u Selcu.³¹

Uz ova dva tipa crikveničkih amfora izdvaja se grupa amfora manjih dimenzija, tipološki određene kao **Crikvenica 8, 9, 10 i 11**³², koje je moguće povezati s jadranskim ribljim amforama tip Grado I, namijenjenih prijevozu ribljega umaka.³³ Do otkrića i sistematizacije (prema sadržaju i oznakama *tituli picti*) znatne količine ovih amfora s prostora Jadrana,³⁴ regionalna ribopreporučivačka industrija na jadranskome prostoru tek se naslućivala na temelju oskudnih podataka iz antičkih izvora.³⁵ Ulomci ovih amfora dosada su otkriveni samo unutar radioničkoga otpada, stoga, kao i u prethodnom primjeru amfora tipa Crikvenica 2, nije moguće rekonstruirati njihovu distribuciju.

U kontekstu razumijevanja potrebe za organizacijom keramičarskoga proizvodnog središta u Crikvenici, na prostoru antičkog *Ad Turresa*, dio se odgovora iščitava u proizvodnji crikveničkih amfora, rekonstrukciji njihova sadržaja i distribucijskim odredištima unutar regionalnih trgovišta sjeverne Liburnije odnosno Kvarnera.

- 1 O prirodi i rasponu ekonomske integracije tržišta Sredozemlja 21
A. Bowman, A. Wilson (2009), str. 15-18 te važnosti gradskih
tržišta P. Arnaud (2016), str.117-119.
- 2 *Plinije*, N.H. XV, 8 u: R. Matijašić (1998), str. 335; Isti (1988), str.
45.
- 3 O prisutnosti maslinova ulja na području Norika, Panonije i
Recija T. Bezezky (1998), str. 73-81; A. Starac (2006), str. 92.
- 4 Za riblje prerađevine R. I. Curtis (1983), str. 233-236, Isti
(1984), str. 58-59, 74-75.; R. Auriemma (2000), str. 37, 42; D. B.
Casasola (2009), str. 11-20; N. Desse-Berset, J. Desse (2000),
str. 73-95.
- 5 R. I. Curtis (1988), str. 2005-2015; I. Borzić (2012), str. 79, 83.
- 6 C. Panella (1981), str. 55-80, ista (1989), str. 147-161;
A. Carandini (1989), str. 505-521; D. Manacorda (1989), str.
443-467; A. Tchernia (1989), str. 529-536.
- 7 A. Tchernia (1986), str. 232; C. Panella (2002), str. 194.
- 8 I. Radić Rossi et all. (2006), str. 150-151; Ista, (2004), str. 94-96.
- 9 O korištenju vinskih amfora Forlimpopoli za prijevoz garuma
L. Cacciaguerra (1990), str. 32-36.
- 10 D. Manacorda, C. Panella (1993), str. 55-64.
- 11 D. Manacorda (1993), str. 37-38.; C. Panella (2002), str. 185.
- 12 D. Manacorda, C. Panella (1993), str. 56
- 13 R. Auriema, S. Pesavento Mattioli (2009), str. 276.
- 14 C. Panella (2002), str. 186-187, 193-195.
- 15 E. Rodriguez – Almeida (1993), str. 95-107.
- 16 A. King (1980), str. 139; C. R. Whittaker (2002), str. 11-25.
- 17 Pucci (1993), str. 73-79; Wittaker (2002), str. 15-19.
- 18 M. Mayer i Olivé (2008), str. 226-231.
- 19 A. Starac (2006), str. 87; M. B. Carre, M. T. Cipriano (1989), str.
80-85.
- 20 A. Dračić (1991), 235-247. Podaci i dokumentacija
o rezultatima probnih bušotina za potrebu pilotiranja
stupova crikveničkoga vijadukta 1979/80. god.dobiveni su
ljubaznošću dipl. ing. Vladimira Cara i prof. dr. Vinka Čandrića.
- M. Jurišić (1989), str. 108; D. Vrsalović (2011), str. 73-74, 80, 86.
Za nalaz amfore tip Crikvenica 1 – jadranske amfore ravnoga
dna iz podmorja Smokvice pokraj Novog Vinodolskog
zahvaljujemo gosp. Kristijanu Caru, Klub za podvodne
aktivnosti Crikvenica. Amfora tipa Crikvenica 2 – Dressel 2-4
pronađena je na položaju uvala Slana u Selcu. Zahvaljujemo
gosp. ing. Hinku Caru iz Ronilačkog centra „Mihurić“ na
informacijama o nalazu te gosp. Zlatku Cvitkoviću na
mogućnosti pregleda amfore.
- 22 M.-B.Carre (1985), str. 214, 218; A. Starac (2006), str. 88-90.
- 23 T. Bezezky (1998), str. 73-86.
- 24 C. Panella (2002), str. 139-221; Ista (2002), str. 181-185.
- 25 Za uvid u tipologiju antičkih amfora
http://archaeologydataservice.ac.uk/archives/view/amphora_ahrb_2005/cat_amph.cfm
- 26 G. LipovacVrkljan (2011), str. 9-12.
- 27 T. Aldini (1978) str. 236-245; L. Stoppioni (1993), str. 145-154.
- 28 Za amfore iz Bakra Z. Gregl (2008), str. 12-17; Š. Ljubić (2008),
str. 21-47.
- 29 Za Smokvicu vidi bilj. 21. O podacima nalaza amfore tip
Crikvenica 1 u kanalu Sv. Ante zahvalu dugujemo prof. dr. sc.
Zdenku Brusiću i kolegi Emilu Podrugu na uvidu i posudbi.
- 30 Za nalaz na položaju Zadar – Kolovare u S. Gluščević (2008),
str. 411; za nalaz iz Pakoštana u Mustaček et all. (2013) str. 63, 65.
Vidi bilj. 21.
- 31 Ova grupa amfora radno je objedinjena unutar kategorije
amfora za riblje prerađevine. Po dovršetku analiza moguće su
određene izmjene ovisno o dobivenim rezultatima.
- 32 R. Auriemma (2000), str. 34-37.
- 34 R. Auriemma, S. Pesavento Mattioli (2009), 275-280; M. B.
Carre, S. Pesavento Mattioli, C. Belotti (2009), str. 216-238.
- 35 I. Borzić (2012), str. 83-85; A. Buonapane (2009), str. 25-36.

KERAMIČKO POSUĐE

Opus oblika keramičkoga posuđa crikveničke radionice klasificiran je prema strukturi, obliku i tehnici izrade. Prema sadašnjim saznanjima oko 98 tipova različitih posuda za svakodnevnu upotrebu bili su proizvod crikveničke radionice, no taj se broj povećava sa svakim novim istraživanjem. Raznolikost oblika pokazatelj je visokoga standarda samih kupaca, stanovnika sjevernoga dijela provincije Dalmacije, i njihove potrebe da se prilikom pripremanja i posluživanja

hrane služe raznovrsnim keramičkim posuđem. Ono se prema funkciji može općenito podijeliti na stolno, kuhinjsko, skladišno i kultno, premda je ponekad teško razlučiti je li neki lonac služio za kuhanje, skladištenje ili posluživanje hrane. Izrađivalo se fino stolno posuđe prema tradicijama iz Italije tzv. *terra sigillata* i keramika tankih stijenkí, zatim razni oblici posuđa kao što su zdjele, velike zdjele/lavori, vrčevi, posude široka vrata, lonci, poklopci, doliji za skladištenje hrane i tarionici. Tarionici su posude u kojima su se posebnim tučkom mljele žitarice i ostale namirnice. U

Dio asortimana posuđa proizvedenoga u crikveničkoj radionici (snimio: M. Matejčić)

Vrč, nekropola u Bakru, Arheološki muzej u Zagrebu
(snimio: M. Matejčić)

kultno posuđe pripadaju kadionice u kojima su se palili mirisi i posude s dugmetastim recipijentima na ručkama koje su mogle poslužiti za miješanje vina u ritualne i u svjetovne svrhe.¹

Zdjele su se izrađivale kao stolno i kuhinjsko posuđe, a razlika se očituje u količini primjesa u glini. Naime, struktura gline morala je biti prilagođena uvjetima na ognjištu prilikom kuhanja. Velike se zdjele po mnogim karakteristikama razlikuju od zdjela koje smatramo stolnim ili kuhinjskim posuđem; njihovi se promjeri kreću od oko 26 – 36 cm, a debljina stijenki oko 0,8, no nisu nađena dva tipološki potpuno ista primjerka. Novije analize pokazale su da su zdjele takvih dimenzija mogle poslužiti i kao posude za urin.² Sasvim je moguće da su takve zdjele služile i u neke druge higijenske svrhe, kao što je pranje, pa ih se najbolje može usporediti s današnjim lavorima. Upotrebljavale su se i u pripremi hrane, pogotovo ako je riječ o miješanju veće količine namirnica, npr. pri miješanju smjese za kobasice. Također moramo uzeti u obzir da su se neke od tih zdjela mogle koristiti i u samoj radionici u razne svrhe u pripremi i izradi posuda ili kao osobni higijenski pribor.

Posebnu tipološku raznolikost nalazimo kod vrčeva. Vrčeve s uskim vratom i jednom ručkom može se prvenstveno podijeliti na vrčeve s kljunastim izljevom, koji svoje podrijetlo nalaze u grčkim enohojama, i na vrčeve s okruglastim otvorom koji svoje podrijetlo nalaze u grčkim olupama ili laginima.³ Vrčevi s okruglim izljevom dijele se u četrnaest tipova prema oblikovanju izljeva. Cjeloviti vrčevi s okruglim izljevom iz crikveničke radionice pronađeni su na drugim lokalitetima (*Tarsatica*, Senj, Osor i Bakar). Vrčevi uskoga vrata s dvjema ručkama imaju uzor u posudama za čuvanje tekućine kao što su amfore ravnoga dna. Vrčevi s dvjema ručkama

mogli su imati više funkcija, prvenstveno za skladištenje i posluživanje tekućine – vode ili vina. Mogli su prenositi manju količinu tekućine na kratkim i dužim putovanjima. Trgovci su često u takvim vrčevima dobivali posebne darove kao zahvalu za obavljen posao ili bi se u njima davao uzorak pojedine vrste vina.⁴ Lonci su mogli poslužiti za kuhanje na ognjištu, pohranu namirnica, pa čak i kao stolno posuđe. Svi utvrđeni tipovi lonaca mogli su imati i neku funkciju u poslovanju radionice.

Posude s jednom ručkom ili dvjema ručkama javljaju se u više varijanata i mogle su imati više funkcija, od stolnoga do posuđa za pohranu namirnica. S obzirom na oblik najčešće se smatra da su to bili vrčevi, no neki su oblici mogli poslužiti kao šalica ili manji stolni krateri za miješanje vina. Prema analizama sadržaja ustanovilo se da su neki tipovi služili za čuvanje, a možda i transport garuma i maslina, dok se neki tipovi smatraju posudama za čuvanje meda.⁵ Zanimljivo je istaknuti dva nalaza: jedan sa samoga lokaliteta u Crikvenici, a drugi iz nekropole u Bakru, koji su tipološki gotovo identični, no crikvenički je tripud manji od bakarskoga.

Kadionice su posude na punoj ili šupljaj nozi s proširenim postoljem. Nalazi ih se u rimskim domovima i vilama, službenim zgradama, hramovima, vojnim logorima, amfiteatrima i kao grobne priloge. Široko su rasprostranjene od početka augustovskog vremena i može ih se smatrati tipičnim rimskim posuđem. Zbog specifičnog oblika pripisuje im se isključivo kulturni karakter ili se potpuno pojednostavljuje njihova upotrebna vrijednost pa se nazivaju posudama za voće. S obzirom na oblik recipijenta te prema provedenim analizama na materijalu s pojedinih lokaliteta može se pretpostaviti da su se u njih stavljale aromatične smole (tamjan i smirna), zatim kora mirisnoga drveća, sjemenke, korijenje i

Zdjela i poklopac crikveničke proizvodnje, lokalitet Crikvenica – Igralište (snimio: M. Matejčić)

cvijeće. Tako upotrijebljena kadionica osvježila je prostoriju šireći mirise koji su služili za atmosferu, uklanjanje neugodnih mirisa, ali i u medicinske svrhe.⁶ Tarionici su mogli poslužiti u razne svrhe, najčešće su korišteni u pripremi hrane ili medicini, no vrlo im je česta upotreba u svim proizvodnim procesima u kojima je potrebno nešto zdrobiti (npr. pigmente) u keramičarskoj proizvodnji, građevinarstvu, oslikavanju fresaka i još mnogim drugim aktivnostima. Primjeri iz Crikvenice mogli su biti dio radioničkog pribora.⁷

Poklopci su logičan dio u setu s mnogim tipovima posuda. Određeni tipovi poklopaca specifični su za poklapanje npr. tanjura, amfora, dolija, no većini je poklopaca teško točno odrediti uz koju posudu pripadaju. Razlikuju se po obliku

i veličini prema kojima se ponekad može pretpostaviti jesu li služili uz posude kao što su lonci, zdjele, tanjuri ili, ako su manji, uz vrčeve.

U crikveničkoj radionici proizvodile su se neke posude čiji su nam cjelovit oblik i namjena nepoznati. Prvenstveno se to odnosi na tzv. posudu s rešetkom. Prema sačuvanim ulomcima bilo je moguće izraditi tek rekonstrukciju ruba i rešetke, a za donji dio možemo pretpostaviti da je služio kao spremnik. Na različitim rimskim nalazištima nađene su slične posude, no crikvenička se od svih razlikuje po svojoj veličini i po cjevastim ispustima na rešetki. Moguće namjene ovakvih posuda raznovrsne su, pa ih se interpretira kao kuhala za mlijeko, posude za procjeđivanje vina, kadionice, cjediljke, posude za kuhanje na paru, prijenosna ognjišta, posude za filtriranje pčelinjega voska, no većina predloženih tumačenja nije dala definitivan odgovor o njihovoj upotrebi.⁸

Sačuvano je jedno dno cjediljke ravnoga dna s perforacijama na stijenkama. Perforacije su izrađene u mokroj glini. Riječ je o cjediljki većih dimenzija i svakako se postavlja pitanje je li služila u preradi živežnih namirnica (npr. sira) ili cijedenju vina ili nekoj drugoj uporabi.⁹ Perforirane posude često su služile i kao nastambe malim životinjama kao što su puhovi.

U razdoblju od sredine 1. st. do početaka 2. st. crikveničko se posuđe upotrebljavalo u kućanstvima u gradovima i rustičnim vilama, kao oprema putnih postaja te u pogrebnom ritualu. Crikveničko posuđe stilski je vrlo jednostavno, funkcija nadilazi estetiku. Neki detalji kao što su izrada fine keramike, rijetki, ali ipak prisutni ukrasi i svojevrsna elegancija izrade upućuju na to da su bar neki lončari imali vještinu potrebnu za izradu zahtjevnijih posuda. Crikvenički su lončari svojom vještinom i proizvodima u trendu sa svojim suvremenicima i primjereni potražnji vremena u kojem djeluju.¹⁰

TKALAČKI STAN

Prema povijesnim izvorima Liburnija je u rimskome svijetu bila poznata kao proizvođač i izvoznik prepoznatljivih suknenih ogrtača s kapuljačom (*cuculli liburnici*).¹¹ Tkanina za takve ogrtače izrađivala se na tkalačkome stanu. Među nalazima crikveničke radionice velik je broj utega koji su namijenjeni procesu proizvodnje tekstila pomoću vertikalnoga tkalačkog stana.¹² Utezi su bili ujednačena oblika i težine, što upućuje na to da su morali biti izrađivani u kalupu. Vjerojatno su pečeni u pećima manjih dimenzija, a jedna je takva peć pronađena i u crikveničkoj radionici. Uz istočni ogradni zid radionice istražena je peć malih dimenzija u čijoj je zapuni pronađena veća količina utega pa se može pretpostaviti da su oni posljednji predmeti pečeni u toj peći.¹³ Pojavljuju se dva tipa tzv. piramidalnih utega. Tip 1 veći su utezi, težine od oko 908 – 915 g. Tip 2 manji su utezi, težine oko 602,9 – 610 g. Vertikalni tkalački stan s utezima

izrađen je od okvira i letvice. Osnova i potka križale su se okomito jedna na drugu. Potka se provlačila između osnovnih niti, a letvica je omogućavala stvaranje zijeva. Utezi su služili kao opterećenje za zatezanje niti. Takvim je tkalačkim stanom bilo moguće istkati tkaninu od biljnih ili životinjskih niti koja je mogla biti šira od dva metra. Količina utega potrebnih pri tkanju ovisila je o širini tkanine koja se tkala pa se moglo koristiti od 6 do 30 utega.¹⁴ Spajanjem škrtih podataka iz izvora o proizvodnji tekstila s područja Liburnije sa spoznajom o crikveničkim nalazima utega u obliku krnje piramide možemo utvrditi veliku potrebu za izradom tkalačkih stanova. Tekstilna proizvodnja ostavlja nam malo podataka pa količina nađenih utega daje novo svjetlo na razvoj proizvodnje tekstila na prostoru rimske provincije Dalmacije. Tih nekoliko crtica o liburnskome ogrtaču i liburnskome grubom suknu u latinskim izvorima iznimno nam je važno jer nas upućuju na izvoz na italsko područje u 1. st., odnosno u vrijeme intenzivnoga rada crikveničke radionice.

Prijedlog rekonstrukcije vezivanja utega na vertikalni tkalački stan, lokalitet Crikvenica – Igralište (snimio: M. Matejčić)

- 1 I. Ožanić Roguljić (2014), str. 25-132.
- 2 B. Petznek, S. Radbauer (2008), str. 85, t. 61.
- 3 K. Roth Rubi (1979), str. 16-17, 62.
- 4 E. Schindler Kaudelka (1988), str. 37-38.
- 5 M. Gianelli, A. Ricci (1968-69), str. 95, t. LVIII;
E. Crane (1983), str. 267.
- 6 E. Bonis (1942), str. 51; A. Schörgendorfer (1942), str. 137;
J. W. Hayes (1997), str. 87;
V. Mihailescu-Bîrliba (1996), str. 97-98;
J. T. Peña (2007), str. 376, bilj. 24.
- 7 O. S. Rye (2007), str. 18.
- 8 M. Bersu (1930), 5-31; T 32:1; G. Beherns (1952), str. 110;
H. U. Nuber (1969-1970), str. 70-73, 186;
E. Zabehtlicky-Scheffenegger (1985), str. 361-363;
Conspectus 1990, tip 51.1.1;
S. Cipriano, G. M. Sandrini (1998), str. 130-131, t. 6/1;
J. W. Hayes (2000), str. 295;
M. Clauss (2001), str. 128, sl. 64;
Veronese et all.(2006), str. 263-264, sl. 10;
J. W. Hayes (2009), str. 29-31, kat. br. 168;
I. Ožanić Roguljić (2014), str. 279-286.
- 9 I. Ožanić Roguljić (2010), 173.
- 10 G. Lipovac Vrkljan, I. Ožanić Roguljić (2013), str. 255-270.
- 11 *Plinije* N.H. 8.191; *Marcijal* 14.110;
K. Glicksman (2005), str. 214; M. Sanader (2006), str. 163.
- 12 E. Sepúlveda et. all. (2007), str. 273-277.
- 13 G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg (2009), str. 109-110, sl. 4.
- 14 J. P. Wild (1970), str. 61-68.

RIMSKA GRAĐEVINSKA KERAMIKA

Rimsko graditeljstvo, uz prirodne materijale kamen, drvo i mramor, rabi i sekundarno proizveden materijal.¹ Među tim je materijalom bila najzastupljenija građevinska keramika. Zbog svojih povoljnih termičkih i konstruktivnih karakteristika građevinska se keramika znatnije koristi od kraja Augustova doba. S početkom ranoga Carstva imala je široku i masovnu primjenu u urbanim cjelinama (javne i privatne zgrade, infrastrukturni objekti) i u gradnji ruralnih stambenih objekata (*villa rustica*).² Masovnost primjene građevinske keramike ovisila je o mogućnosti organiziranja proizvodnje u blizini mjesta gradnje (gradilišta), o relativno kratkome vremenu proizvodnje, lakoći transporta i cijeni. S obzirom na to da su navedeni preduvjeti u cijelosti zadovoljavali ekonomske i gospodarske preduvjete, organiziraju se velika proizvodna središta u državnome i privatnom vlasništvu te gradske radionice i radionice pod raznim oblicima zakupa³. Njima valja pridodati brojne vojne radionice legija i pomoćnih jedinica o kojima su svjedočanstva ostala zabilježena pečatnim zapisom. Premda za dio vojnih radionica ne postoje pouzdani dokazi, na temelju sadržaja pečatirane građevinske keramike moguće su određene arheološke rekonstrukcije. Za prostor rimske Dalmacije primjer tomu nalazi su pečata vojnih jedinica s područja Cetinske krajine⁴ i zbirke Muzeja grada Šibenika⁵.

Unutar asortimana antičke keramike ponajviše se pečatirala građevinska keramika.⁶ Premda ovoj činjenici nisu iznađeni neupitni odgovori, jednako kao što nisu otklonjene određene

Primjer popločenja s podnim pločicama iz crikveničke radionice (snimio: M. Matejčić)

dvojbe značenja pečata i njegova sadržaja⁷, pečatirana građevinska keramika jest identifikacijska oznaka proizvodnoga središta (vlasnika, zakupnika, majstora) i važan epigrafski izvor u rasvjetljavanju važnih segmenata antičkoga gospodarstva i društva⁸.

Zamahom keramičarske proizvodnje velike količine keramičkoga materijala postaju lako dostupnima, stoga se građevinska keramika, kao i cjelokupni keramičarski materijal koristi, osim u primarnim graditeljskim zahvatima, sekundarno u naknadnim popravcima ili dogradnjama. Ujedno, građevinska keramika nalazi svoju primjenu i u kombinacijama s ostalim materijalima, posebno kamenom.⁹

Osnovne vrste građevinske keramike jesu: opeke (*lateres*), pokrovne ploče (*tegulae*), krovne kanalice (*imbrices*), male podne pločice (*spicae*) i šuplje opeke (*tubulus*).¹⁰ Zbog ujednačenih graditeljskih modela, dimenzije rimskih opeka bile su standardizirane. Međutim, odstupanja od zadanih mjera posljedica su prilagođavanja posebnim potrebama, a u određenoj mjeri ovise i o kvaliteti pečenja keramike. U svojoj studiji „Deset knjiga o arhitekturi“ Vitruvije detaljno opisuje izradu opeka s upozorenjem da kvaliteta primarno ovisi o pročišćenoj glini, bez primjesa šljunkovitoga pijeska, uz optimalni režim sušenja od dvije godine da bi se izbjegla neravnomjernost osušenosti površinskoga sloja i unutrašnje strukture.¹¹ Sušenje na otvorenim (natkrivenim) prostorima dokazano je mnoštvom nalaza otisaka životinjskih šapa, ljudskih stopala i potplata sandala na još neosušenim opekama i tegulama. Unutar crikveničkih nalaza pronađeno je nekoliko primjera s otiscima psećih šapa i sandala. Prema dimenzijama, razlikujemo nekoliko tipova rimskih opeka. Najmanja je rimska opeka bila *bessalis* (19,7 cm) kvadratnoga ili kružnoga presjeka. Slijede opeke *pedalis* od jedne stope (29, 6 cm),

Rekonstrukcija stupića hipokausta – sustava podnoga grijanja
(snimio: M. Matejčić)

opeke *sesquipedales* (44,4 cm odnosno 1 i ½ stope) i opeke od dviju stopa *bipedalis* (59, 2 cm).¹² Zbog svojih hidrauličkih i termičkih svojstva rimske su opeke korištene i u gradnji podnih sustava zagrijavanja kupališta, hipokausta. U asortiman crikveničke građevinske keramike bila je uključena proizvodnja opeka svih navedenih standardnih dimenzija uključujući i opeke *bipedalis*, čija se proizvodnja rijetko potvrđuje unutar asortimana regionalnih radionica. Bipedralnim su opekama bili popločeni podovi velikih crikveničkih peći pa je zahvaljujući njihovoj očuvanosti prikupljen ovaj rijedak podatak.

Rekonstrukcija rimskoga krova od tegula i imbreksa
(snimio: M. Matejčić)

Među opeke koje su bile izrađivane u crikveničkoj radionici i korištene u gradbenim strukturama hipokausta ubrajaju se i suspenzure, okrugle opeke. Znatnija količina njihove proizvodnje u crikveničkome kompleksu indikator je postojanja većega broja termi, kupališta u čije su strukture hipokausta bile ugrađene suspenzure. Kako se postojanje termi veže uz definiciju rimskoga urbanizma, na temelju ove činjenica moguće je pretpostaviti veći broj urbanistički oblikovanih naselja na prostoru sjeverne Liburnije, odnosno Kvarnera.

Prema kvantitativnim statistikama crikveničke proizvodnje, ravnomjerno su zastupljeni dijelovi krovna pokrova, tegule i imbreksi. Tegule su pravokutne (ili trapezaste) keramičke ploče s koljenasto (u obliku slova L) izdignutim rubnim pregibima i ukošenim (ili okomitim) utorima na bočnim rubovima duljih stranica. Polažu se na drvenu krovnu konstrukciju načinom spajanja gornjih i donjih utora susjednih tegula te djelomičnim podslojavanjem površine prethodne. Iznad spoja koljenastih pregiba dviju prislonjenih tegula

polaze se krovna kanalica poluvaljkastoga oblika, imbreks koji svojim oblikom prati oblik i veličinu tegula na koje se polaže.¹³ Da bi se učvrstilo krovište s tegulama, željeznim su čavlom tegule prvog reda bile fiksirane na podložne daske. Dio crikveničkih tegula na prednjoj stranici ima rukom utisnute (u svježoj glini) dvostruke ili trostruke kružne ukrase. Ne ulazeći ovom prilikom u detaljnije analize njihova značenja, očita je njihova praktična funkcija otjecanja oborinskih voda. Tegule su imale široku graditeljsku primjenu. Osim u krovnim konstrukcijama, koristile su se u raznim strukturama zidova (kao temeljna stopa ili zapuna), a često i kao jedini konstruktivni element zida.¹⁴ Uz navedene primjere, tegule se koriste u pogrebnim ritualima kao pokrovi grobnih konstrukcija. Standardna dimenzija crikveničkih tegula iznosi 60 x 45 cm čime se idealno uklapa unutar definirana standarda. Prema obliku utora koji se prihvaća za temeljni tipološki kriterij, crikvenička radionica proizvodi dva tipa tegula: tegule s ukošenim utorom i tegule s okomitim utorom. Za njihovo su se oblikovanje koristili drveni kalupi kojima se pokušala postići jednaka težina i izgled. Međutim, kako oblik i težina ne ovise samo o kalupu već i o kvaliteti pročišćenosti korištene gline koja određuje trajanje sušenja i stezanje gline, proizvedene predmete definiramo terminom „podjednaki“.¹⁵ U cjelokupnome repertoaru proizvodnje građevinske keramike najveća količina pečatiranih uzoraka diljem Rimskoga Carstva pripada upravo tegulama. Cijeli je niz prihvatljivih razloga od kojih su pogodnosti oblika jedno od tumačenja. Oznakom izvorišta proizvodnje i njezine kvalitete u crikveničkoj se radionici pečatirao samo dio tegula. Ovaj crikvenički primjer nije iznimka s obzirom na to da se slična situacija susreće i u drugim kompleksnim proizvodnim središtima. Zbog velike proizvodne količine racionaliziranje poslova odrazilo se u pečatiranju tegule koja se, kao završna, postavlja na vrh jedne palete tegula. Tako se

oznaka tvorničke izvornosti i njezine kvalitete referira na sve predmete palete.

Unutar repertoara crikveničke građevinske keramike količinom proizvodnje, osim opeka, tegula, imbreksa i suspenzura, izdvajaju se podne pločice i tubuli (šuplje opeke). Podne pločice pravokutnoga oblika izrađivane su u četiri inačice, ovisno o njihovoj veličini. Namijenjene su popločavanju podova (stambenih objekata, bazena). Model slaganja pločica okomito na podlogu u uzorak riblje kosti (*opus spicatum*)¹⁶ primarno je imao funkciju ojačavanja hodne površine (prosječne debljine 2 cm), a potom i estetski element. Pravokutne su šuplje opeke s bočnim otvorom (poznate su dvije crikveničke inačice) konstruktivni dio antičkoga sustava zagrijavanja prostorija. Topli se zrak, zagrijavan u hipokaustu ispod stambenih prostora, izdizao u gornje prostorije kroz vertikalno spojene tubule.¹⁷ Pri njihovu horizontalnome povezivanju spajani su bočni otvori čime je omogućena protočnost zagrijanoga zraka. Urezi na prednjoj stranici tubula omogućavali su njegovo čvršće povezivanje na zidne strukture. Proizvodnja znatne količine tubula, kao i prethodno spomenutih suspenzura, pruža širi kontekst rekonstrukcije društvenih, ekonomskih, modnih trendova implementiranih na prostor Kvarnera.

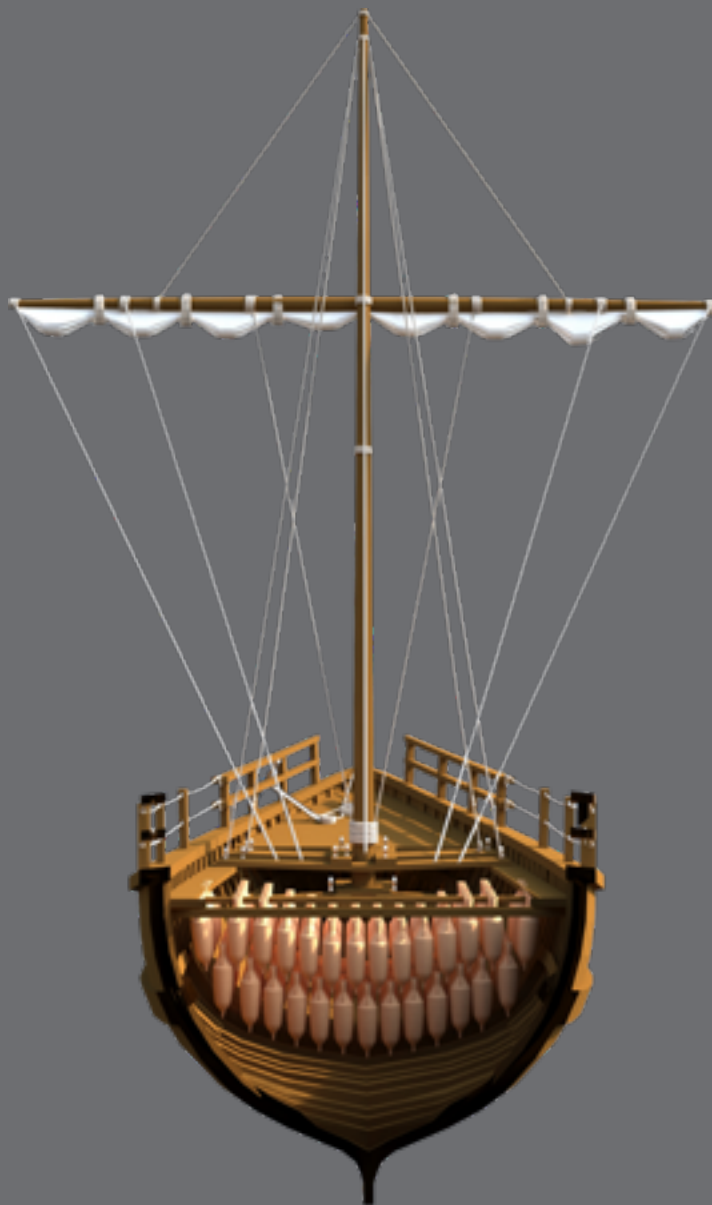
Snažan zamah urbanizacije sjevernoliburnskoga priobalja i pripadajućega otočja tijekom 1. st. po Kr. znatnim je dijelom ovisio i o masovnoj proizvodnji spomenute građevinske keramike. Asortimanom i količinom crikvenički se proizvodni kompleks uključio u te nove procese.

- 1 G. R. H. Wright (2005)
- 2 A. Bacchetta (2003), str. 40-41;
E. J. Shepherd (2007), str. 55; G. Webster (1979), str. 285-293.
- 3 G. Pucci (1996), str. 345-346; Isti (1986) str. 706-710.
- 4 D. Tončinić et al. (2011), str. 361-379.
- 5 I. Pedišić, E. Podrug (2008), str. 83-88.
- 6 W. Righini (1993), str. 25-93; Ista (1998), str. 29-68;
R. Matijašić (1998) str. 97-119;
C. Zaccaria, M. Župančić (1993), str. 135-179,
C. Zaccaria (1988), str. 107-120.
- 7 E. M. Steinby (1993), str.139-143; Ista (1998), str. 89-95;
D. Manacorda (1993), str. 46-53.
- 8 G. Pucci (1996), str. 343-368;
R. Matijašić, (1998a), str. 386-389.
- 9 A. Bacchetta (2003), str. 95-119.
- 10 O konstruktivnim i tehničkim obilježjima J. P. Adam (1989),
str. 61-68.
- 11 *Vitruvius*, Lib. II, c III
(u: Vitruvije, Deset knjiga o arhitekturi, 1999), str. 36-37.
- 12 G. Brodribb (1987), str. 34.
- 13 J. P. Adam (1989), str. 229-230.
- 14 Za tipološko-konstruktivne klasifikacije A. Bacchetta (2003),
str. 47-81.
- 15 P. Warry (2006), str. 28-31.
- 16 R. J. A. Wilson (1979), str. 18.
- 17 G. Brodribb (1987), str. 73.

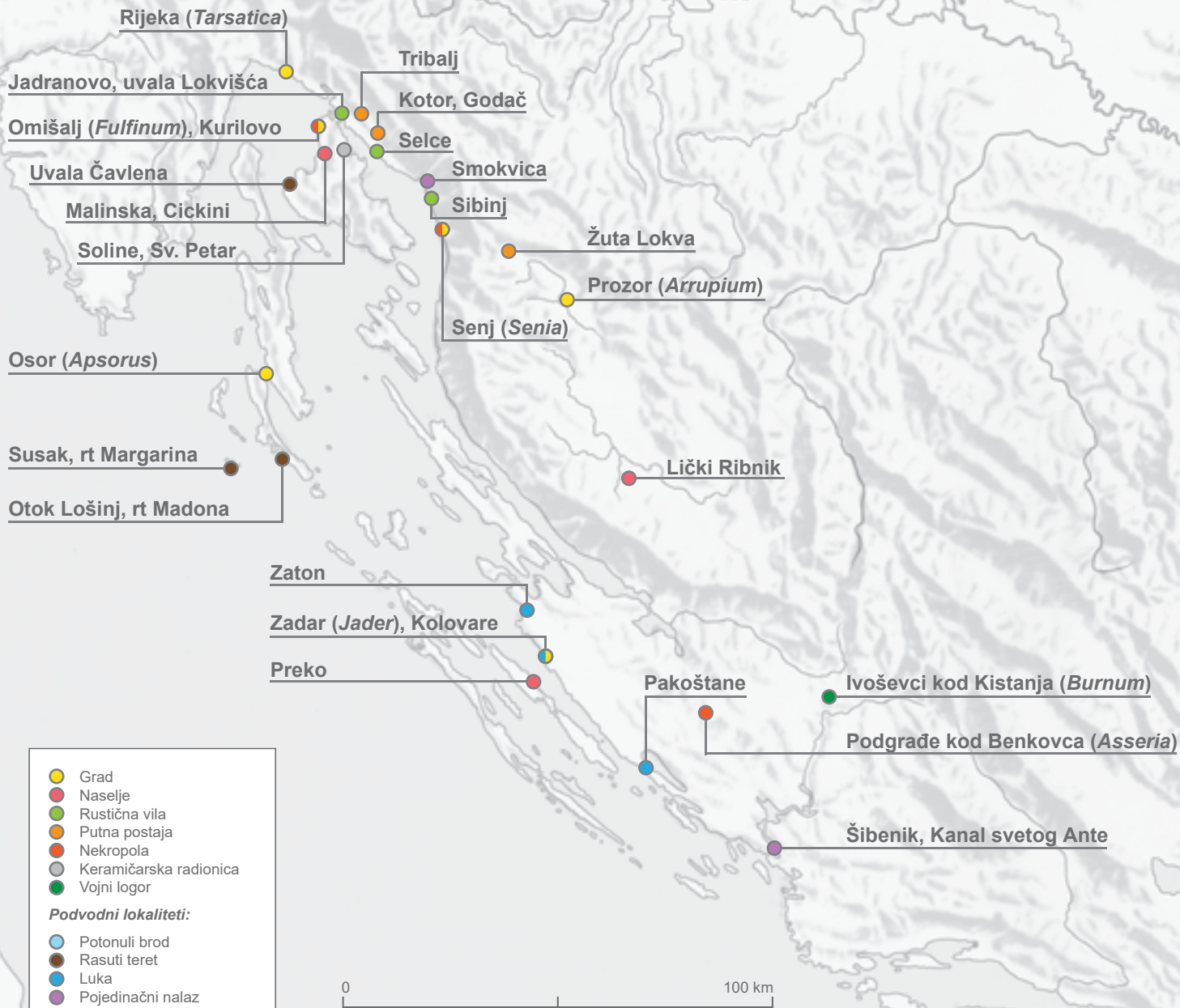
DISTRIBUCIJA PROIZVODA KERAMIČARSKE RADIONICE

Trgovina je u rimsko doba bila važan dio antičkoga gospodarstva. Prema odredištima na koja je upućivana roba rekonstruiraju se cestovni ili pomorski pravci te rasprostranjenost proizvodnog asortimana pojedinih proizvodnih središta. Zahvaljujući nalazima crikveničkih proizvoda u nekoliko naših muzeja, privatnih zbirki te nalazima iz kopnenih arheoloških istraživanja, ustanovljeno je da su se crikvenički proizvodi distribuirali na području od Tarsatike do Šibenskoga kanala te u unutrašnjosti na prostoru današnje Like. Nalazimo ih u gradovima, naseljima, vilama, nekropolama, putnim postajama, raznim tipovima podvodnih nalazišta, vojnom logoru te u još jednoj mogućoj keramičarskoj radionici.

Crikvenički su se proizvodi prevozili rimskim cestama na dionicama od Tarsatike do Burnuma te od Senije do Arupija. Nalazi iz podmorja Lošinja, Suska, Zadra i Pakoštana upućuju nas i na pomorski trgovački transport crikveničke robe. Najjužnija točka na kojoj je otkriven ulomak crikveničke amfore jest kanal sv. Ante kod Šibenika. Od Crikvenice do kanala sv. Ante udaljenost je oko 350 km. Prema izračunima, u antičko se doba dnevno prosječno moglo prijeći 40 nautičkih milja (1 Nm = 1852 m). Prema tome, za tu su udaljenost bila potrebna četiri do pet dana plovidbe brzinom od 2 čvora na sat ili tri dana brzinom od 3 čvora na sat. Kako je za istu udaljenost cestom bilo potrebno oko deset dana, antička se trgovina većim dijelom odvijala upravo morem. O tome svjedoče velik broj potonulih brodova i nalazi rasutog tereta.

Presjek antičkoga broda s prikazom načina slaganja amfora
(izradio: Studio Kušan)

ULOMAK RUBA STAKLENE ZDJELICE, lokalitet Jadranovo – Lokvišće
(snimio: M. Matejčić)

NALAZI RIMSKOGA STAKLA NA PODRUČJU CRIKVENICE I VINODOLA

Rimska proizvodnja staklenih predmeta proizašla je iz helenističke tradicije. Otkriće tehnike puhanja na Bliskome istoku u 1. st. pr. Kr., u doba kad rimski imperij utvrđuje vlast na tome području, omogućilo je brzo širenje proizvodnje staklenih predmeta. Naime, tehnika puhanja stakla ubrzala je sam proces proizvodnje pojedinoga predmeta i smanjila potrošnju sirovoga stakla, a to je znatno smanjilo cijenu staklenih predmeta. No nije samo tehnološka inovacija doprinijela naglomu širenju staklarske industrije već su na to utjecale povoljne povijesne okolnosti te rimska sklonost prihvaćanju pomodnih trendova. Razvijenom trgovačkom mrežom imperija stakleni proizvodi stižu u sve dijelove carstva, a tako dolazi i do prijenosa tehnologije. Najprije u Italiju (Rim, Akvileja), a od sredine 1. st. po Kr. i u provincije koje će zatim razviti svoje posebnosti, ovisno o preferencijama potrošača. U Galiji i rajnskim pokrajinama ta najranija proizvodnja vezana je uz vojne logore u kojima žive vojnici iz mediteranskih zemalja.¹ Vrhunac proizvodnje dostiže se u 2. st. Premda su se i dalje koristile helenističke tehnike, od polovice 1. st. puhanje postaje prevladavajućom tehnikom.

Sama izrada staklenih predmeta bila je podijeljena na dva dijela. Primarna proizvodnja staklene sirovine odvijala se u manjem broju radionica koje su bile smještene u Maloj Aziji i, vjerojatno, Italiji, Španjolskoj i Francuskoj. Sekundarne, brojnije, radionice sirovo su staklo oblikovale u uporabne predmete. Na trgovinu upućuju brojna potonuća brodova koji prevoze sirovo staklo, gotove predmete ili čak staklo za reciklažu (Grado).² Brodolom kod Mljeta iz 1. st. po Kr. s

teretom sirovoga stakla upućuje na to da su naši krajevi bili uključeni u proces širenja uporabe i proizvodnje stakla.³ Za proizvodnju imamo izravan dokaz u peći iz Salone (pokraj današnjega Solina) koja se upotrebljavala u razdoblju od 1. do 4. st. Posredno su prepoznate radionice u *Iaderu* (Zadru), gdje je na temelju velikoga broja istovjetnih primjeraka ustanovljena proizvodnja specifičnih bočica. Dio je tih pretpostavki potvrđen i arheometrijskim analizama. Brodolom kod Grada pokazuje da je recikliranje bilo važan dio staklarske industrije u antici. Rimski pisci Stacije i Martial spominju recikliranje stakla kao uobičajen proces⁴. Zbog toga je staklo rijedak nalaz prilikom istraživanja antičkih privatnih građevina.

U rimsko doba stakleni su predmeti korišteni u kućanstvu, obrtima i pogrebnim obredima. U kućanstvu oni su sastavni dio stolnoga posuđa, služe za čuvanje i posluživanje hrane. U obrtima posude služe za spremanje i pakiranje kozmetičkih i ljekovitih pripravaka. U građevinarstvu se koriste kao prozorska stakla te u izradi mozaika i zidnih i podnih obloga.⁵

Stanovnici antičke Liburnije bili su osobiti ljubitelji staklenih predmeta što je potvrđeno brojnim nalazima ovih predmeta na antičkim grobljima *Iadera* (Zadra), *Aneone* (Nina), *Asserije* (Podgrađe kod Benkovca) i Starigrada Paklenice.⁶ Zanimljivo je primijetiti da najpoznatiji muzej stakla na svijetu, na venecijanskome otoku Murano, u skupini antičkih nalaza ima isključivo nalaze sa zadarskoga područja prikupljene za talijanske vlasti između dvaju svjetskih ratova, što svakako nije slučajno.⁷

Stakleni balzamarij, lokalitet Crikvenica – Kaštel
(snimio: M. Matejčić)

Tipologija staklenih nalaza s crikveničkoga područja (Igralište, Selce, Jadranovo...) slična je onima u ostalom dijelu antičke Liburnije. Vremenski određivo staklo s lokaliteta Igralište uglavnom pripada 1. st. Mozaično staklo i tamnoplavo (zbog prisutnosti kobalta) pripisuje se prvome dijelu 1. st., dok predmeti od stakla koji zadržavaju plavozelene nijanse sirovoga stakla i dekolorizirano staklo postaju popularnima od sredine 1. st. Kobaltno tamnoplavo staklo pripisuje se sjevernojadranskim radionicama, poglavito Akvileji, a na lokalitetu Igralište ima više ulomaka koji upućuju na veći broj posuda. Kronološki su najraniji dio rebraste posude s plavo-bijelim mozaičnim staklom i dio dna tamnoplave posude puhanе u kalup. Rebraste posude s mozaičnim staklom prilično su rijedak nalaz. Mnogo su brojnije (oko 90 %) jednobojne varijante. Na Igralištu je pronađen veći broj rebrastih zdjela od dekoloriziranoga stakla. Tehnološki je zanimljiv dio ljubičaste igle. Slična, ali cjelovita pronađena je u Akvileji.⁸ Ljubičasta boja dobivala se dodavanjem antimona u staklenu smjesu. U manjim bi količinama staklo postalo prozirnim, a u slučaju veće količine dobilo bi ljubičastu boju.

Diskoidni pršljen od plavo-bijeloga stakla prilično je čest nalaz na antičkim lokalitetima diljem carstava⁹, a isto vrijedi i za oble narebrne perle (Melonenperlen)¹⁰. Sličan pršljen i perlu nalazimo i na lokalitetu Kaštel gdje je bilo groblje rimskoga naselja. Unutar nekropole kod Kaštel u Crikvenici pronađeni su i jedan balzamarij¹¹ te perle raznih oblika koje imaju svoje usporedne primjere u Akvileji, stoga u katalogu predmeta ovoga izdanja navodimo tipologiju perli uspostavljenu za taj važni antički proizvodni trgovački centar na sjeveru Italije.¹²

Dok se većina perli koristila tijekom više stoljeća, perla iz dječjega groba 2 s Igrališta datira se u 4. st.¹³ To su dvokanalne perle izrađene od izrazito tamnih nijansi stakla.¹⁴ Uglavnom

Staklena boca, Selce, Arheološki muzej u Zagrebu
(snimio: M. Matejčić)

su narebrene, kao što je i ona iz crikveničkoga groba, ali mogu biti ukrašena detaljima kao što su ljudska poprsja ili životinjski likovi. Vjerojatno potječu iz akvilejskih radionica gdje se u muzeju čuva veći broj primjeraka sličnih perli. Dio rebraste posude iz Jadranova pripada Isings 3c tipu zdjela sa slabije naglašenim rebrima koja ne idu prema dnu posude.¹⁵ Bočica iz Selca vjerojatno je nalaz iz groba.¹⁶

Stakleni predmeti prikupljeni na Igralištu jednolično su raspršeni po istraženoj dijelu terena pa ne možemo pomišljati

Staklena perla iz groba 2, Crikvenica – Igralište
(snimio: M. Matejčić)

na prikupljanje u svrhu reciklaže. Premda na lokalitetu ima dijelova koji upućuju na taljenje stakla, zasad se ne može govoriti o staklarskoj radionici u Crikvenici. Brojnost i kvaliteta nalaza upućuju na dobre trgovačke veze poglavito s Akvilejom.

- 1 S. Hartmann, M. Grunewald (2014), str. 45.
- 2 M.-D. Nenna (2007), str. 130-131, Fig. 3.
- 3 I. Radić, M. Jurišić (1993).
- 4 M.-D. Nenna (2007), str. 131.
- 5 S. Fleming (1997).
- 6 I. Fadić (2006), str. 13.
- 7 G. L. Ravagnan (1994).
- 8 L. Mandruzzato (2008), str. 20, kat br. 33;
G. Lipovac Vrkljan et all. 2014 str 146, sl. 3.
- 9 L. Mandruzzato (2008), str. 34, 71, kat br. 105.
- 10 L. Mandruzzato (2008), str. 157, kat br. 70-75, 80-82.
- 11 I. Lazar (2003), str. 175-177, forma 8.6.2., sl. 50.
- 12 L. Mandruzzato (2008), str. 156-16.
- 13 B. Šiljeg et all. (2013), str. 126, sl. 8 i 9.
- 14 L. Mandruzzato (2008), str. 62, sl. 77 i 78, str. 161-162;
T. E. Haevernick (1975), str. 105.
- 15 C. Isings (1957), str. 20-2.
- 16 I. Lazar (2003), str. 182-183, forma 8.6.6., sl. 50.

KATALOG

STRUKTURA KATALOŠKE JEDINICE

Kataloški broj
Naziv i opis
Lokalitet
Materijal
Mjere
Datacija
Vlasništvo
Literatura

KRATICE

vis. – visina
šir. – širina
duž. – dužina
pr. – promjer
t. – težina

AMZ – Arheološki muzej u Zagrebu

GMS – Gradski muzej Senj

MGC – Muzej Grada Crikvenice

PPMHP – Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

BRONČANO I ŽELJEZNO DOBA

1.

ULOMAK IGLE S BIKONIČNOM, NA VRHU SPLJOŠTENOM I KANELIRANOM GLAVICOM
Gornji dio glavice manji je od donjega, igla je blago savijena, okruglog presjeka.

Lokalitet: špilja Šiljevica, Oštro / Kraljevica, pojedinačni nalaz

Materijal: bronca

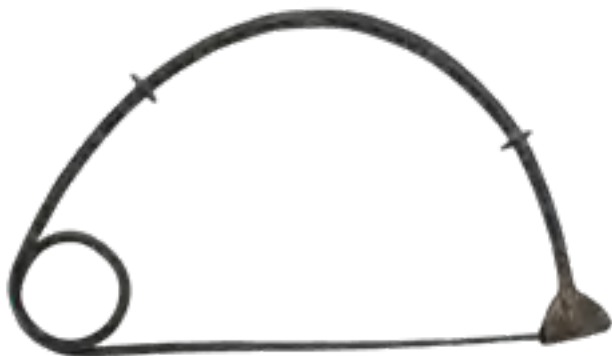
Mjere: duž. 2,9 cm; pr. glavice 1,1 cm

Datacija: 13./12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: AMZ P-Kraljevica

Literatura: M. Blečić Kavur (2011), fig. 8/1; M. Blečić Kavur (2014), str. 193-194, k. 179.

M.B.K.

2.

VELIKA LUČNA FIBULA S DVA DUGMETA NA LUKU KVARNERSKE VARIJANTE

Luk je okruglog presjeka, s dva diskasta dugmeta, ukrašen urezanim geometrijskim motivima.

Lokalitet: Tribalj/Grižane, tumul

Materijal: bronca

Mjere: duž. 24,8 cm; vis. 14,4 cm; pr. luka 0,6 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: AMZ P-20529

Literatura: Š. Ljubić (1876), str. 36, H-a2; Š. Batović (1983), T. XLV/1; D. Glogović (1987), T. II/3; D. Glogović (1989), T. 14: 3, C. F. E. Pare (1998), Abb. 16; D. Glogović (2003), str. 9, T. 1/8; M. Blečić Kavur (2014), str. 192, k. 174.

M.B.K.

3.

NARUKVICE OD ISKUCANOG LIMA, DVOSLIVNOG PRESJEKA, OŠTRIH BRIDOVA
Ukupno 9 dobro očuvanih primjeraka.

Lokalitet: Tribalj/Grižane, tumul

Materijal: bronca

Mjere: pr. koluta 7,3 – 8,2 cm, šir. 0,5 – 0,9 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: AMZP-20531

Literatura: Š. Ljubić (1876), str. 33, D-i1; Š. Batović (1983), T. XLV/2; D. Glogović (1989), T. 36; C. F. E. Pare (1998), Abb. 16; M. Blečić Kavur (2014), str. 192, k. 174.

M.B.K.

4.

REKONSTRUIRANA FIBULA S DVA DUGMETA NA LUKU (izgubljena).

Lokalitet: Tribalj/Grižane, tumul

Literatura: Š. Ljubić (1876), str. 36, H-a3; M. Blečić Kavur (2014), str. 192.

M.B.K.

5.

REKONSTRUIRAN ULOMAK BRONČANE IGLE S LUKOVIČASTOM GLAVICOM (izgubljen).

Lokalitet: Tribalj/Grižane, tumul

Literatura: Š. Ljubić (1876), str. 28, B-4; M. Blečić Kavur (2014), str. 192.

M.B.K.

6.

ULOMAK LUČNE FIBULE S DVA DUGMETA NA LUKU KVARNERSKE VARIJANTE

Sačuvan je dio luka s jednim diskastim dugmetom. Luk je okruglog presjeka, ukrašen urezanim bogatim geometrijskim motivima.

Lokalitet: Stolnič, tumul, paljevinski grob dvojnog ukopa muškarca i djeteta

Materijal: bronca

Mjere: duž. 14,47 cm; pr. luka 0,7 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-PPZ 19333

Literatura: R. Starac (2004), str. 167-170; M. Blečić (2009), str. 144, fig. 1; M. Blečić Kavur (2011), fig. 6; M. Blečić Kavur (2012), fig. 2; M. Blečić Kavur (2014), str. 168, k. 1, sl. 19.

M.B.K.

7.

IGLA LUKOVIČASTE GLAVICE I TORDIRANOG VRATA TIPA ŠULA, sačuvana u cijelosti, namjerno savijena i prelomljena na tri dijela. Glavica je zaobljeno profilirana, a vrat je zadebljan i ukrašen kosim tordiranjem.

Lokalitet: Stolnič, tumul, paljevinski grob dvojnog ukopa muškarca i djeteta

Materijal: bronca

Mjere: duž. 16,8 cm; pr. glavice 1,3 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-PPZ 19334

Literatura: R. Starac (2004), str. 167-170; M. Blečić (2009), str. 144, fig. 1; M. Blečić Kavur (2011), fig. 6; M. Blečić Kavur (2012), fig. 2; M. Blečić Kavur (2014), str. 169, k. 4, sl. 19.

M.B.K.

8.

TRI ULOMKA NAREBRENE, MASIVNE NARUKVICE MANŠETASTOG TIPA RAVNIH KRAJEVA

Rubnici su ukrašeni geometrijskim ornamentom tekućih šrafiranih trokuta. Središnjim dijelom narukvice blago je izvučeno 12 rebara.

Lokalitet: Stolnič, tumul, paljevinski grob dvojnog ukopa muškarca i djeteta

Materijal: bronca

Mjere: ukupna duž. 9 cm; šir. 5,4 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-PPZ 19336

Literatura: R. Starac (2004), str. 167-170; M. Blečić (2009), str. 144, fig. 1; M. Blečić Kavur (2011), fig. 6; M. Blečić Kavur (2012), fig. 2; M. Blečić Kavur (2014), str. 168, k. 3, sl. 19.

M.B.K.

9.

DVA ULOMKA NAREBRENENARUKVICE MANŠETASTOG TIPRAVNIHKRAJEVA

Rubnici su ukrašeni geometrijskim ornamentom tekućih šrafiranih trokuta. Središnjim dijelom narukvice blago je izvučeno 12 rebara.

Lokalitet: Stolnič, tumul, paljevinski grob dvojnog ukopa muškarca i djeteta

Materijal: bronca

Mjere: duž. većeg ulomka 4,8 cm; duž. manjeg ulomka 3,6 cm; šir. 4,5 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-PPZ 19335

Literatura: R. Starac (2004), str. 167-170; M. Blečić (2009), str. 144, fig. 1; M. Blečić Kavur (2011), fig. 6; M. Blečić Kavur (2012), fig. 2; M. Blečić Kavur (2014), str. 168, k. 2, sl. 19.

M.B.K.

10.

ULOMCI KERAMIČKE ŽARE S KONIČNIM VRATOM I S TRAKASTOM RUČKOM KOJA SPAJA VRAT I RAME POSUDE

Rub je izvučen, blago facetiran.

Lokalitet: Stolnič, tumul, paljevinski grob dvojnog ukopa muškarca i djeteta

Materijal: keramika

Mjere: duž. 13,6 cm; šir. trbuha 12 cm; šir. ruba 8,4 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-PPZ Stolnič

Literatura: R. Starac (2004), str. 167-170; M. Blečić (2009), str. 144, fig. 1; M. Blečić Kavur (2011), fig. 6; M. Blečić Kavur (2012), fig. 2; M. Blečić Kavur (2014), str. 169, k. 8, sl. 19.

M.B.K.

11.

DVA ULOMKA KERAMIČKE ŽARE TIPRAKANELIRANE ŠALICE, CILINDRIČNOG I BLAGO IZVIJENOG VRATA

Kose kanelure postavljene su udesno i ukrašavaju gornji dio trbuha. Vjerojatno ulomci iste posude.

Lokalitet: Stolnič, tumul, paljevinski grob dvojnog ukopa muškarca i djeteta

Materijal: keramika

Mjere: manji: duž. 8,8 cm; šir. 8,4 cm; veći: duž. 16 cm; šir. 8 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-PPZ Stolnič

Literatura: R. Starac (2004), str. 167-170; M. Blečić (2009), str. 144, fig. 1; M. Blečić Kavur (2011), fig. 6; M. Blečić Kavur (2012), fig. 2; M. Blečić Kavur (2014), str. 169, k. 5-6, sl. 19.

M.B.K.

12.

ULOMAK MANJE NAREBRENE NARUKVICE, MANŠETASTOG TIPRAZRAZITOPATINIRANE, NA DIJELOVIMA KORODIRANE

Ukrašena je sa šest plitkih rebara.

Lokalitet: Godač, zaštitna istraživanja

Materijal: bronca

Mjere: duž. 2,6 cm; šir. 2,9 cm

Datacija: 12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-PPZ 19330

Literatura: M. Blečić Kavur (2014), str. 169, k. 9, sl. 19.

M.B.K.

13.

BRONČANA ALKA, korodirana i djelomično patinirana. Nepravilnog je kružnog oblika i nepravilnoga kružnog presjeka. Vanjski je rub ukrašen sa 6 zubaca.

Lokalitet: Godač, zaštitna istraživanja

Materijal: bronca

Mjere: pr. 2,4 cm

Datacija: željezno doba

Vlasništvo: PPMHP AOPPZ 19331

Literatura: neobjavljeno

M.B.K.

14.

SJEKIRA SA ZALISCIMA TIP A *GUNTRAMSDORF*, u potpunosti očuvana, s urezanim inicijalima posjednika: "MM". Sjekira je glatkoga gornjeg dijela tijela s kratkim zaliscima, podignutog presjeka, ravnog tjemena i stepenastog prijelaza u sječivo.

Lokalitet: Tribalj /Grižane, pojedinačni nalaz

Materijal: bronca

Mjere: duž. 21,2 cm; šir. zaliska 2,7; šir. sječiva 4,9 cm

Datacija: 13./12. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: AMZ P-2034

Literatura: Z. Žeravica (1993), str. 68, T. 18/226; M. Blečić Kavur (2014), str. 192, k. 173.

M.B.K.

15.

VRH KOPLJA LOVORASTOG OBLIKA LISTA, dobro očuvan. Težište je lista izrazito nisko i tekućeg prijelaza u široki okrugli tuljac.

Lokalitet: Podbadanj, pojedinačni nalaz

Materijal: bronca

Mjere: duž. 10,2 cm; šir. 2,8 cm; pr. tuljca 2,1 cm

Datacija: 13. – 10. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: MGC 2592, darovao Drago Crnić

Literatura: M. Blečić Kavur (2014), str. 184, k. 119, sl. 54.

M.B.K.

16.

MALI VRH KOPLJA PLAMENASTOG OBLIKA LISTA I ŠIROKOGA OKRUGLOG TULJCA ZA NASAD
Slabo očuvan i korodiran.

Lokalitet: Marušići kod Grižana, pojedinačni nalaz

Materijal: bronca

Mjere: duž. 9,2 cm; šir. 3,5 cm; pr. tuljca 1,9 cm

Datacija: 13. – 10. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: privatna zbirka Ivica Špalja

Literatura: neobjavljeno

M.B.K.

17.

MAČ S RUČKOM BALČAKA U OBLIKU ČAŠE, dobro očuvan. Balčak je ravan, ovalnog presjeka s uglatim masivno izvučenim i ukrašenim rebrima. Balčak te polukružna i duboka čaša ukrašeni su s obje strane linearnim geometrijskim motivima. Sječivo je izvijeno, uz balčak znatno suženo, s *ricasso* ukrasom od šest urezanih girlandi. Središnje je rebro istaknuto, široko i masivno.

Lokalitet: Grižane, kamenolom, pojedinačni nalaz iz pukotine matične stijene

Materijal: bronca

Mjere: duž. 41,7 cm; deb. sječiva 3 cm; pr. balčaka 2,1 cm; pr. čaše 4,5 cm

Datacija: 10. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: AMZ P-6574

Literatura: K. Vinski-Gasparini (1970), str. 162-169, sl. 1a-b; D. Glogović (1989), str. 14, T. 11/2; A. Harding (1995), str. 79, t. 32/249; M. Blečić Kavur (2014), str. 191-192, k. 172.

M.B.K.

18.

DVODIJELNA ZMIJASTA FIBULA SA SEDLASTIM LUKOM I LUKOVIČASTOM IGLOM

Luk je četvrtastog presjeka, ukrašen geometrijskim ornamentom urezanih linija. Noga je pravokutnog presjeka, završava diskom od tri navoja.

Lokalitet: Tribalj/Grižane, tumul

Materijal: bronca

Mjere: duž. 13,1 cm; vis. 3,6 cm; deb. luka 0,4 cm; pr. diska 2 cm

Datacija: 10. – 9. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: AMZ P-20530

Literatura: Š. Ljubić (1876), str. 36, H-c1, T. III/48; Š. Batović (1980), T. VII/2; Š. Batović (1981), str. 94, sl. 2/3; Š. Batović (1983), T. XLV/3; D. Glogović (1988), T. II/6, sl. 1/2; D. Glogović (1989), T. 19/1; C. F. E. Pare (1998), Abb. 16; D. Glogović (2003), str. 47, T. 47/357; M. Blečić Kavur (2012), sl. 9/2; M. Blečić Kavur (2014), str. 192-193, k. 175, sl. 68.

M.B.K.

19.

VRH DUGAČKOGA KOPLJA S USKIM I IZDUŽENIM LISTOM I TROKUTASTIM PRESJEKOM

Lokalitet: Antovo /Grīžane, pojedinačni nalaz

Materijal: željezo

Mjere: duž. 38,4 cm; najveća šir. lista 3,9 cm; pr. tuljca 2 cm

Datacija: 5. – 3. stoljeće pr. Kr. (željezno doba)

Vlasništvo: privatna zbirka Nikole Gašparovića

Literatura: neobjavljeno

M.B.K.

20.

VRH MALOGA ŽELJEZNOG KOPLJA, DELTOIDNOG OBLIKA LISTA I DUŽEG TULJCA ZA NASAD

Lokalitet: Antovo /Grīžane, pojedinačni nalaz

Materijal: željezo

Mjere: duž. 6,1 cm; najveća šir. 1,3 cm

Datacija: 5. – 3. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: privatna zbirka Nikole Gašparovića

Literatura: neobjavljeno

M.B.K.

21.

VEĆA KOLUTASTA NAUŠNICA S KONUSNIM ZATVARAČEM KVARNERSKOG TIPA

Na naušnici su dodane jantarna i plava staklena perla.

Lokalitet: Tribalj, pojedinačni nalaz

Materijal: bronca

Mjere: pr. koluta 5,2 cm

Datacija: 5. – 3. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-PPZ 19323

Literatura: neobjavljeno

M.B.K.

22.

VODORAVNA RUČKA S DVA OTVORA (BIFORE)

Pripadala je većoj posudi grube izrade, sive boje s primjesama kalcita te uglučane površine. Ručka je s gornje strane ukrašena – svaki otvor obrubljen je jednim kružnim žlijebom, dok jedan vanjski žlijeb obrubljuje oba otvora.

Lokalitet: Drivenik, gradina, zaštitna istraživanja

Materijal: keramika

Mjere: duž. 11,2 cm; šir. 6,2 cm; vis. 5,4 cm

Datacija: kasno brončano doba

Vlasništvo: MGC 2594

Literatura: neobjavljeno

T.R.

23.

ULOMAK ŠALICE ILI VRČA S TRAKASTOM RUČKOM SUŽENOM PO SREDINI, OVALNOG PRESJEKA

Ručka spaja vrat i tijelo posude loptastog oblika. Rub je zaobljen i izvučen. Posuda je tamnosive boje s primjesama kalcita i uglučanom površinom.

Lokalitet: Drivenik, gradina, zaštitna istraživanja

Materijal: keramika

Mjere: vis. 6,2 cm; šir. 7,3 cm; šir. ručke 1,7 cm

Datacija: kasno brončano doba

Vlasništvo: MGC 2595

Literatura: neobjavljeno

T.R.

24.

ULOMAK ŠALICE ILI VRČA S TROKUTASTOM RUČKOM KOJA SPAJA RUB I TIJELO POSUDE

Ručka u gornjem dijelu nadvisuje blago izvučeni rub posude. Vrat posude je okomit, a tijelo loptasto. Keramika je narančaste boje s mnogo kalcita. Površina je uglačana i neukrašena.

Lokalitet: Čelo kod Jadranova, gradina, slučajni nalaz

Materijal: keramika

Mjere: vis. 8,2 cm; šir. 5,8 cm; šir. ručke 3,3 cm

Datacija: srednje/kasno brončano doba

Vlasništvo: MGC 33

Literatura: R. Starac (2002), str. 192.

T.R.

25.

ULOMAK VEĆE POSUDE S TRAKASTOM TUNELASTOM RUČKOM

Keramika je narančaste boje s malo kalcitnih primjesa, uglačane površine bez ukrasa.

Lokalitet: Čelo kod Jadranova, gradina, slučajni nalaz

Materijal: keramika

Mjere: vis. 9,1 cm; šir. 6,1 cm; šir. ručke 3,4 cm

Datacija: srednje/kasno brončano doba

Vlasništvo: MGC 31

Literatura: R. Starac (2002), str. 192.

T.R.

26.

ULOMAK ŠALICE ILI VRČA S TROKUTASTOM RUČKOM sedlastog oblika presjeka u donjoj polovici. Ručka spaja rub i tijelo posude. Gornji dio ručke nadvisuje blago izvučeni i zaobljeni rub. Tijelo je loptastog oblika. Keramika je fine fakture, tanjih stijenki te uglačane površine bez ukrasa.

Lokalitet: Sveti Juraj iznad Selca, gradina, sondažno istraživanje

Materijal: keramika

Mjere: vis. 7,6 cm; šir. 6,6 cm; pr. ručke 3,6 cm

Datacija: srednje/kasno brončano doba

Vlasništvo: MGC 42

Literatura: R. Starac (2004a), str. 192-194.

T.R.

27.

ULOMAK ŠALICE ILI VRČA S TROKUTASTOM RUČKOM sedlastog oblika presjeka u donjoj polovici i suženog u gornjem dijelu. Ručka spaja rub i tijelo posude ne nadvisujući blago izvučeni rub. Keramika je fine fakture tamnosive boje. Površina je uglačana i bez ukrasa.

Lokalitet: Sveti Juraj iznad Selca, gradina, sondažno istraživanje

Materijal: keramika

Mjere: vis. 5,8 cm; šir. 4,1 cm; pr. ručke 3,3 cm

Datacija: srednje/kasno brončano doba

Vlasništvo: MGC 2560

Literatura: R. Starac (2004a), str. 193.

T.R.

28.

ŠALICA SA ŠIROKO IZVUČENIM RUBOM POSUDE, TROKUTASTOM RUČKOM I RAVNIM DNOM

Posuda je tamnosive boje, od pročišćene gline bez primjesa kalcita te uglačane površine. Posuda je rekonstruirana.

Lokalitet: Sveti Juraj iznad Selca, gradina, sondažno istraživanje

Materijal: keramika

Mjere: vis. 4,7 cm; pr. otvora 13,2 cm; šir. ručke 1,9 cm

Datacija: kasno brončano doba

Vlasništvo: MGC 45

Literatura: R. Starac (2004a), str. 194, T. III/8

T.R.

ANTIKA

LOKALITET
CRIKVENICA - IGRALIŠTE

29.

ULOMAK AMFORE TIP LAMBOGLIA 2

Ulomak gornjeg dijela amfore s nečitkim pečatom na rubu.

Lokalitet: Crikvenica - luka

Materijal: keramika

Mjere: vis. 35,5 cm; vis. ručke 18 cm; pr. ručke 4,7 cm; pr. ruba 16,5 cm; šir. ruba 4,5 cm.

Datacija: 1. stoljeće prije Kr.

Vlasništvo: MGC 2291

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

30.

JADRANSKA AMFORA RAVNOG DNA, TIP CRIKVENICA 1

Ulomak gornjeg dijela amfore.

Lokalitet: Smokvica – rt Klišta

Materijal: keramika

Mjere: vis. 28,5 cm; pr. ruba 7,6; šir. ručke 3,3 cm, vis. ručke 16 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 183, darovao Kristijan Car

Literatura: G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg (2009), str. 111.

G.L.V.

31.

JADRANSKA AMFORA RAVNOG DNA, TIP CRIKVENICA 1

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 42 cm; pr. dna 12,3 cm; pr. ruba 6,7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-18437

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

32.

JADRANSKA AMFORA RAVNOG DNA, TIP CRIKVENICA 1

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 42,5 cm; vis. ručke 13 cm; pr. dna 11,5 cm; pr. ruba 7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-1836, 16889

Literatura: G. Lipovac Vrkljan, R. Starac (2014), str. 95, 105, T. 1.

G.L.V.

33.

JADRANSKA AMFORA RAVNOG DNA, TIP CRIKVENICA 1

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 41 cm; pr. dna 8,7 cm; pr. ruba 6,6 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-1835

Literatura: G. Lipovac Vrkljan, R. Starac (2014), str. 95, 105, T. 1.

G.L.V.

34.

JADRANSKA AMFORA RAVNOG DNA, TIP CRIKVENICA 1

Lokalitet: Omišalj – Kurilovo

Materijal: keramika

Mjere: vis. 52 cm; pr. dna 12 cm; pr. otvora 7,3 cm; opseg tijela 99 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2298, darovao JANAF Omišalj

Literatura: A. Konestra (2014), str. 260, T. 1/cat. 12;

G.L.V.

35.

AMFORA DRESSEL 2-4, TIP CRIKVENICA 2

Lokalitet: Selce – uvala Slana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 93 cm; šir. ručke 5 cm; vis. ručke 21 cm; opseg tijela 93 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: privatna zbirka Zlatka Cvitkovića

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

36.

AMFORA DRESSEL 2-4, TIP CRIKVENICA 2

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 98 cm; opseg tijela 84 cm; vis. ručke 23 cm; vis. vrata 14,5 cm; pr. ruba 11 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 172

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

37.

AMFORA DRESSEL 2-4, TIP CRIKVENICA 2

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 100 cm; opseg tijela 94 cm; vis. ručke 25 cm; vis. vrata 16 cm;
pr. ruba 10,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 173

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

38.

AMFORA TIP CRIKVENICA 4

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 45,5 cm; pr. dna 14,2 cm; pr. ruba 14,3 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2289 (PN 3248)

Literatura: B. Šiljeg et all. (2013), str. 124, sl. 4.

G.L.V.

39.

AMFORA TIP CRIKVENICA 5

Lokalitet: Senj – bivši vrt Olivieri

Materijal: keramika

Mjere: vis. 72 cm; vis. vrata 15 cm; pr. ruba 15 cm; opseg tijela 30 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: GMS AHAZ-467

Literatura: G. Lipovac Vrkljan, I. Ožanić Roguljić (2013), str. 265, sl. 6.

G.L.V.

40.

AMFORA TIP CRIKVENICA 10

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 53 cm; pr. ruba 10,5 cm; vis. ručke 10 cm; šir. ručke 2,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2288 (PN 3273)

Literatura: B. Šiljeg et al. (2013), str. 124, sl. 4.

G.L.V.

ČEPOVI ZA AMFORE

Za potrebe transporta i očuvanja sadržaja amfore su se nakon punjenja zatvarale. Za tu su se svrhu koristili glineni, drveni ili pluteni čepovi, povrh kojih se stavljala neka ljepljiva smola, gips ili slične tvari čime bi se sadržaj zapečatio. Oblici glinenih čepova prilagođavali su se obliku amfore, sadržaju i varirali prema mjestu proizvodnje, a često bi bili izrađivani od odbačenih ulomaka posuda. Na njima su se ponekad nalazili natpisi ili ukrasi. U Lokvišću je pronađeno

više primjeraka čepova sa središnjom ručicom. Unutar crikveničke radionice keramički su čepovi za amfore rijetki i uglavnom uvozni. Kako je proizvodnja amfora predstavljala velik dio proizvodnog asortimana radionice, izostanak nalaza glinenih čepova nameće zaključak da su za crikveničke amfore bili korišteni čepovi od razgradivih materijala.

A.K.

41.

ČEP ZA AMFORU S RELJEFNIM UKRASOM (uvezen)

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. 7,1 cm; pr. stjenke 1,2 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2293 (PN 253)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan et all. (2012-2013), str. 131, fig. 1/1.

A.K.

42.

ČEP – POKLOPAC, ZA AMFORU ILI VRCŠ, S DUGMETASTOM RUČKOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. 5,4 cm; vis. 2,2 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 108 (PN 803)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan et all. (2012-2013), str. 133, fig. 4/12.

A.K.

43.

ČEP ZA AMFORU IZRAĐEN OD STIJENKE POSUDE (uvoz?)

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. 6 cm; pr. stjenke 1,1 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2292 (PN 3144)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

44.

ČEP ZA AMFORU S DUGMETASTOM RUČKOM OKO KOJE JE UREZ U OBLIKU SLOVA U

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. 6,1 cm; vis. 1,6 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 109 (PN 838)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan et all. (2012-2013), str. 133, fig. 2/3.

A.K.

45.

ČEP ZA AMFORU SA SREDIŠNJIM ZADEBLJANJEM I KONCENTRIČNIM RELJEFNIM UKRASOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. 6,5 cm; vis. 0,9 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2308 (PN 663)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan et all. (2012-2013), str. 131, fig. 2/3.

A.K.

46.

ZDJELA S DVJEMA RUČKAMA, s ukošenim vratom koji ima kaneluru pri rubu i zaobljenim tijelom. Volumen je oko 0,5 l što u rimskim mjerama čini oko jedan sekstarij / *sextarius*.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 7,2 cm; pr. ruba 11,5 cm; pr. dna 5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2273 (PN 1273)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

47.

OVALNI LONAC S IZVIJENIM RUBOM, s dvjema široko postavljenim kanelurama na trbuhu. Može zaprimiti 1,641 l što u rimskim mjerama čini tri sekstarija III *sextarii* ili pola kongija *congus*.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 17,5 cm; pr. ruba 12 cm; pr. dna 7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2269 (PN 661, PN 657)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

48.

POLULOPTASTA ČAŠA S RAVNIM RUBOM, ispod kojega je kanelura, i s prstenastom nogom. Volumen čaše je oko 270 ml, što je u rimskoj mjeri 1 hemina *hemina*.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 7 cm; pr. ruba 10,7 cm; pr. dna 4,2 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2023 (PN 2150)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

49.

TANJUR S KOSIM STIJENKAMA I BIFIDNIM RUBOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 4 cm; pr. ruba 17,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2290

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

50.

ZDJELICA POLULOPTASTA TIJELA, ravnog dna uz rub ima po dvije kanelure. Ukrašena zarezima koji su postavljeni u dva reda. Volumen je oko 0,750 l što čini jedan i pol sekstarij u rimskim mjerama.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 6,7 cm; pr. ruba 16 cm; pr. dna 5,5 cm

Datacija: druga polovica 1. stoljeća po Kr.

Vlasništvo: MGC 2277 (PN 703)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2011), str. 31-38 .

I.O.R.

51.

ZDJELICA POLULOPTASTA TIJELA, ravnog dna uz rub ima po dvije kanelure. Ukrašena zarezima koji su postavljeni u dva reda. Volumen je oko 0,750 l što čini jedan i pol sekstarij u rimskim mjerama.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 7,4 cm; pr. ruba 16 cm; pr. dna 6 cm

Datacija: druga polovica 1. stoljeća po Kr.

Vlasništvo: MGC 125 (PN 505)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2011), str. 31-38.

I.O.R.

52.

POKLOPAC NALIK NA ZDJELICU S UKRASOM ZAREZA S GORNJE STRANE I DUGMETASTOM RUČKOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 4,8 cm; pr. 14 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2295 (PN 363)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

53.

VRČ S KLJUNASTIM IZLJEVOM I UKOŠENIM RUBOM, VISOKO POSTAVLJENOG TRBUHA

Lokalitet: Crikvenica - Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 17 cm; pr. ruba 5 x 5,5 cm; pr. dna 7,5 cm.

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2283 (PN 3190)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

54.

55.

56.

54.

OVALNI LONAC S IZVIJENIM RUBOM KOJI JE PRI VRHU TROKUTASTO PROFILIRAN, na trbuhu ima dvije kanelure.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 16 cm; pr. ruba 14 cm; pr. dna 8 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

55.

OVALNI LONAC S IZVIJENIM RUBOM KOJI JE PRI VRHU TROKUTASTO PROFILIRAN

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 17 cm; pr. ruba 12 cm, pr. dna 8 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

56.

DUBOKA ZDJELA UKOŠENOG RUBA I ZAOBLJENOG TRBUHA S DVIJE KANELURE U GORNJEM DIJELU

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 12 cm; pr. ruba 13 cm; pr. dna 7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

57.

VRČ S KLJUNASTIM IZLJEVOM I UKOŠENIM RUBOM

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 23 cm; pr. ruba 4,5 x 5 cm; pr. dna 8 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-18438

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

58.

VRČ S USKIM VRATOM I PRSTENASTIM RUBOM

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 20,5 cm; pr. ruba 5 cm; pr. dna 7,3 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-18441

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

59.

VRČ S KLJUNASTIM IZLJEVOM I UKOŠENIM RUBOM,
VISOKO POSTAVLJENOG TRBUHA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 19,9 cm; pr. ruba 5 x 4,5 cm; pr. dna 6,8 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2279 (PN 1774)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

60.

VRČ S KLJUNASTIM IZLJEVOM I UKOŠENIM RUBOM

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 15 cm; pr. ruba 3,7 x 4,3 cm; pr. dna 7,2 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-18442

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

61.

VRČ S KLJUNASTIM IZLJEVOM I UKOŠENIM RUBOM,
VISOKO POSTAVLJENOG TRBUHA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 17 cm; pr. ruba 5 x 5,5 cm; pr. dna 7,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2278 (PN 2938)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

62.

VRČ S USKIM VRATOM I PRSTENASTIM RUBOM

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 15 cm; pr. ruba 4,8 cm; pr. dna 9,7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-18439

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

63.

VRČ S USKIM VRATOM I PRSTENASTIM RUBOM

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 19,5 cm; pr. ruba 5,3 cm, pr. dna 10,2 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-18443

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

64.

65.

67.

66.

64.

VRČ ŠIROKOG VRATA S JEDNOM RUČKOM OVALNOG TIJELA I TRAKASTIM RUBOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 19 cm; pr. ruba 14 cm; pr. dna 9,1 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2265 (PN 1270)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

65.

VRČ ŠIROKOG VRATA, OVALNOG TIJELA S TRAKASTIM RUBOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 21,3; pr. ruba 10 cm; pr. dna 6,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: 2280 (PN 1276)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

66.

POSUDA S DVJEMA RUČKAMA, TRAKASTOG RUBA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Dimenzije: vis. 12,1 cm; pr. ruba 12,5 cm; pr. dna 6,1 cm

Datacija: prva polovica 1. stoljeća po Kr.

Vlasništvo: MGC 2024 (PN 1528)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286

I.O.R.

67.

VRČ S DVJEMA RUČKAMA, TRAKASTOG RUBA

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 14,6 cm; pr. ruba 10,5 cm; pr. dna 6,7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-18440

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

68.

DZJELA S PREMA UNUTRA UVUČENIM RUBOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Dimenzije: vis. 9 cm; pr. ruba 13 cm; pr. dna 8 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2268 (2356)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

69.

69.

ZDJELA S RAŠIRENIM PROFILIRANIM RUBOM
VISOKO POSTAVLJENOG TRBUHA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 13,1 cm; pr. ruba 14 cm; pr. dna 7,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2276 (PN 1671)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

71.

70.

70.

ZDJELA SA ZARAVNJENIM RUBOM, blago
raširenim prema van, zaobljenim stijenkama i
prstenastim dnom

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 10 cm; pr. ruba 15 cm; pr. dna 5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2282 (PN 3225)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

71.

POKLOPCI S KOSIM STIJENKAMA I
DUGMETASTOM RUČKOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 4,3 cm, pr. dna 14,5 cm; vis. 4,6 cm, pr.
dna 15 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 111 (PN 720), MGC 2294 (PN
838)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

73.

72.

72.

KADIONICA s plitkim sedlastim, trokutasto profiliranim ili zaobljenim rubom, naglašenim rebrom na sredini recipijenta i rebrom na prijelazu u donji konus

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. rekonstrukcije 22,7 cm; pr. ruba 25 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 135 (PN 882)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

73.

KADIONICA s plitkim sedlastim, trokutasto profiliranim ili zaobljenim rubom, naglašenim rebrom na sredini recipijenta i rebrom na prijelazu u donji konus

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. rekonstrukcije 15,2 cm; pr. ruba 17,2 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 177 (PN 639)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2012), str. 279-286.

I.O.R.

74.

POSUDA S REŠETKOM, sačuvano je oko jedne trećine rešetke, ruba i dio stijenke. Po tim je elementima bilo moguće izraditi rekonstrukciju rešetke na temelju koje pretpostavljamo da su na njoj bile četiri malene perforacije i četiri veća otvora s okomito istaknutim rubom. Središnji otvor ima prstenasto profiliran rub.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. ruba 36 cm; debljina stijenke 1 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2591 (PN 1045)

Literatura: I. Ožanić Roguljić (2014), str. 279-286.

I.O.R.

75.

TARIONIK masivne izrade s ravnim rubom ispod kojega su dvije kanelure i dvije ručke koje su nalijepljene na posudu.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. ruba 24 cm; pr. dna 16 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2266 (PN 2090)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

76.

POSUDA ZA SKLADIŠTENJE HRANE S JEDNOM RUČKOM,
RAVNO IZVUČENIM RUBOM I OVALNIM TIJELOM

Lokalitet: Bakar – Poljana

Materijal: keramika

Mjere: vis. 42 cm; pr. ruba 16,2 cm; pr. dna 15,5 cm

Daticija: sredina 1. stoljeća po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-18444

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

77.

DNO CJEDILJKE RAVNOG DNA S PERFORACIJAMA NA STIJENKAMA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. dna 16,4 cm

Daticija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2298 (PN 2171)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

78.

MALI POKLOPAC KOSIH STIJENKI

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 1,7 cm; pr. dna 3,5 cm

Daticija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 113 (PN 587)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan et al. (2012-13),
str.133, fig. 4/10.

I.O.R.

79.

POKLOPAC RAVNIH STIJENKI S DUGMETASTOM RUČKOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. dna 6,2; vis. 0,5 - 1,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2589 (PN 1572)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan et all. (2012-13), str. 132, fig. 2/5.

I.O.R.

81.

POKLOPAC KOSIH STIJENKI SA ZAOBLJENOM RUČKOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. dna 5 cm; vis. 0,6 – 0,7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2296 (PN 2190)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

80.

POKLOPAC RAVNIH STIJENKI S DUGMETASTOM RUČKOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. 6,6 cm; vis. 0,5 – 1,6 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2588 (PN 1661)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan et all. (2012-13), str. 132, fig. 2/4.

I.O.R.

82.

KERAMIČKA GLADILICA – alatka za modeliranje predmeta

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: duž. 7,1 cm; šir. 4,1 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2567

Literatura: neobjavljeno

T.R.

83.

UTEZI U OBLIKU KRNJE PIRAMIDE ZA VERTIKALNI TKALAČKI STAN

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: oko 15 cm; šir. baze oko 8 cm; šir. vrha oko 4,5 cm

Daticija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

84.

OPEKE, *LATERES*

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: 25 cm x 25 cm; vis. 5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2263

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

85.

ULOMAK OPEKE S OTISKOM OBUĆE

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Mjere: vis. 5,7 cm; duž. 9,3 cm; šir. 7,5 cm

Datacija: 1 stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2287 (PN 1418)

Literatura: neobjavljeno

T.R.

86.

OPEKE ZA GRADNJU PODNOG SUSTAVA GRIJANJA – HIPOKAUSTA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. oko 21 cm; vis. oko 6 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

87.

ŠUPLJA OPEKA, *TUBUL*

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 30,5 cm; šir. 18 x 12 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2568 (PN 3443)

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

88.

POKROVNE PLOČE, *TEGULAE*

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: oko 60 x 45 cm; vis. oko 6 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

89.

ULOMAK POKROVNE OPEKE (TEGULE) S RADIONIČKIM PEČATOM U DVA REDA „DE SALTU SEXTI METILLI MAXIMI“ I OTISCIMA PSECIIH ŠAPA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: 36 x 37 cm; vis. 6 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 182

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 27.

G.L.V.

90.

KROVNE KANALICE, *IMBRICES*

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: duž. 51 cm; šir. 19 cm i 14 cm; vis. 9 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

91.

MALE PODNE PLOČICE, *SPICAE*

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: postoje četiri tipa – tip 1 (mjere?), tip 2 (mjere?), tip 3 (mjere?) i tip 4 (mjere?)

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

92.

DIO POKROVNE PLOČE (tegule) spojen od dvaju ulomaka, s radioničkim pečatom u dva reda *De Saltu Sexti Metilli Maximi*

Lokalitet: Malinska – Cickini

Materijal: keramika

Mjere: duž. 33 cm; šir. 26 cm; pr. stjenke 3 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-AZ 27664

Literatura: neobjavljeno

G.L.V.

VAŽNOST NALAZA UVOZNIH PREDMETA

Osim keramičkih proizvoda sâme radionice, tijekom istraživanja lokaliteta „Igralište“ pronađeno je više predmeta koji su ovamo stigli iz nekih drugih krajeva, kao osobni pribor njezinih stanovnika ili pak posredstvom trgovinskih veza, posebno onih s Italijom.

U tome se kontekstu izdvajaju nalaz cjelovitoga lonca tipa Auerberg i čaše koja pripada tzv. keramici tankih stijenki. Lonac Auerberg naziv je dobio po lokalitetu u Reciji, provinciji Carstva koja je obuhvaćala današnju Švicarsku, Bavarsku i Tirol, no oni su se upotrebljavali, a potom i proizvodili, na širem području sjeverne Italije od kraja 1. st. pr. Kr. do početka 2. st. Brojne analize upućuju na to da su se ovi lonci, osim za kuhanje, rabili i za transport mesnih proizvoda, masti i loja, a moguće i marmelade.¹

Čaša sive grublje fature zasigurno je proizvod sjevernoitalijskih keramičarskih radionica koje su uspješno izvezile i na područje provincije Dalmacije. Njezin nalaz u radionici posebno je važan jer se ovaj tip čaša datira u usko razdoblje Tiberijeva doba, potvrđujući postojanje radionice u tom razdoblju.¹² Brojni ulomci drugih uvoznih predmeta (italska *terra sigillata*) čija datacija obuhvaća 1. i 2. st. svjedoče o trajnim trgovačkim vezama Kvarnera i sâme radionice sa širim jadranskim prostorom.

1 P. Donat, P. Maggi *et. al.* 2008, str. 159-164.

2 E. Schindler Kaudelka 1975, str. 91.

93.

LONAC S BADEMASTO OBLIKOVANIM RUBOM (TIP AUERBERG)

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: pr. ruba 9,5 cm; pr. dna 5,5 cm

Datacija: prva polovica 1. stoljeća po Kr.

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

94.

ČAŠA izrađena u tradiciji keramike tankih stijenki sive grube fature. Jajolikog je oblika, s okomitim stanjenim i istaknutim rubom, naglašenim dvama vodoravnim urezima. Rame je postavljeno gotovo vodoravno, dok se stijenke naglo spuštaju prema ravnome dnu. Vjerojatno je proizvod sjevernoitalijskih radionica.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Dimenzije: vis. 8,5 cm; pr. dna 3,5 cm; pr. ruba 7,9 cm

Datacija: Tiberijevo doba

Vlasništvo: MGC 2281 (PN 3276)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

A.K.

Tijekom istraživanja keramičarske radionice Seksta Metilija Makisima, osim keramičkih i staklenih nalaza pronađen je i velik broj metalnih predmeta koji svjedoče o svakodnevnom životu u radionici, ali i o načinu gradnje radioničkih objekata. Najbrojniji su nalazi željezni čavli i klinovi, a posebno se ističu nalazi novca te fibula, zbog svoje vrijednosti pri dataciji arheoloških slojeva.

Iako neugledni u odnosu na ostalu metalnu građu, pronađeni čavli i klinovi iznimno su važni za interpretaciju arhitektonskih ostataka, ali navode i na pretpostavku o postojanju drugih struktura koje se nisu sačuvale jer su bile građene od drveta. Tako možemo pretpostaviti da su radioničke prostorije bile prekrivene krovom od drvenih greda. Na krov su se potom polagale tegule koje su se pribijale na grede. S obzirom na mjesto nalaza pojedinih klinova bilo je moguće potvrditi i postojanje drvene nadstrešnice iznad keramičarskih peći, jer su upravo u njezinoj okolici ovi predmeti nađeni u velikom broju.

Dok čavli otkrivaju pojedinosti o radionici, a novac pomaže u njezinoj dataciji, fibule, kao osobni predmet s funkcijom pričvršćivanja odjeće, svjedoče o kulturnim utjecajima i modi onodobnog stanovništva. Brončane fibule, s obzirom na svoju utilitarnu, ali i dekorativnu funkciju, koja je kroz različita razdoblja uvjetovala nastanak brojnih varijanti i novih tipova, također su važan kronološki indikator. Tako fibule Almgren 65a i Picugi iz crikveničke radionice svjedoče o vrlo ranom razdoblju korištenja ovoga prostora.

Ostali metalni predmeti daju naslutiti i brojne druge pojedinosti o životu i radu unutar radionice. Dva olovna utega upućuju na dvije vrste vaga koje su bile korištene u radionici. Manji je služio kod vaganja vagom jednakih krakova (*libra*), kakve su se koristile za vaganje manjih predmeta, recimo kod kontrole kvalitete novca. Veći kuglasti uteg bio je korišten kod vaganja *staterom* – brzom vagom s pomičnim utegom i polugom. Ovom se vagom jednostavno rukuje i brzo određuje težina uporabom utega koji se pomiče po poluzi na kojoj je ugravirana skala, a mogla se koristiti za vaganje predmeta većih težina. U radu radionice zasigurno je korištena i brončana alatka (gladilica) koja je služila za oblikovanje keramičkih predmeta, dok je funkcija brončanoga sita unutar radioničkih aktivnosti još uvijek dvojben.

Orijentiranost pomorstvu i ribarstvu te postojanje pristaništa u neposrednoj blizini radionice potvrđuje nekoliko vrlo malih, no važnih metalnih predmeta. Riječ je udici izrađenoj od bronce čiji je izgled gotovo posve istovjetan današnjim udicama, te o zakovicama kojima se na drvene brodove fiksirala metalna oplata.

95.

NOVAC, TIBERIJE (14. – 37.), KOMEMORATIVNI AUGUSTOV AS, Roma

Av. [DIV]VS AVGVST[VS PAT]E[R]. Glava sa zrakastom krunom, ulijevo.
Rv. Munja, u polju S-C.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 27 mm, težina 9.3 g

Datacija: između 34. i 37. g.

Vlasništvo: MGC 2539 (PN 1622)

Literatura: neobjavljeno

M.I.

96.

NOVAC, KALIGULA (37. – 41.), AS, Roma

Av. [---]. Glava, ulijevo.
Rv. Vesta sjedi, ulijevo. Gore [VESTA]. U polju S-C. Lijevo u polju
kontramarka [---].

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 28 mm, težina 9.4 g

Datacija: između 37. i 41. g.

Vlasništvo: MGC 2540 (PN 808)

Literatura: neobjavljeno

M.I.

97.

NOVAC, DOMICIJAN (81.-96.), AS, Roma

Av. [---]DOMITIA[---]. Poprsje, udesno.
Rv. [---]VG. Sjedeći prikaz, ulijevo. U odsječku SC.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 26 mm, težina 9.8 g

Datacija: između 81. i 96. g.

Vlasništvo: MGC 2541 (PN 746)

Literatura: neobjavljeno

M.I.

98.

NOVAC, KONSTANCIJE II. (337. – 361.), AE 3 KOVAN ZA CEZARA
KONSTANCIJA GALA

Av. [---]. Gologlavo poprsje u draperiji, udesno. Rv. [FEL TEMP REPARATIO].
Rimski vojnik kopljem napada neprijateljskog konjanika. U odsječku [---].

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 17 mm, težina 1.8 g

Datacija: između 351. i 354. g.

Vlasništvo: MGC 2542 (PN 532)

Literatura: neobjavljeno

M.I.

99.

ULOMAK FIBULE TIP PICUGI

Sačuvani su luk sa spojnicom i tri navoja opruge.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjere: duž. 4,9 cm; vis. 1,5 cm

Datacija: 150. pr. Kr. – kraj 1. stoljeća pr. Kr.

Vlasništvo: MGC 2571 (PN 845)

Literatura: M. B. Kavur (2015), 216-217, 219.

A.K.

100.

FIBULA TIP ALMGREN 65A

Dio navoja i igla su odvojeni.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjere: duž. 5,9 cm; vis. 3 cm

Datacija: 80. – 40. godine pr. Kr.

Vlasništvo: MGC 2569 (PN 245)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 34;

M. B. Kavur (2015), str. 221, 224.

A.K.

101.

SNAŽNO PROFILIRANA FIBULA ALMGREN IV GRUPA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjere: duž. 5,6 cm; vis. 3,5 cm

Datacija: 1. – 2. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2570 (PN 938)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

120

102.

UDICA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjere: vis. 3 cm; šir. 1,6 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 932 (PN 2732)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg (2011), str. 74; *Rogi Ribaru* (2011), str. 10, sl. 18.

T.R.

104.

GRAĐEVINSKI KLIN

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: željezo

Mjere: duž. 8,6 cm; pr. glave 2,6 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2322 (PN 79)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

103.

GRAĐEVINSKI KLIN

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: željezo

Mjere: duž. 8,7 cm; pr. glave 2,7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2323 (PN 10)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

105.

KLIN

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjere: duž. 7,1 cm; pr. glave 1,3 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2324 (105)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

106.

ZAKOVICA ZA OPLATU BRODA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjera: pr. 2,7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2326 (PN 2241)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

107.

ZAKOVICA ZA OPLATU BRODA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjera: pr. 1,7 cm.

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2325 (PN 2262)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

108.

ZAKOVICA ZA OPLATU BRODA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjera: pr. 1,7 cm.

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2327 (PN 88)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

109.

ZAKOVICA S IGLOM

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjere: duž. 2,4 cm; pr. glave 1,4 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2275 (PN 1404)

Literatura: neobjavljeno

A.K.

110.

UTEG

Uteg je korišten kod vaganja vagon jednakih krakova (*libra*).

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: olovo

Mjere: pr. 1,2 cm, t. 4,29 g

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2321 (PN 106)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

111.

KUGLASTI UTEG

Uteg je korišten je kod vaganja *staterom* – brzom vagon s pomičnim utegom i polugom.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: olovo

Mjere: pr. 3,8 cm; t. 319,6 g

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2319 (PN 3327)

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

112.

ULOMCI CJEDILJKE

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: Bronca

Mjere: najveći ulomak duž. 11,4 cm; v. 8 cm, debljina stijenke 0,8 mm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2565/1-9

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

113.

GLADILICA – ALATKA ZA MODELIRANJE PREDMETA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjere: vis. 5 cm; šir. 10,1 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2566

Literatura: neobjavljeno

I.O.R.

114.

NAREBRENA PERLA (MELONENPERLEN)

Dva ulomka dviju perla od zelenog stakla (Aquileia Tipo IV 6).

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Mjere: vis. 1,5 cm, pr. 1,7 cm; vis. 1,3 cm, šir. 1,6 cm

Datacija: 1. – 5. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2309; MGC 2310 (PN 3258)

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

115.

PRŠLJEN od plavog i bijelog stakla diskoidnog oblika s rupom u sredini

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Dimenzije: vis. 0,9 cm; šir. 2,2 cm

Datacija: 1. – 2. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2318 (PN 1533)

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

116.

IGLA

Središnji dio igle s tordiranim i kvadratičnim dijelom.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Mjere: duž. 5,2 cm; pr. 0,4 cm

Datacija: 1. – 2. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2317 (PN 3517)

Literatura: G. Lipovac Vrkljan et al. 2014, str 146, sl. 3.

B.Š.

117.

ZDJELA

Ulomak stijenke s rebrom zdjele od plavobijelog mramoriziranog stakla.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Mjere: duž. 2,3 cm; šir. 1,6 cm

Datacija: prva polovica 1. stoljeća po Kr.

Vlasništvo: MGC 2315 (PN 1991)

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

118.

ZDJELA (?)

Ulomak prstenastog dna s ostacima dna i stijenke od tamnoplavog stakla.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

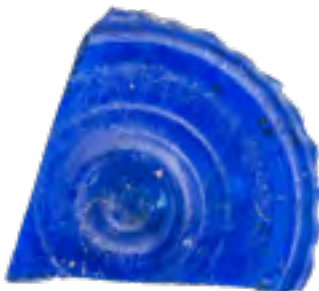
Dimenzije: vis. 0,9 cm; šir. 3,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2316 (PN 1606)

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

119.

ČAŠA

Ulomak profiliranog dna posude puhane u kalup od tamnogplavog stakla s vidljivim ostacima rebara stijenke.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Mjere: pr. ulomka 2,8 cm; pr. stijenke 0,2 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2314 (PN 452)

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

120.

ZDJELA

Ulomak stijenke s presavijenim rubom od tamno plavogstakla.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Mjere: vis. 2,2 cm; šir. 5,1 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2315

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

121.

BOCA

Ulomak vrata s presavijenim zadebljanim obodom od plavog stakla.

Po boji i obliku možda ide uz ručku.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Dimenzije: vis. 2,4 cm; pr. otvora 3,5 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2312 (PN 2188)

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

122.

BOCA

Drška boce od plavog stakla.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Dimenzije: vis. 12,1 cm; šir. 5,7 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2311 (PN 2188)

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

NALAZI GROBOVA U RADIONICI

Tijekom 3. stoljeća diljem Rimskoga Carstva bilježi se promjena u načinu ukopa. Od kremacije pokojnika prelazi se na skeletne ukope. Međutim, još se uvijek uz pokojnike javljaju različiti predmeti kao grobni prilozima. Unutar prostora crikveničke keramičarske radionice otkrivena su dva dječja skeletna ukopa. Prema grobnim prilozima datiramo ih u 3. ili 4. stoljeće, a s obzirom na njihov smještaj, odmah iza velike peći, možemo zaključiti da je tada radionica već prestala s proizvodnjom. No nalaz ukopa na prostoru na kojem se ranije prostirala radionica upućuje na to da je ovo područje naseljeno i u kasnijim stoljećima.

Oba su pokojnika bila položena u rakama iskopanima uslojugline i radioničkog otpada. Zahvaljujući antropološkim analizama na kostima, utvrđeno je da su u vrijeme smrti imali između četiri i šest godina. Oba su djeteta bolovala od anemije, što je vrlo često za antičke populacije, a govori nam o prehrani siromašnoj mesom. Uz mlađega su pokojnika pronađeni grobni prilozima koji upućuju na osobu ženskog spola. Unutar groba i uz pokojnika pronađena su i dva željezna čavla. Njihovu je pojavu moguće dvojako tumačiti: kao predmete povezane uz određeni ritual ili jednostavno kao čavle kojima se zatvarao drveni grobni sanduk.

A.K.

123.

VRČ

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: vis. 12,9 cm; pr. ruba 5,25 cm

Datacija: 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2274 (PN 3308)

Literatura: B. Šiljeg et all. (2013), str. 126, sl. 8

A.K.

124.

ULJANICA TIPA FIRMALAMPEN

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: keramika

Mjere: duž. 10,1 cm; pr. tijela 7,18 cm; vis. 3 cm

Datacija: 1. – 5. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2274/2

Literatura: B. Šiljeg et all. (2013), str. 126, sl. 8 i 9

A.K.

125.

IGLA

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: bronca

Mjera: duž. 7,8 cm

Datacija: 1. – 5. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2274/4

Literatura: B. Šiljeg et all. (2013), str. 126, sl. 8 i 9

A.K.

126.

DVOKANALNA PERLA

Perla (Aquilaia Tipo XIII) od tamnoga stakla (tzv. trilobitenperle) ukrašena na gornjoj strani nepravilnim narebnjenjima.

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: staklo

Dimenzije: duž. 3,1 cm; šir. 2 sm; vis. 0,7 cm

Datacija: 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2274/3 (PN 3333)

Literatura: B. Šiljeg et all. (2013), str. 126, sl. 8 i 9

B.Š.

127.

ČAVAO

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Materijal: željezo

Mjere: duž. 4,2 cm; pr. glave 1,14 cm

Datacija: antika

Vlasništvo: MGC 2274/5

Literatura: B. Šiljeg et all. (2013), str. 126, sl. 8

A.K.

ANTIKA

LOKALITET
CRIKVENICA - KAŠTEL

128.

BALZAMARIJ

Stakleni balzamarij kratkog tijela i izdužnog vrata s izvijenim obodom.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: vis. 9,2 cm; pr. tijela 1,7 cm

Datacija: druga polovica 1. – prva polovica 3. stoljeća po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-11260

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 18.

B.Š.

129.

KVADRATIČNA ZAOBLJENA PERLA
Perla od zelenog stakla.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: duž. 0,9 cm; vis. 0,6 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9319

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

130.

ŠESTEROSTRANIČNA PERLA
Perla od zelenog stakla (Aquileia Tipo XI 5) ukrašena na gornjoj strani nepravilnim narebnjima.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: vis. 0,4 cm; pr. 0,6 cm

Datacija: 1. – 5. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9324

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

131.

BIKONIČNA PERLA
Perla od tamnoplavog stakla (Aquileia Tipo XI 6).

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: pr. 0,5 cm; vis. 0,4 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9323

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

132.

OBLA PERLA

Perla od tamnoplavog stakla (Aquileia Tipo XI 1).

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: pr. 0,6 cm; vis. 0,3 cm

Datacija: 1. – 5. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9383

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

133.

PRŠLJEN

Pršljen od plavog i bijelog stakla diskoidnog oblika s rupom u sredini.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: pr. 2,3 cm; vis. 0,9 cm

Datacija: 1. - 2. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9321

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 19.

B.Š.

134.

CILINDRIČNA PERLA

Perla od tamnog stakla sa svijetlim nitima (Aquileia Tipo IX 4).

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: duž. 2,2 cm; pr. 1 cm

Datacija: 1. - 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9320

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

135.

POLIEDARSKA PERLA

Perla od tamnoplavog stakla (Aquileia Tipo XII 4).

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: duž. 1,2 cm; pr. 0,7 cm

Datacija: 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9318

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

136.

NAREBRENA PERLA (MELONENPERLEN)

Perla od plavog stakla (Aquileia Tipo IV 6).

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: vis. 0,8 cm; pr. 1 cm

Datacija: 1. – 5. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9322

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

137.

BACŪVASTI PRIVJESAK

Privjesak od tamnog stakla s oker nitima te dvjema ušicama (Aquileia Tipo XI 6).

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: duž. 1,8 cm; pr. 1 cm

Datacija: 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9325

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

138.

ŽETON ZA IGRU

Žeton diskoidnog oblika od tamnog stakla.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: staklo

Mjere: pr. 1,5 cm; vid. 0,6 cm

Datacija: 1. - 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9382

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

140.

ULOMAK LANČIĆA

Nekoliko spojenih prstenastih karika koje tvore ulomak lančića.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: bronca

Mjere: duž. 1,9 cm; pr. 0,3 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9306

Literatura: neobjavljeno

A.K.

139.

IGRAĆI PREDMET – KOŠTANA KOCKICA

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: kost

Mjere: vis. 0,7 cm; šir. 0,7 cm; duž. 0,7 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9317

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 18.

A.K.

141.

PRSTEN S LEŽIŠTEM ZA GEMU

Prsten proširenih ramena s ovalnim ležištem i četiri držača. Ramena su ukrašena graviranjem.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: bronca

Mjere: pr. 2,3 cm; šir. 0,8 cm

Datacija: 2. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9310

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 18.

A.K.

142.

DVIJE KARIČICE

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: bronca

Mjere: pr. 1,6 cm; pr. 1,8 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9312, AMZ A-9313

Literatura: neobjavljeno

A.K.

144.

ULOMAK FIBULE TIP PICUGI

Ulomak opruge i luka fibule s koljenastim prijelazom u nogu i ukrasnim dugmetom.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: bronca

Mjere: duž. 3,7 cm; šir. navoja 1,6 cm; šir. luka 0,7 cm

Datacija: 2. – 1. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9307

Literatura: M. B. Kavur (2015), str. 216-217, 219.

A.K.

143.

ULOMAK KOPČE OGRlice

Tuljac koji se sužava prema kuki za kopčanje ogrlice.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: bronca

Mjere: duž. 2,9 cm; pr. 0,5 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9316

Literatura: neobjavljeno

A.K.

145.

FALUSOIDNI PRIVJESAK

Privjesak, vjerojatno amulet, u obliku falusa s oblom petljom za vješanje.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: bronca

Mjere: vis. 1,8 cm; duž. 3,7 cm; pr. 1,9 cm

Datacija: 2. – 3. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9308

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 18.

A.K.

146.

PRIVJESAK S PLOČICOM U OBLIKU LUNULE S DVOSTRUKOM OBLJOM PETLJOM

Na lunuli se nalaze četiri kružne izbočine, a njezini krakovi završavaju kapljastim zadebljanjima. Vjerojatno korišten kao amulet.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: olovo

Mjere: duž. 2,4 cm; pr. 1,7 cm

Datacija: 2. – 3. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9311

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 18.

A.K.

148.

ULOMAK SREBRNE PIKSIDE

Ulomak poklopca pikside (ručnice) u obliku kružnog čunja s naglašenim vodoravnim rebrom.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: srebro

Mjere: vis. 2,2 cm; pr. 1,7 cm

Datacija: 1. – početak 2. stoljeća po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9314

Literatura: neobjavljeno

A.K.

147.

UKRASNA ZAKOVICA VRPCE VOJNIČKOG OPASAČA

Zakovica s ravnim vanjskim pojasom i glatkim rubom. Središnje ukrasno polje koje bi trebalo sadržavati prikaz ili ukrasnu pločicu oštećeno je.

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: bronca

Mjere: pr. 1,8 cm

Datacija: 1. – 2. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9315

Literatura: neobjavljeno

A.K.

149.

CJEVASTI ULOMAK NEPOZNATOG PREDMETA

Lokalitet: Crikvenica – Kaštel

Materijal: bronca

Mjere: vis. 2,3 cm; pr. 2,3 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-9303

Literatura: neobjavljeno

A.K.

150.

NOVAC, VESPAZIJAN (?)

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 25 mm

Datacija: između 69. i 79. godine

Vlasništvo: AMZ A-9381

Literatura: Lipovac Vrkljan (2007), str. 18

M.I.

151.

NOVAC, DIOKLECIJAN (284. – 305.), NUMMUS, Akvileja

Av: IMP. DIOCLETIANUS P F AVG. Ovjenčana glava, udesno.

Rv: SACR MONET AVGG ET CAESS NO[STR]. Moneta s vagom i rogom obilja, ulijevo. U polju desno V. U odsječku [A]Q (S?).

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 27 mm

Datacija: između 284. i 305. g.

Vlasništvo: AMZ A-9380

Literatura: G. Lipovac Vrkljan (2007), str. 18.

M.I.

152.

KAMENA URNA. Valjkasta kamena urna s okruglim poklopcem.

Lokalitet: nepoznat

Materijal: vapnenac

Mjere: vis. 40 cm; pr. 38 cm

Datacija: 1./2. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ KS-490

Literatura: neobjavljeno

A.K.

ANTIKA

*LOKALITET
JADRANOVO - LOKVIŠČE*

153.

ULJANICA S RADIJALNIM UKRASOM
Uljanica tip Gualandi Genito 88 s kljunom u obliku nakovanja ukrašenim trima urezima. Rekonstruirana ručka trakastog je oblika.

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: keramika

Mjere: vis. 3,9 cm; duž. 10,1 cm; pr. tijela 5,6 cm

Podrijetlo i datacija: Italija, 125. – 30. godine pr. Kr.

Vlasništvo: MGC 47

Literatura: R. Starac (2002), str. 194.

A.K.

154.

CILINDRIČNA ULJANICA IZRAĐENA NA KOLU
ULJANICA SRODNA TIPU ESQUILINO 1/2 s cilindričnim spremištem s većim kružnim otvorom za ulijevanje ulja i uzdignutim prstenom na ramenu. Kljun je lagano proširen. Vidljiv je spoj s trakastom ručkom.

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: keramika

Mjere: vis. 3,8 cm; duž. 8,8 cm; pr. tijela 5,3 cm

Podrijetlo i datacija: sjeverna Italija, 100. – 50. godine pr. Kr.

Vlasništvo: MGC 48

Literatura: R. Starac (2002), str. 193.

A.K.

156.

158.

159.

157.

155.

155.

ČEP ZA AMFORU SA SREDIŠNJIM REBROM I KRUŽNOM RUČKOM

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: keramika

Mjere: pr. 9,1 cm; debljina stijenke 1,2 cm

Datacija: 1. stoljeće pr. Kr. – 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 55

Literatura: neobjavljeno

A.K.

156.

ČEP ZA AMFORU SA SREDIŠNJIM REBROM I RUČKOM ČETVRTASTOG PRESJEKA

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: keramika

Mjere: pr. 10 cm; debljina stijenke 1,6 cm

Datacija: 1. stoljeće pr. Kr. – 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 54

Literatura: neobjavljeno

A.K.

157.

ČEP ZA AMFORU S MANJOM KRUŽNOM RUČKOM

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: Keramika

Mjere: 9 cm; debljina stijenke 1,1 cm

Datacija: 1. stoljeće pr. Kr. – 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2286

Literatura: neobjavljeno

A.K.

158.

ČEP ZA AMFORU S MANJOM KRUŽNOM RUČKOM

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: keramika

Mjere: pr. 9,6 cm; debljina stijenke 1,2 cm

Datacija: 1. stoljeće pr. Kr. – 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2285

Literatura: neobjavljeno

A.K.

159.

ČEP ZA AMFORU S RELJEFNIM UKRASOM I KRUŽNOM RUČKOM

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: keramika

Mjere: pr. 9,6 cm; debljina stijenke 1,5 cm

Datacija: 1. stoljeće pr. Kr. – 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2284

Literatura: neobjavljeno

A.K.

160.

ULOMCI POKROVNE OPEKE (TEGULE) S PEČATOM ITALSKE RADIONICE PANSIANA

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: keramika

Mjere: d. 9,4 cm, š. 10 cm, v. 2,9 cm; d. 8,4 cm, š. 8

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: PPMHP AO-AZ 27665

Literatura: G. Lipovac Vrkljan, R. Starac (2014), str. 97.

A.K.

161.

NAREBRENA ZDJELA.

Dio ruba i stijenke zdjele (Isings 3c) od svjetloplavog stakla sa slabio izraženim narebrenjima.

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće (položaj Rtac)

Materijal: staklo

Mjere: vis. 3,7 cm; šir. 5,1 cm, š. 3,7 cm; pr. stijenke 0,3 cm

Datacija: 1. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2561

Literatura: neobjavljeno

B.Š.

162.

NAREBRENA PERLA (MELONENPERLEN)

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće (položaj Rtac)

Materijal: staklo

Mjere: vis. 1,3 cm; pr. 1,7 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2563

Literatura: neobjavljeno

A.K.

163.

FIBULA SREDNJOLATENSKE SHEME (REPLIKA)

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: bronca

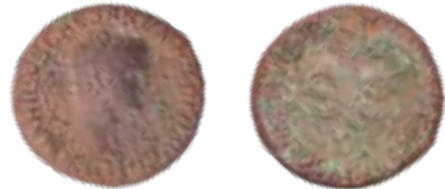
Mjere: duž. 8 cm; vis. 2,9 cm

Datacija originala: 3. – 2. stoljeće pr. Kr.

Vlasništvo originala: PPMHP AO-PPZ 19272

Literatura: Starac 2002, str. 193.

A.K.

164.

NOVAC, KLAUDIJE (41. – 54.), AS KOVAN ZA GERMANIKA, Roma

Av. [GERM]ANICVS CAESAR TI AVG F DIVI AVG N. Glava, udesno.

Rv. [TI CLAVD]IVS CAESAR AVG GE[RM] P M TR P IMP P P]. U središtu S C.

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 28 mm

Datacija: između 41. i 54. g.

Vlasništvo: MGC 288

Literatura: Starac 2002, str. 197.

M.I.

165.

NOVAC, TRAJAN DECIJE (249. – 251.), SESTERCIJ KOVAN ZA HERENIJU ETRUSCILU, Roma

Av. HERENNIA ETRVSCILLA AVG. Poprsje s dijademom, u draperiji, udesno.

Rv. [P]VDICITI[A A]VG. Pudicitia sjedi, ulijevo. U odsječku [S C].

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 28 mm

Datacija: između 249. – 251. g.

Vlasništvo: MGC 289

Literatura: Starac 2002, str. 198.

M.I.

166.

NOVAC, AURELIJAN (270. – 275.), ANTONINIJAN

Av. [AV]RELIVS AVG. Poprsje sa zrakastom krunom u oklopu, udesno.

Rv. ORI-E-NS A[VG]. Sol stoji okrenut glavom ulijevo, lijevo kleči zarobljenik. U odsječku S.

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: bronca

Dimenzije: pr. 21 mm

Datacija: između 270. – 275. g.

Vlasništvo: MGC 284

Literatura: Starac 2002, str. 198.

M.I.

167.

PISALJKA – STILUS

Držač kružnog presjeka koji se prema dnu širi, a odvojen je od zašiljenog vrha oštrim stepenastim prijelazom.

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće

Materijal: kost

Mjere: duž. 9,3 cm; pr. 0,7 cm

Datacija: 1. – 4. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: MGC 2564

Literatura: neobjavljeno

A.K.

168.

ULOMAK ZIDNE ŽBUKE S TAMNOCRVENIM OSLIKOM

Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće (položaj Rtac)

Materijal: žbuka

Mjere: d. 5,2 cm, š. 3,9 cm, v. 1,5 cm

Datacija: antika

Vlasništvo: MGC 2562

Literatura: neobjavljeno

T.R.

ANTIKA

LOKALITET
SELCE

169.

ZVONCE

Zvonce kružne osnove s peterokutnom petljom s kružnim otvorom.

Lokalitet: Selce

Materijal: bronca

Mjere: vis. 4,5 cm; pr. otvora 2,7 cm

Datacija: antika

Vlasništvo: AMZ A-1631

Literatura: neobjavljeno

A.K.

170.

BOCA

Staklena boca krušolikog tijela s izvnutim zadebljanim obodom.

Lokalitet: Selce – Podknežina

Materijal: staklo

Dimenzije: vis. 14,4; pr. tijela 9,2 cm

Datacija: druga polovica 1. – 2. stoljeće po Kr.

Vlasništvo: AMZ A-1640

Literatura: J. Brunšmid (1901), str. 115, sl. 75/2.

B.Š.

POSTAV IZLOŽBE

LITERATURA I IZVORI

POPIS LITERATURE

ADAM 1989

J. P. Adam, *L'arte di costruire presso i Romani. Materiali e tecniche*, Milano, 1989., str. 61-68.

ALDINI 1978

T. Aldini, Anfore foropopoloensi, *Archeologia classica*, 30, 1978., str. 239-245.

ALJINOVIĆ 2010

D. Aljinović et al., „The origin and composition of flysch deposits as an attribute to the excessive erosion of the Slani Potok Valley („Salty Creek“), Croatia“, *Geologia Croatica* 63/3, Zagreb, 2010., str. 313-322.

Amphores Romaines 1989

Amphores Romaines et Historie économique: un decennio di ricerche, Atti del colloquio di Siena (22-24 maggio 1986), Collection de L'Ecole Française de Rome, Rim, 1989.

ANTIĆ 2011

S. Antić, *Selce – Papićeva luč*, Selce, 2000.

ARNAUD 2016

P. Arnaud, „Cities and Maritime Trade under the Roman Empire“, u: C. Schäfer, Rahden/Westf, 2016., str. 117-173.

ASCANI, GABRIELSEN, KVIST, HOLM RASMUSSEN 2002

Ancient History Matters. Studies presented to Jens Erik Skydsgaard On His Seventieth Birthday, (Ur. K. Ascani, V. Gabrielsen, K. Kvist, A. Holm Rasmussen), Rim, 2002.

AURIEMMA 2000

R. Auriemma, „Le anfore del relitto di Grado e il loro contenuto“, *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité*, T. 112, No. 1, 2000., str. 27-51.

AURIEMMA, PESAVENTO MATTIOLI 2009

R. Auriemma, S. Pesavento Mattioli, „I tituli picti delle anfore di Grado“, u: S. Pesavento Mattioli, M.-B. Carre, Padova, 2009., str. 275-280.

BACCHETTA 2003

A. Bacchetta, *Edilizia rurale romana. Materiali e tecniche costruttive nella Pianura Padana (II sec.a.C. – IV. sec. d. C.)*, Firenze, 2003.

BATOVIĆ 1980

Š. Batović, „L'età del bronzo recente sulla costa orientale dell'Adriatico“, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, XVIII-16, str. 21-62.

BATOVIĆ 1981

Š. Batović, „Nakit u prapovijesti sjeverne Dalmacije“, u: Š. Batović, Zadar, 1981., str. 94-115.

BATOVIĆ 1981a

Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, katalog izložbe, (ur. Š. Batović), Zadar, 1981.

BATOVIĆ 1983

Š. Batović, „Kasno brončano doba na istočnom Jadranskom primorju“, u: A. Benac, Sarajevo, 1983., str. 271-373.

BEHERNS 1952

G. Beherns, „Romische Milchkocher“, *Germania* 30, 1952., str. 110-111.

BENAC 1983

Praistorija Jugoslavenskih Zemalja IV – Brončano doba, (ur. A. Benac), Sarajevo, 1983.

BERTINELLI ANGELI 1996

Storia della Società italiana, Vol 3. La crisi del Principato e la società imperiale, (ur. M. G. Bertinelli Angeli), Milano, 1996.

BERSU 1930

M. Bersu, „Kunstgewerbe und Handwerk“, *Germania Romana*, 5, 1930., str. 5-31.

BEZECZKY 1998

Bezeczky, T., *The Laecanius Amphora Stamps and the Villas of Brijuni*, Denkschriften der Akademie der Wissenschaften. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 261 Band, Wien, 1998.

BEZECZKY 1998

T. Bezeczky, „Italian Wine in the Eastern Mediterranean. Amphorae from Etruria, Latium, and Campania from the fourth century B.C. to the first century A.D. The Case of the Ephesian Amphorae“, *International Congress of Classical Archaeology: Meetings between cultures in the Ancient Mediterranean*, *Bollettino di archeologia On line*, Volume speciale, Rim, 2008., str.82-92.
http://www.bollettinodiarcheologiaonline.beniculturali.it/documenti/generale/6_BEZECZKY.pdf

BILIĆ DUJMUŠIĆ 2014

S. Bilić Dujmušić, „Bitka kod Krka godine 49. pr. Kr.“ u: G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, I. Ožanić Roguljić., A. Konestra, Crikvenica, 2014., str. 107-124.

BLEČIĆ 2009

M. Blečić, „The significance of Amber in Kvarner region“, u: A. Palavestra, C. W. Beck, J. M. Todd, Beograd 2009, str. 142-155.

BLEČIĆ KAVUR 2011

M. Blečić Kavur, „*The fastest way to the Big Sea: A contribution to the knowledge about the influence of the UFC on the territory of the northern Adriatic*“, u: Ch. Gutjahr, G. Tiefengraber, Rahden/Westfalen, 2011., str. 51-62.

BLEČIĆ KAVUR 2012

M. Blečić Kavur, „*Plovidba duž Caput Adriae: plovidba Svijetom?*“, *Historia antiqua*, 21, str. 215-229.

BLEČIĆ KAVUR 2014

M. Blečić Kavur, *Na razmeđu svjetova za prijelaza milenija: Kasno brončano doba na Kvarneru / At the crossroads of worlds at the turn of the millennium: The Late Bronze Age in the Kvarner region*, Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Zagrebu 11, Zagreb, 2014.

BLEČIĆ KAVUR, PODRUG 2014

M. Blečić Kavur, E. Podrug, „*Nekropola gradine Velika Mrdakovica – grobovi starijeg željeznog doba / Necropolis of the Velika Mrdakovica hillfort – Early Iron Age burials*“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 107, 2014., str. 31-112.

BLEČIĆ KAVUR 2015

M. Blečić Kavur, *Povezanost perspektive: Osor u kulturnim kontaktima mlađeg željeznog doba / A coherence of perspective: Osor in cultural contacts during the Late Iron Age*, Koper – Mali Lošinj, 2015.

BONIS 1942

E. Bonis, *Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien*, Dissertationes Pannonicae, Budapest, 1942.

BORZIĆ 2012

I. Borzić, „*Hispanski garum na burnumskom stolu*“, *Archaeologia Adriatica*, V, str. 65-88.

BOWMAN, WILSON 2009

A. Bowman, A. Wilson, „*Introduction. Quantifying the Roman economy: integration, growth, decline?*“, u: *Quantifying the Roman Economy: Methods and Problems*, Oxford Studies in the Roman Economy 1., Oxford, 2009.

BRODRIBB 1987

G. Brodrigg, *Roman Brick and Tile*, Gloucester, 1987.

BRUNŠMID 1895

J. Brunšmid, „*Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije*“, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 1, 1895., str. 148-183.

BRUNŠMID 1900

J. Brunšmid, „*Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije*“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 4, 1900., str. 181-201.

BRUNŠMID 1901

J. Brunšmid, „*Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije*“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 5, 1901., str. 87-168.

BUONOPANE 2009

A. Buonopane, „*La produzione olearia e la lavarazione del pesce lungo il medio e l'alto Adriatico*“, u: S. Pesavento Mattioli, M.-B. Carre, Padova, 2009, str. 25-36.

CACCIAGUERRA 1990

L. Cacciaguerra, „*Anfore Foropopiliensi nel Veneto orientale*“, *Forlimpopoli. Documenti e studi*, 2, 1990., str. 21-36. <http://www.forlimpopolidocumentiestudi.it/pdf/0202.pdf>

CARANDINI 1989

A. Carandini, „*L'economia italica fra tarda Repubblica e medio Impero considerata dal punto di vista di una merce: il vino. Ricordando i tempi dello scavo ostiense, che sembrano così lontani*“, *U: Amphores romaines*, Rim, 1989., str. 505-521.

CARRE 1985

M.-B. Carre, „*Les amphores de la Cisalpine et de l'Adriatique au debut de l'Empire*“, *Mélanges de l'École Française de Rome. Antiquité*, T. 97, n. 1, str. 207-245.

CARRE, CIPRIANO 1989

M.-B. Carre, M. T. Cipriano, „*Production et Typologie des amphores sur la côte Adriatique de l'Italie*“, u: *Amphores Romaines*, Rim, 1989., str. 67-104.

CARRE, PESAVENTO MATTIOLI, BELOTTI 2009

M.-B. Carre, S. Pesavento Mattioli, C. Belotti, „*Le anfore da pesce adriatiche*“, u: S. Pesavento Mattioli, M.-B. Carre, Padova, 2009, str. 216-238.

CIPRIANO, SANDRINI 1998

S. Cipriano, G. M. Sandrini, „*La villa suburbana e gli impianti produttivi lungo il Sioncello ad Altinum*“, *Quaderni di archeologia del Veneto*, XIV, 1998., str. 125-139.

CASASOLA 2009

D. Bernal Casasola, „*Ánforas, pesquerías y conservas entre la Baetica y el Adriático. Pinceladas para futuras investigaciones arqueológicas*“, u: S. Pesavento Mattioli, M.-B. Carre, Padova, 2009, str. 3-25.

CHELOTTI 1996

M. Chelotti, „Sugli assetti proprietari e produttivi in area daunia ed irpina: testimonianze epigrafiche“, u: *Epigrafia e territorio. Politica e società*, Temi di antichità romane IV, Bari, 1996., str. 7-30.

CLAUSS 2001

M. Clauss, *The Roman cult of Mithras*, New York, 2001.

CONSPECTUS 1990

E. Ettliger, B. Hedinger, B. Hoffmann, P.M. Kenrick, G. Pucci, K. Roth-Rubi, G. Schneider, S. von Schnurbein, C.M. Wells, S. Zabehlicky-Scheffenegger, *Conspectus formarum terrae sigillatae Italico modo Confecate*, Materialien zur römisch-germanischen Keramik, 10, Bonn, 1990.

CRANE 1983

E. Crane, *The Archaeology of Beekeeping*, Ithaca, New York, 1983.

CUOMO DI CAPRIO 1972

N. Cuomo di Caprio, „Proposta di classificazione delle fornaci per ceramica e laterizi nell'area italiana, dalla preistoria e tutta l'epoca romana“, *Sibrium*, 11, str. 371-464.

CURTIS 1983

R. I. Curtis, „In Defense of Garum“, *The Classical Journal*, 78, No.3, str. 232-240.

CURTIS 1984

R. I. Curtis, „The salted fish industry of Pompeii“, *Archaeology*, 37-6, str. 58-59, 74-75.

CURTIS 1988

R. I. Curtis, „Spanish trade in salted fish products in the 1st and 2nd centuries A.D.“, *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, 17.3, str. 205-210.

ČAČE 2005

S. Čače, „Liburnski pirati: mit i stvarnost“, *Bakarski zbornik*, 10, 2005., str. 169-181.

DESSE – BERSET, DESSE 2000

N. Desse – Berset, J. Desse, „Salsamenta, garum et autres préparations de poissons. Ce qu'en disent les os“, *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité*, T. 112, No. 1, str. 73-97.

DI GIUSEPPE 2010

H. Di Giuseppe, „Produrre in villa. Complessi artigianali di epoca imperiale nella Lucania nord – orientale“, *Rei cretariae romanae favtorum*, Acta 41, str.171-180.

DRAČIĆ 1991

A. Dračić, „Naselje na ušću Dubračina od II do VI vijeka“, *Vinodolski zbornik*, 6, 1991., str. 235-245.

ERBACH 1995

Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Ergebnisse eines Kolloquiums, Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseum 35, (ur. M. zu Erbach), Mainz, 1995.

FADIĆ 2006

I. Fadić, *Argyrum u odsjaju antičkog stakla*, Arheološki muzej Zadar, Zadar, 2006.

FLEMING 1997

S. Fleming, *Roman Glass Reflections of Everyday Life*, Pennsylvania University Press, Philadelphia, 1997.

FOKKENS, HARDING 2013

The European Bronze Age, (ur. H. Fokkens, A. Harding), Oxford, 2013.

GARNSEY, HOPKINS, WHITTAKER 1983

Trade in the ancient Economy, (ur. P. Garnsey, K. Hopkins, C. R. Whittaker), Berkeley-Los Angeles, 1983.

GIANELLI, RICCI 1968-69

M. Gianelli, A. Ricci, „Ceramica comune. Forme aperte, forme chiuse, anse, fondi, coperchi“, u: *Ostia II*, Rim, 1968-1969., str. 90-97.

GIARDINA 1986

Società romana e impero tardoantico, III. Le merci, gli insediamenti, (ur. A. Giardina), Rim-Bari, 1986.

GIARDINA, SCHIAVONE 1981

Società romana e produzione schiavistica. II. Merci, mercati e scambi nel Mediterraneo, (ur. A. Giardina, A. Schiavone), Bari, 1981.

GLICKSMAN 2005

K. Glicksman, „Internal and external trade in the Roman province of Dalmatia“, *Opuscula Archaeologica*, 29, 2005., str. 189-230.

GLOGOVIĆ 1987

D. Glogović, „Nalaz iz Šule na Krku i problem lučnih fibula s dva dugmeta na luku iz Liburnije“, *Arheološki radovi i rasprave*, 10, 1987., str. 73-92.

GLOGOVIĆ 1988

D. Glogović, „Dvodijelne zmijaste fibule iz Jugoslavije“, *Diadora*, 10, 1988., str. 5-18.

GLOGOVIĆ 1989

D. Glogović, *Prilozi poznavanju željeznog doba na Sjevernom Jadranu, Hrvatsko primorje i Kvarnerski otoci*, Zagreb, 1989.

GLOGOVIĆ 2003

D. Glogović, *Fibeln im kroatischen Küstengebiet (Istrien, Dalmatien)*, Prähistorische Bronzefunde, XIV/13, Stuttgart, 2003.

GLUŠČEVIĆ 2008

S. Gluščević, „Zadar – Kolovare“, *Hrvatski Arheološki Godišnjak*, 4, 2008., str. 420-412.

GREGL 2008

Z. Gregl, „Rimska nekropola Bakar“, u: Z. Gregl, I. Lazar, Zagreb, 2008., str. 11-17.

GREGL, LAZAR 2008

Bakar. Staklo iz rimske nekropole, (ur. Z. Gregl, I. Lazar), Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Zagrebu, Sv. V, Zagreb, 2008.

GUTJAHN, TIEFENGRABER 2011

Beiträge zur Mittel- und Spätbronzezeit sowie zur Urnenfelderzeit am Rande der Südostalpen, Akten des 1. Wildoner Fachgespräches vom 25. bis 26. Juni 2009 in Wildon/Steiermark (Österreich), (ur. Ch. Gutjahr, G. Tiefengrabner), Rahden/Westfalen, 2011.

HARDING 1995

A. Harding, *Die Schwerter im ehemaligen Jugoslawien*, Prähistorische Bronzefunde, IV/14, Stuttgart, 1995.

HARTMANN, GRUNEWALD 2014

S. Hartmann, M. Grunewald, „Glass workshops in northern Gaul and the Rhineland in the first millennium AD as hints of a changing land use including some results of the chemical analyses of glass from Mayen“, u: D. Keller, J. Price and C. Jackson, Oxford, 2014.

HAEVERNICK 1975

T. E. Haevernick, „Trilobitenperlen“, *Folia archaeologica*, 25, str. 105-129.

HAINZMANN, WEDENIG 2008

Instrumenta Inscripta Latina II, Akten des 2. Internationalen Kolloquiums Klagenfurt, 5.-8. Mai 2005, (ur. M. Hainzmann, R. Wedenig), Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten «Aus Forschung und Kunst», Band 36, Klagenfurt, 2008.

HARRIS 1993

The Inscribed Economy. Production and distribution in the Roman empire in the light of instrumentum domesticum, The proceedings of a conference held at the American Academy in Rome on 10-11 January, 1992, *Journal of Roman Archaeology*, Suppl. Vol. 6, (ur. W. V. Harris), Ann Arbor, 1993.

HASAKI 2011

E. Hasaki, „Crafting Space: Archaeological, Ethnographic, and Etnoarchaeological Studies of Spatial Organization in Pottery Workshops in Greece and Tunisia“, u: M. L. Lawall, J. Lund, Aarhus, 2011., str. 11-29.

HAYES 1997

J.W. Hayes, *Handbook of Mediterranean Roman Pottery*, University of Oklahoma Press, Great Britain, 1997.

HAYES 2000

J.W. Hayes, „From Rome to Beirut and Beyond: Asia Minor and Eastern Mediterranean Trade Connections“, *Rei cretariae romanae fautorum Acta*, 26, 2000., str. 285-297.

HAYES 2009

J.W. Hayes, *Castelporziano. Excavations at the Imperial Vicus 1985-7 and 1996-8 Trenches S and SA: pottery finds and lamps*, Arts and Humanities Research Council - Royal Holloway University of London, 2009.
URL: <https://www.royalholloway.ac.uk/classics/laurentineshore/assets/pdf-files/hayes%20cpiv%20sa%20pottery%20report%20for%20website%202009.pdf>

HIRC 1891

D. Hirc, *Hrvatsko Primorje*, Zagreb, 1891.

ISINGS 1957

C. Isings, *Roman Glass from dated finds*, Archaeologica Traiectina 2, Groningen/Djakarta., 1957.

JANEŠ 2014

A. Janeš, „Nove spoznaje o utvrđi Lopar u Novom Vinodolskom. Preliminarni rezultati arheoloških istraživanja 2011.–2013.“, *Vinodolski zbornik*, 15, 2014., str. 7-30.

JURIŠIĆ 1989

M. Jurišić, *Ancient Shipwrecks of the Adriatic. Maritime transport during the first and second centuries AD*, BAR International series 828, Oxford, 1989.

KELLER, PRICE, JACKSON 2014

Neighbours and successors of Rome: traditions of glass production and use in Europe and the Middle East in the later 1st millennium AD, (ur. D. Keller, J. Price and C. Jackson), Oxford, 2014.

KING 1980

A. King, „A Graffito from Le Graufesenque and „samia vasa“, *Britannia*, Vol. 11, str. 139-143.

KONESTRA 2014

Konestra, A., „La ceramica dai corredi funerari della necropoli Kurilovo conservata nella collezione archeologica del JANAF“, u: G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, I. Ožanić Roguljić, A. Konestra, 2014., str. 259-277.

LAUBENHEIMER 1985

F. Laubenheimer, *La production des amphores en Gaule Narbonnaise*, Centre de recherches d'histoire ancienne 66, Paris, 1985.

LAUBENHEIMER 1990

F. Laubenheimer, *Sallèles d'Aude. Un complexe de potiers gallo-romain: le quartier artisanal*, Paris, 1990.

LAWALL, LUND 2011

Pottery in the Archaeological Record: Greece and Beyond, (ur. M. L. Lawall, J. Lund), Acts of the International Colloquium held at the Danish and Canadian Institutes in Athens, June 20 -22, 2008., Gösta enbom monographs, Aarhus, 2011.

LAZAR 2003

I. Lazar, *The Roman glass of Slovenia*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 7, ZRC SAZU, Ljubljana, 2003.

LÉVÊQUE, MOREL 2002

Céramiques hellénistiques et romaines 3, (ur. P. Lévêque, J.-P. Morel), Paris, 2002.

LIBRENJAK, TONČINIĆ 2011

Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini. Radovi kolokvija. Rimska vojska u procesu romanizacije rimske provincije Dalmacije, Sinj, 13. listopada 2006, (ur. A. Librenjak, D. Tončinić), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 27, Zagreb, 2011.

LIPOVAC VRKLJAN 2005

G. Lipovac Vrkljan, „Crikvenica – Igralište, zaštitno probno istraživanje tijekom 2004. godine“, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. I, 2005., str. 73-76.

LIPOVAC VRKLJAN 2006

G. Lipovac Vrkljan, „Arheološko istraživanje antičkog lokaliteta Crikvenica Igralište“, *Vinodolski zbornik*, 11, 2006., str. 85-102.

LIPOVAC VRKLJAN 2007

G. Lipovac Vrkljan, *Ad turres – Crikvenica, keramičarska radionica Seksta Metilija Maksima*, Crikvenica, 2007.

LIPOVAC VRKLJAN 2007a

G. Lipovac Vrkljan, „Otkriće lokalne rimske keramičarske radionice u Crikvenici“, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. III, No.1, str. 83-87.

LIPOVAC VRKLJAN, ŠILJEG 2008

G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, „Istraživanje lokaliteta Crikvenica-Igralište 2007.“, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. IV, str. 88-92.

LIPOVAC VRKLJAN 2009

G. Lipovac Vrkljan, „L'officina ceramica di Crikvenica“, u: S. Pesavento Mattioli, M.-B. Carre, Padova, 2009, str. 309-315.

LIPOVAC VRKLJAN, ŠILJEG 2009

G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, „Crikvenica „Igralište“ – rezultati treće godine sustavnih istraživanja lokalne keramičarske radionice“, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. V, 2009., str. 108-112.

LIPOVAC VRKLJAN, ŠILJEG 2010

G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, „Crikvenica – Ad turres, rezultati četvrte godine sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu „Igralište“, *Annales Instituti Archaeologici*, vol. VI, str. 70-75.

LIPOVAC VRKLJAN 2011

G. Lipovac Vrkljan, „Lokalna keramičarska radionica Seksta Metilija Maksima u Crikvenici – crikvenička varijanta rimskih amfora ravnog dna“, u: G. Lipovac Vrkljan, I. Radić Rossi, B. Šiljeg, Crikvenica, 2011., str. 3-18.

LIPOVAC VRKLJAN 2011a

G. Lipovac Vrkljan, „Crikvenica – Ad turres, prošlogodišnje otkriće još jedne rimske keramičarske peći na lokalitetu „Igralište“, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. VII, str. 88-92.

LIPOVAC VRKLJAN, ŠILJEG 2011

G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, „Crikvenica - Ad turres: rezultati četvrte godine sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu „Igralište“. *Annales Instituti Archaeologici* 6/1, Zagreb, 70-75.

LIPOVAC VRKLJAN, KONESTRA 2012

G. Lipovac Vrkljan, A. Konestra, „Crikvenica – Ad turres, prošlogodišnja terenska istraživanja 2011. godine, projekt eksperimentalne arheologije i novi nalazi distribucije crikveničkih keramičarskih proizvoda“, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. VIII, str. 70-75.

LIPOVAC VRKLJAN, ŠILJEG, OŽANIĆ ROGULJIĆ, KONESTRA 2012

G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, I. Ožanić Roguljić, A. Konestra, „Eksperimentalna arheologija, gradnja replike rimske keramičarske peći u Crikvenici“, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. VIII, str. 149-154.

LIPOVAC VRKLJAN, OŽANIĆ ROGULJIĆ, KONESTRA 2012-2013

G. Lipovac Vrkljan, I. Ožanić Roguljić, A. Konestra, „Tappi d'anfora dall'officina ceramica di Crikvenica“, *Quaderni Friulani di Archeologia*, XXII/XXIII, 2012.-2013., str. 129-135.

LIPOVAC VRKLJAN, OŽANIĆ ROGULJIĆ 2013

G. Lipovac Vrkljan, I. Ožanić Roguljić, „Distribucija crikveničke keramike kao prilog poznavanju rimskog gospodarstva“, *Senjski zbornik*, 40, 2013., str. 255-270.

LIPOVAC VRKLJAN, ŠILJEG, OŽANIĆ ROGULJIĆ, KONESTRA 2014

Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru, Zbornik II. međunarodnog arheološkog kolokvij. Tema kolokvija: Eksperimentalna arheologija, Crikvenica 28. –29. listopada 2011., (ur. G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, I. Ožanić Roguljić., A. Konestra), Crikvenica-Zagreb, 2014.

LIPOVAC VRKLJAN, ŠILJEG, OŽANIĆ ROGULJIĆ, KONESTRA 2014a

G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, I. Ožanić Roguljić, A. Konestra, „Sustavna istraživanja lokaliteta Crikvenica – *Ad turres*: terenski rad i obrada nalaza u 2013. godini“, *Annales Instituti Archaeologici*, X, 2014., str. 144-147.

LIPOVAC VRKLJAN, JURIC, ROSIĆ, NOVOSEL, KUZMIĆ 2014b

G. Lipovac Vrkljan, I. Jurić, T. Rosić, I. Novosel, Z. Kuzmić, „Replika rimske keramičarske peći u Crikvenici“, u: G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, I. Ožanić Roguljić, A. Konestra, 2014., str. 41-58.

LIPOVAC VRKLJAN, STARAC, R. 2014

G. Lipovac Vrkljan, R. Starac, „Antička mikrotopografija Hrvatskog primorja. Prilog poznavanju arheološkog krajolika Vinodola prema nalazima crikveničke keramike“, u: G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, I. Ožanić Roguljić, A. Konestra, 2014., str. 93-105.

LJUBIĆ 1876

Š. Ljubić, „Bakrena doba (Bronzezeit)“, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, II/1876, str. 10-49.

LJUBIĆ 1889

Š. Ljubić, *Popis arheološkoga odjela Narodnog Zemaljskog Muzeja u Zagrebu*, Odsjek I-Svezak I (Predhistorička sбирka), Zagreb, 1889.

LJUBIĆ 2008

Š. Ljubić, „Arheološko izkapanje u Bakru“, Reprint, u: Z. Gregl, I. Lazar, Zagreb, 2008., str. 21-47.

MANACORDA 1989

D. Manacorda, „Le anfore dell'Italia repubblicana: aspetti economici e sociali“, u: *Amphores romaines*, Rim, 1989., str.443-467.

MANACORDA 1993

D. Manacorda, „Appunti sulla bollatura in età romana“, u: W. V. Harris, Ann Arbor, 1993., str. 37-55.

MANACORDA, PANELLA 1993

D. Manacorda, C. Panella, „Anfore“, u: W. V. Harris, Ann Arbor, 1993. ,str. 54-64.

MANDRUZZATO 2008

L. Mandruzzato, *Vetri antichi del Museo Archeologico Nazionale di Aquileia, Ornamenti e oggettistica e vetro pre- e post- romano*, Corpus delle collezioni del vetro nel Friuli Venezia Giulia 4, Venezia, 2008.

MARDEŠIĆ 2006

J. Mardešić, „Tegule s pečatima iz starog fonda arheološke zbirke u Vidu kod Metkovića“, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 99, str. 99-112.

MATEJČIĆ 1962

R. Matejčić, „Zaštitna iskanja rimske arhitekture u Selcima“, *Jadranski zbornik*, V, 1962., str. 152-158.

MATEJČIĆ, FABER 1963

R. Matejčić, A. Faber, „Izvjestaj o stanju gradine Lopar u Novom Vinodolskom“, *Vjesnik muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 2, 1963., str. 44-47.

MATEJČIĆ 1966

R. Matejčić, „Nalaz halštatskog nakita iz Šula“, *Jadranski zbornik*, VI, 1966., str. 331-340.

MATEJČIĆ 1978

R. Matejčić, „Gradina Badanj kod Crikvenice“, *Jadranski zbornik*, 10, 1978., str. 237-163.

MATEJČIĆ 1981

R. Matejčić, „Pregled kulturnih-povijesnih spomenika Vinodola“, *Vinodolski zbornik*, 2, 1981., str. 309-336.

MATIJAŠIĆ 1988

R. Matijašić, „Arheološki podaci kao izvor za poznavanje ekonomske povijesti u Istri“, *Historijski zbornik*, XLI (1), str. 41-59.

MATIJAŠIĆ 1998

R. Matijašić, *Gospodarstvo antičke Istre. Arheološki ostaci kao izvori za poznavanje društveno – gospodarskih odnosa u Istri u antici* (I. st. pr. Kr. – III. st. posl. Kr.), Pula, 1998.

MATJAJŠIĆ 1998a

R. Matijašić, „I bolli laterizi dell'area istriana“, u: V. Righini 1998a, Rimini, 1998, str. 97-119.

MAYER i OLIVÉ 2008

M. Mayer i Olivé, „Opercula. Los tapones de ánfora: un indicadore económico controvertido“, u: M. Hainzmann, R. Wedenig, Klagenfurt, 2008., str. 223-241.

MC WHIRR 1979

Roman Brick and Tiles, Studies in Manufacture, Distribution and Use in the Western Empire (ur. A. Mc Whirr), BAR International Series 68, Oxford, 1979.

MENCHELLI, PASQUINUCCI 2006

Territorio e produzioni ceramiche: paesaggi, economia e società in età romana, Atti del Convegno internazionale, Pisa, 20-22 ottobre 2005, (ur. S. Menchelli, M. Pasquinucci), Instrumenta 2, Pisa, 2006.

MIHAILESCU-BÎRLIBA 1996

V. Mihailescu-Bîrliba, „Turibula: concerning the origin and the utilization of a pottery category from the lower Danube“, *Rei cretariae romanae fautorum Acta*, 33, 1996., str. 97-101.

MIHELJIĆ 2006

Trgovina i razmjena u pretpovijesti, (ur. S. Mihelić), Zagreb, 2006.

MIROSAVLJEVIĆ, RENDIĆ-MIOČEVIĆ, SUIĆ 1970

Adriatica Praehistorica et Antiqua, Miscellanea Gregorio Novak dicata, (ur. V. Mirosavljević, D. Rendić-Miočević, M. Suić), Zagreb, 1970.

MUSTAČEK ET ALL. 2013

M. Mustaček, M. Čurković, I. Martinović, „The conservation and Restoration of Three Amphora from Pakoštane, Janice and Rovinj – Veštar“, *Submerged Heritage. Godišnjak Međunarodnog centra za podvodnu arheologiju u Zadru*, 2013., str. 63-68.

NUBER 1969-1970

H. U. Nuber, Ein Siebgefäß aus Heddernheim, *Rei cretariae romanae fautorum Acta*, 11/12, 1969-1970., str. 70-75.

NENNA 2007

M.-D. Nenna, „Production et commerce du verre à l'époque impériale: nouvelles découvertes et problématiques“, *FACTA. A Journal of Roman Material Culture*, 1, 2007., str. 159-181.

OLESON 2008

The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World, (ur. J. P. Oleson), Oxford, 2008.

OSTIA II 1968-69

Ostia II. Le terme del nuotatore. Scavi dell'ambiente I, (ur. A. Carandini, C. Panella), Studi Miscellanei 16, Rim, 1968.-1969.

OŽANIĆ ROGULJIĆ 2010

I. Ožanić Roguljić, „De caseo faciendo“, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 27, 2010., str. 171-176.

OŽANIĆ ROGULJIĆ 2011

I. Ožanić Roguljić, „*Terra sigillata* i keramika tankih stijenci s lokaliteta Crikvenica - igralište“, u: G. Lipovac Vrkljan, I. Radić Rossi, B. Šiljeg, Crikvenica, 2011., str. 31-38.

OŽANIĆ ROGULJIĆ 2012

I. Ožanić Roguljić, „Pottery from the workshop of Sextus Metilius Maximus (Crikvenica – Igralište/Ad Turres, Northern Dalmatia)“, *Rei cretariae romanae fautorum Acta*, 42, 2012., str. 125-132.

OŽANIĆ ROGULJIĆ 2014

I. Ožanić Roguljić, „Posude s perforiranom rešetkom iz Crikvenice“, u: G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, I. Ožanić Roguljić. A. Konestra, 2014., str. 279-286.

PALAVESTRA, BECK, TODD 2009

Amber in Archaeology, Proceedings of the Fifth International Conference on Amber in Archaeology, Belgrade 2006, (ur. A. Palavestra, C. W. Beck, J. M. Todd), Beograd, 2009.

PANELLA 1981

C. Panella, „Merci destinate al commercio transmarino. Il vino: la distribuzione e i mercati“, u: A. Giardina, A. Schiavone, Bari, 1981., **str.** 55-80.

PANELLA 1989

C. Panella, „Le anfore Italiane del II secolo D.C.“, u: *Amphores Romaines*, Rim, 1989., str.139-178.

PANELLA 2002

C. Panella, „Le anfore di età imperiale nel Mediterraneo occidentale“, u: P. Lévêque, J.-P. Morel, Paris, 2002., str. 177-275.

PATSCH 1990

K. Patsch, *Lika u rimsko doba*, Gospić, 1990.

PARE 1998

C. F. E. Pare, „Beiträge zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in Mitteleuropa, Teil 1. Grundzüge der Chronologie im östlichen Mitteleuropa (11.-8. Jahrhundert V. Chr.)“, *Jahrbuch des Römisch-Germanisches Zentralmuseum*, 45,1, str. 293-433.

- PEACOCK, WILLIAMS 1986
D. P. S. Peacock, D. F. Williams, „Amphorae and the Roman economy“, London-New York, 1986.
- PEDIŠIĆ, PODRUG 2008
I. Pedišić, E. Podrug, „Antički opekarski pečati iz fundusa Muzeja grada Šibenika“, *Opuscula archaeologica*, 31, str. 81-141.
- PEÑA 2007
J. T. Peña, *Roman Pottery in the Archaeological Record*, Cambridge, 2007.
- PEÑA 2011
J. T. Peña, *Roman Pottery in the Archaeological Record: Some Follow-Up Comments*, u: M. L. Lawall, J. Lund, 2011., str. 135-139.
- PESAVENTO MATTIOLI, CARRE 2009
Olio e pesce in epoca Romana. Produzione e commercio nelle regioni dello'alto Adriatico, (ur. S. Pesavento Mattioli e M.-B. Carre), Atti del Convegno (Padova, 16 febbraio 2007), Rim, 2009.
- PETZNEK, RADBAUER 2008
B. Petznek, S. Radbauer, „Römische Nachttöpfe aus der Zivilstadt von Carnuntum“, *Carnuntum Jahrbuch. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte des Donauraumes*, 2008., str. 51-91.
- PUCCI 1983
G. Pucci, „Pottery and trade in the roman period“, u: P. Garnsey, K. Hopkins, C. R. Whittaker, Berkeley-Los Angeles, 1983., str. 105-117.
- PUCCI 1986
G. Pucci, „Artigianato e territorio: la officine ceramiche galliche“, u: A. Giardina, Rim-Bari, 1986., str. 703-710 i 903-905.
- PUCCI 1996
G. Pucci, „La cultura materiale e la struttura produttiva e distributiva“, u: M. G. Bertinelli Angeli, Milano, 1996, str. 343-372.
- RADIĆ, JURIŠIĆ 1993
I. Radic, M. Jurisic, „Das antike Schiffswrack von Mljet (Kroatien)“, *Germania*, 71, 1993., str. 113-138.
- RADIĆ ROSSI, SENJANOVIĆ, RUDAN, INDOF 2004
I. Radic Rossi, I. Senjanović, S. Rudan, J. Indof, „Podrijetlo i funkcija šiljatoga dna amfora“, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 21, str. 91-107.
- RADIĆ ROSSI 2006
I. Radic Rossi, „Amfore“, u: S. Mihelić, Zagreb, 2006, str. 150-151.
- RAVAGNAN 1994
G. L. Ravagnan, *Vetri antichi del Museo vetrario di Murano*, Corpus delle collezioni del vetro nel Friuli Venezia Giulia 1, Venezia, 1994.
- RIGHINI 1998
V. Righini, „I bolli laterizi di età romana nella Cispadana. Le Figlinae. Parte prima. Parte seconda“, u: V. Righini 1998a, Rimini, 1998, str. 29-68.
- RIGHINI 1998a
Le fornaci romane, produzione di anfore e laterizi con marchi di fabbrica nella Cispadana orientale e nell'Alto Adriatico, Atti delle giornate internazionali di studi (Rimini, 16 – 17 ottobre 1993), (ur. V. Righini), Rimini, 1998.
- RODRÍGUEZ – ALMEIDA 1993
E. Rodríguez – Almeida, „Graffiti e produzione anforaria della Betica“, u: W. V. Harris, Ann Arbor, 1993., str. 95-107.
- ROGI RIBARU 2011
Rogi ribaru, katalog izložbe, (ur. T. Rosić), Crikvenica, 2011.
- ROTH RUBI 1979
K. Roth Rubi, *Untersuchungen an den Krügen von Avenches*, *Rei cretariae Romanae factorum acta. Supplementa*, August/Kaiseraugust, 1979.
- RUSSI 1994
Herdoniae. A trent'anni dall'inizio degli scavi archeologici del Centre Belge de recherches archéologiques en Italie centrale et méridionale (1962 – 1992), Atti del Colloquio Internazionale Roma, 20 gennaio 1993, (ur. A. Russi), Rim, 1994.
- RYE 2007
O.S. Rye, *Pottery technology. Principles and reconstruction*, Washington, 2007.
- SANADER 2006
M. Sanader, „O antičkoj provincijalnoj arheologiji s naglaskom na gospodarstvu“, *Opuscula Archaeologica* 30, 2006., str. 143-182.
- SCHÄFER 2016
Connecting the Ancient World. Mediterranean Shipping, Maritime Networks and their Impact, (ur. C. Schäfer), Pharos, Studien zur griechisch – römischen Antike, Band 35, Rahden/Westf, 2016.
- SCHINDLER KAUDELKA 1975
E. Schindler-Kaudelka, *Die dünnwandige Gebrauchskeramik vom Magdalensberg*, Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 3, Kärntner Museumsschriften 58, Klagenfurt, 1975.

SCHINDLER KAUDELKA 1988

E. Schindler-Kaudelka, „Die gewöhnliche Gebrauchskeramik vom Magdalensberg“, *Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 10*, Kärntner Museumsschriften 72, Klagenfurt, 1988.

SCHÖRGENDORFER 1942

A. Schörgendorfer, *Die römische Keramik der Ostalpenländer*, Wien, 1942.

SEPÚLVEDA ET AL. 2007

E. Sepúlveda, P. A. Santos, J. C. Faria, M. Ferreira, „Cerâmicas romanas do lado ocidental do castelo de Alcácer do Sal, 5: almofarizes de produção bética, pesos e cossiros“, *Revista Portuguesa de Arqueologia*, 10/ 2, 2007., str. 255-284.

SHEPHERD 2007

E.J. Shepherd, „Considerazioni sulla tipologia e diffusione dei laterizi da copertura nell'Italia tardo-repubblicana“, *Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma*, CVIII, str. 55-88.

SILVESTRINI 1994

M. Silvestrini, „Le gentes di Ordonia romana“, u: A. Russi, Rim, 1994., str. 63-121.

SORICELLI 2004

G. Soricelli, „Saltus“, u: A. Storchi Marino, Bari, 2004., str. 97-123.

STARAC, A. 2000

A. Starac, *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji II*, Pula, 2000.

STARAC, A. 2006

A. Starac, „Promet amforama prema nalazima u rovinjskome podmorju“, *Histria arheologica*, 37, str. 85-116.

STARAC, R. 1991

R. Starac, „Antička keramika sa lokaliteta Igralište u Crikvenici“, *Vinodolski zbornik*, 6, 1991., str. 221-234.

STARAC, R. 2002

STARAC, R., „Arheološka baština Jadranova. Izvješće o istraživanjima od 1993. do 2002. godine“, *Vinodolski zbornik*, 8, 2002., str. 189-206.

STARAC, R. 2004

R. Starac, „Kulturno-povijesna baština sela Kotor“, *Vinodolski zbornik*, 9, 2004., str. 165-185.

STARAC, R. 2004a

R. Starac, „Crkvica Sv. Jurja na „gradini“ između Selca i Bribira“, *Vinodolski zbornik*, 9, 2004, str. 189 - 206.

STARAC, R. 2005

R. Starac, „Solun u Kostreni, gradina kod Praputnjaka i Gornji grad u Bakru – prve spoznaje o početku naseljavanja prema analizi pokretnih arheoloških nalaza“, *Bakarski zbornik*, 10, 2005., str. 158-168.

STARAC, R. 2006

STARAC, R., „Antička topografija Hrvatskog primorja“, *Vinodolski zbornik*, 11, 2006., str. 73-84.

STARAC, R. 2010

R. Starac, „Arheološka baština Jadranova: prilog za monografiju mjesta“, *Vindolski zbornik*, 13, 2010., str. 47-67.

STEFANOVIĆ 1996

Županija primorsko-goranska, *Povijesni pregled od najstarijih vremena do današnjih dana*, (ur. Lj. Stefanović), Rijeka, 1996.

STEINBY 1993

E. M. Steinby, „L'organizzazione produttiva dei laterizi: un modello interpretativo per l'instrumentum in genere?“, u: W. V. Harris, Ann Arbor, 1993., str. 139-143.

STEINBY 1998

E. M. Steinby, „I bolli laterizi come documenti di storia“, u: V. Righini 1998a, Rimini, 1998, str. 89-95.

STORCHI MARINO 2004

Economia, amministrazione e fiscalità nel mondo romano, (ur. A. Storchi Marino), Bari, 2004.

STRAŽIČIĆ 1996a

N. Stražičić, „Osnovna geografska obilježja Županije primorsko-goranske“, u: Lj. Stefanović, Rijeka, 1996., str. 37-52.

STRAŽIČIĆ 1996b

N. Stražičić, „Prilog poznavanju pretpovijesnih gradina u okolici Bakra“, *Bakarski zbornik*, 2, 1996., str. 63-92.

ŠILJEG, LIPOVAC VRKLJAN, OŽANIĆ ROGULJIĆ, KONESTRA 2013

B. Šiljeg, G. Lipovac Vrkljan, I. Ožanić Roguljić, A. Konestra, „Crikvenica „Igralište“ – rezultati treće godine sustavnih istraživanja lokalne keramičarske radionice“, *Annales Instituti Archaeologici*, IX, 2013., str. 108-112.

SUIĆ 1976

M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 1976.

TCHERNIA 1986

A. Tchernia, *Le vin de l'Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores*, Bibliothèque des École Française d'Athènes et Roma, Atena-Rim, 1986.

TCHERNIA 1989

A. Tchernia, „Encore sur les modèles économiques et les amphores“, u: *Amphores romaines*, Rim, 1989., str. 529-536.

TCHERNIA 1993

A. Tchernia, „Des timbres d'amphores à l'organisation du commerce“, u: W. V. Harris, Ann Arbor, 1993., str. 183-186.

TERŽAN 1995

B. Teržan, „*Stand und Aufgaben der Forschungen zur Urnenfelderzeit in Jugoslawien*“, u: M. zu Erbach, Mainz, 1995., str. 323-372.

TERŽAN, KARAVANIĆ 2013

B. Teržan, S. Karavanić, „*The Western Balkans in the Bronze Age*“, u: H. Fokkens, A. Harding, Oxford, 2013., str. 837-863.

TONČINIĆ, TABAK, LIBERNJAK 2011

D. Tončinić, A. Tabak, A. Librenjak, „*Rimski vojni pečati u Cetinskoj krajini*“, u: A. Librenjak, D. Tončinić, Zagreb, 2011., str. 361-379.

VERONESE, VIGNONI, ANNIBALLETTO, RICCOBONO 2006

F. Veronese, A. Vignoni, M. Anniballetto, D. Riccobono, „*Terre sigillatae da Iulia Concordia: un progetto per la schedatura analitica dei ritrovamenti attraverso database*“, u: S. Menchelli, M. Pasquinucci, Pisa, 2006., str. 263-264.

VINSKI-GASPARINI 1970

K. Vinski-Gasparini, „*Mačevi s balčakom u obliku čaške*“, u: V. Miroslavljević, D. Rendić-Miočević, M. Suić, Zagreb, 1970., str. 161-172.

VRŠALOVIĆ 2011

D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana: prilog poznavanju trgovačkih plovnih putova i gospodarskih prilika na Jadranu u antici*, Split, 2011.

WARRY 2006

P. Warry, *Tegulae. Manufacture, typology and use in Roman Britain*, BAR British Series 417, Oxford, 2006.

WARRY 2006a

P. Warry, „A dated typology of Roman roof – tiles (*tegulae*)“, *Journal of Roman Archaeology*, 19, str. 246-265.

WEBSTER 1979

G. Webster, „*Tiles as a structural component in buildings*“, u: A. Mc Whirr, Oxford, 1979., str. 285-293.

WILD 1970

J. P. Wild, *Textile Manufacture in the Northern Roman Provinces*, Cambridge, 1970.

WILKES 1979

J. J. Wilkes, „*Importation and manufacture of stamped bricks and tiles in the Roman Province of Dalmatia*“, u: A. Mc Whirr, Oxford, 1979, str. 65-72.

WILSON 2008

A. I. Wilson, „*Large-Scale Manufacturing, Standardization, and Trade*“, u: J. P. Oleson, Oxford, 2008., str. 393-417.

WHITTAKER 2002

C. R., Whittaker, „*Proto-industrialization in Roman Gaul*“, u: K. Ascani, V. Gabrielsen, K. Kvist, A. Holm Rasmussen, Rim, 2002., str. 11-25.

WRIGHT 2005

G. R. H. Wright, *Ancient building technology, Vol. 2, Materials*, Edition: Technology and Change in History, Vol 7/1, Leiden–Boston, 2005.

ZABEHLICKY-SCHEFFENEGGER 1985

S. Zabehlchy- Scheffenegger, „*Töpfe mit gelochtem einsatz vom Magdalesnberg*“, *Pro Arte Antiqua. Festschrift für Hedwig Kenner*, Sonderschriften des ÖAI 18, Band 2, Wien – Berlin, 1985., str. 361-370.

ZACCARIA 1988

C. Zaccaria, *I bolli laterizi di età romana nell'area adriatica. Bilancio degli studi e prospettive della ricerca*, u: V. Righini 1998a, Rimini, 1998., str. 107-120.

ZACCARIA 1993

I laterizi di età romana dell'area nordadriatica, (ur. C. Zaccaria), Rim, 1993.

ZACCARIA, ŽUPANČIĆ 1993

C. Zaccaria, M. Župančić, „*I bolli laterizi del territorio di Tergeste*“, u: C. Zaccaria, Rim, 1993., str. 135-179.

ŽERAVICA 1993

Z. Žeravica, *Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina*, Prähistorische Bronzefunde IX/18, Stuttgart, 1993.

POPIS IZVORA

PLINIJE, N. H.

Gaius Plinius Secundus Maior, Naturalis Historia (Plinije Stariji, Prirodopis)

URL: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/8*.html (22. rujna 2015.)

MARCIJAL

Marcus Valerius Martiālis, Epigrammaton (Marcijal, Epigrama)

URL: <http://www.thelatinlibrary.com/martial/mart14.shtml>, 22.09.2015.

VITRUVIJE

Marcus Vitruvius Pollio, De architectura libri decem (Vitruvije, Deset knjiga o arhitekturi, Zagreb, 1999).

POPIS INTERNETSKIH STRANICA

Euratlas, Tabula Peutingeriana, section 4: Liburnia in the Province of Dalmatia

URL: http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/medium_zoom/original_map_13_1.html (16. prosinca 2015.)

ZAVRŠNA RIJEČ

Arheološka istraživanja dugotrajan su, katkad mukotrpan, a gotovo uvijek skup proces otkrivanja zakopanih ostataka prošlosti pojedinoga prostora. Zbog tih svojih karakteristika rijetko prerastaju iz terenskoga pregleda ili pokoje manje sonde u veliko sustavno istraživanje. Istraživanja Instituta za arheologiju na prostoru keramičarske radionice na lokalitetu Igralište u Crikvenici uspjela su, sretnim spletom okolnosti, prerasti u desetogodišnji istraživački projekt na kojemu je sudjelovao velik broj arheologa, studenata, stručnjaka iz drugih znanstvenih područja i Crikveničana. Za takav ishod valja ponajprije zahvaliti lokalnoj zajednici koja je imala sluha i strpljenja te se odlučila upustiti, zajedno s voditeljicom istraživanja Gorankom Lipovac Vrkljan i njezinim timom, u višegodišnji projekt otkrivanja crikveničke prošlosti. Naime, tek je zahvaljujući tomu preduvjetu bilo moguće dobiti potporu Ministarstva kulture.

Ovom smo izložbom željeli prikazati što je u tih deset godina učinjeno, do kojih se spoznaja došlo i kako se one uklapaju u prošlost okolnih područja, posebno Vinodola, kao nerazdjeljiva plodnoga zaleđa crikveničke rivijere. Stručna je zajednica imala prilike saznati za nalaz „crikveničke keramičarske radionice” iz niza znanstvenih radova i sudjelovanja na domaćim i inozemnim kongresima, a velik se broj stručnjaka s Crikvenicom upoznao iz prve ruke, sudjelovanjem na trima arheološkim kolokvijima koji su upravo ovdje organizirani. Lokalna zajednica i njezini brojni gosti s rimskom su se prošlošću zasad susreli tijekom *Dana Ad Turresa* te manjim događajima koje je godinama organizirao Muzej. Međutim, tek je ovom izložbom ponuđena sveobuhvatna prezentacija rezultata

istraživanja keramičarske radionice Seksta Metilija Maksima, kao središnji događaj popularizacije znanosti i približavanja povijesti i arheologije lokalnomu stanovništvu i turistima.

Prošlost – povijest i arheologiju – ponekad je teško prepričati a da se ne zapetljamo u stručne izraze, pojmove koji su široj publici nepoznati pa samim time i nezanimljivi. Kroz postav izlože 845 °C, koji je kompleksan utoliko što obuhvaća širok geografski prostor, brojne teme i različita povijesna razdoblja, pokušali smo nizom zanimljivosti, bogatim grafičkim aparatom i velikim brojem izložaka objasniti prijelaz iz prapovijesnih razdoblja u rimsko te naznačiti njegov suton u kasnoj antici. Pokušali smo to učiniti pomoću jedinstvenoga nalaza keramičarske radionice – jedinoga nalaza te vrste u antičkoj provinciji Dalmaciji (odnosno na prostoru od rijeke Raše do Albanije te duboko u unutrašnjost do Save) – pomoću njezinih proizvoda i njihove distribucije, uključivši i prostor bez kojega ona ne bi mogla postojati, prostor gdje se nalaze svi resursi nužni za njezino djelovanje – Vinodolsku dolinu.

Isti je pristup zadržan i u ovome katalogu, koji osim što treba biti *memorija* izložbe, mora imati i funkciju trajnoga predstavljanja nalazišta i crikveničko-vinodolske antičke povijesti što široj publici. Nadamo se da će neki drugi projekti, istraživanja i novi interesi iznikli iz rada na lokalitetu Igralište također naići na interes i odobravanje lokalne zajednice te da će se crikvenička povijest nastaviti istraživati i predstavljati kako bi mogla zaintrigirati nove generacije.

Ana Konestra, Tea Rosić